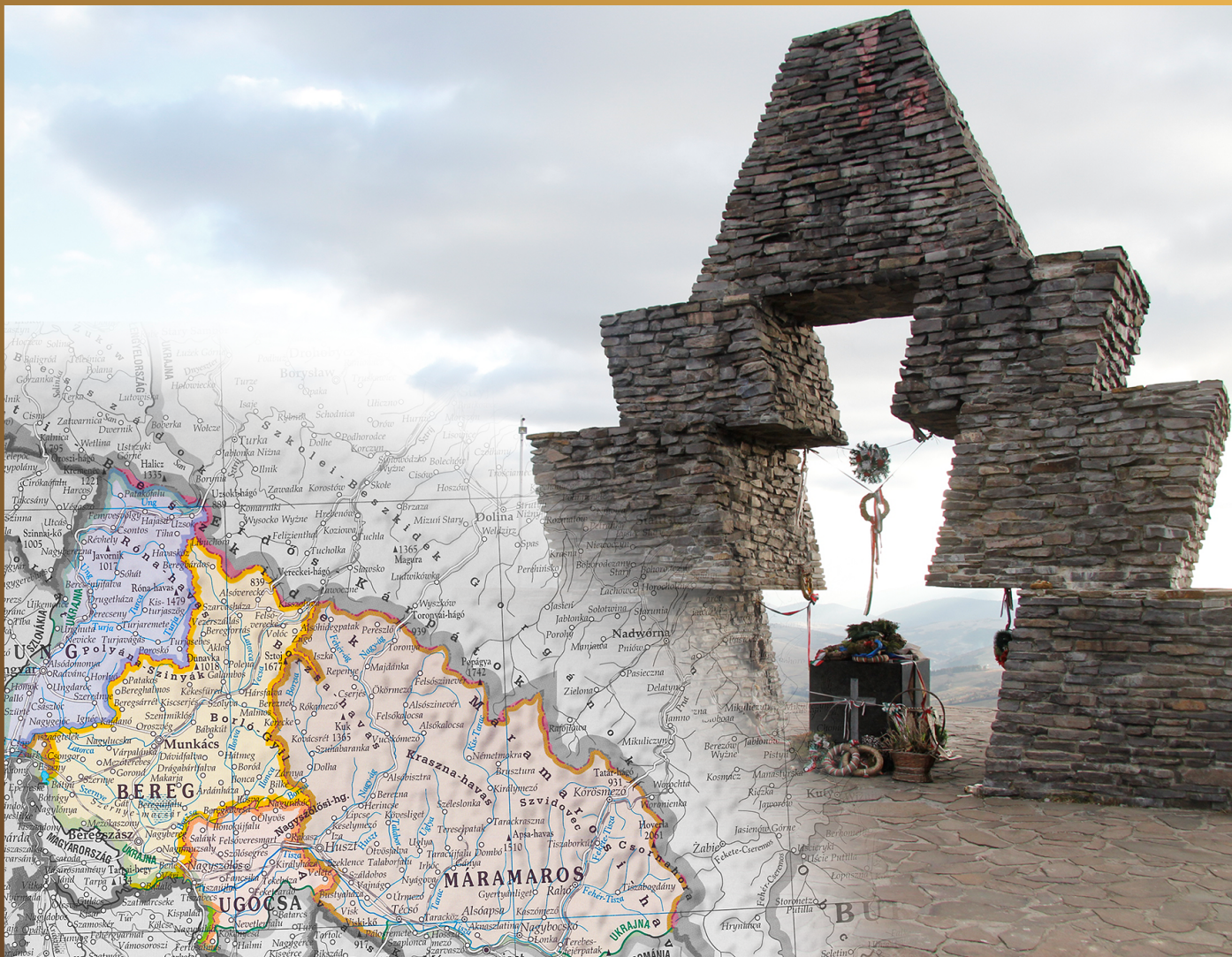

A RENDSZERVÁLTÁS TÖRTÉNETÉT KUTATÓ INTÉZET ÉS ARCHÍVUM FOLYÓIRATA

RENDSZERVÁLTÓ

C
H
Í
V
U
M

Kárpátalja igézetében

- A beregszászi különleges gazdasági övezet
- Milován Sándor: Színház a felgördült vasfüggöny mögött
- Interjú Grezsa István kormánybiztossal
- Beszélő-igazolás Tollas Tibornak

2017. december

II. évfolyam 4. szám

Tartalomjegyzék

Szerkesztői előszó	3
Juhász György – Giday András: A beregszászi különleges gazdasági övezet	4
Milován Sándor: Színjáték a felgördült vasfüggöny mögött	31
Mankovits Tamás: Volt egyszer egy lap... A <i>Kárpátalja</i> első két évfolyama (1990–1991)	35
Egy titokzatos nemzetrész nyomában. Interjú Grezsa Istvánnal.	50
Tollas Tibor "igazolása" a Beszélőből	57
Izing Máté Antal: Kárpátalja a rendszerváltozás tükrében. A magyar fiatalság jelen- és jövőképe egy felmérés alapján	64
Molnár Eleonóra: Értékfeltárás Kárpátalján	77
Rieger Tibor: Kitüntetés a szellemi Magyarország építőjének Matl Péter kárpátaljai szobrász méltatása	80
Történelmi bűn vagy jó kiindulási alapot jelentő minimum?	82
A Rendszerváltó Archívum 2017/4. számának szerzői.	88

Szerkesztői előszó

Juss

Az anyaországi magyarság tudatában – Grezsa István kormánybiztos megfogalmazása szerint – „titokzatos” nemzetrészként él Kárpátalja. Pedig nem kellene sokáig kutatnunk a közös emlékezetben Vereckéig, Rákóczi „talpasaiig”, hű ruszinjaiig vagy éppen a millenniumig, amelynek méltó megünneplésére egy beregszászi református lelkész tett először javaslatot a magyar Országgyűlésben. A 20. század aztán felfoghatatlan szenvedést zúdított az itt élő magyarságra: az elkezdett „hegyvidéki akció” kényszerű felbemaradása, Trianon és Párizs, a folyamatos impériumváltások, a már nevében is hazug *málenkij robot*, Szelmenc felfoghatatlan kettévágottsága (Trianon a Trianonban?), 1956 és az innen az anyaország felé dübörgő láncaltalpak, majd a forradalmi ifjúság ideszállított része, a rendszerváltás és a független Ukrajna egy semmibe vett népszavazással – és végül: naptárilag már a 21., de szellemiségében még a 20. században (ál)forradalmak és polgárháborúk.

„Megkaptuk a nemzeti örökségből, ami a mi jussunk, és beleszólási jogunk van abba, amiről soha nem mondtunk le” – írja e lapszámunkban a magyar állampolgárság kiterjesztéséről Milován Sándor, kárpátaljai ’56-os elítélt, a helyi magyar közösség egyik irányadó személyisége. Itt is volt az ideje, hogy e sokat szenvedett nemzetrész meg- vagy visszakapja a jussát – vagy legalábbis annak egy darabját – a magyar történelemhez, nemzeti közösséghez, közös hazához.

A „juss” a latin *ius* jog, törvény, igazság szóból ered. A magyar nyelvet, oktatást, végső soron az ifjúságot és így a magyarként megmaradást fenyegető törvénykezés ellen kiállóknak kétségtelenül igazuk van. Igazunk van. De ezt csak akkor tudjuk érvényre juttatni a külső harcok során, ha belül zárunk, és egységet mutatunk. Igazuk van azoknak is, akik a három évtizeddel ezelőtti párhuzamot emlegetik: akkor az erdélyi magyarságot elnyelni készülő zsarnokság ellen sorakozott a tömeg a budapesti Hősök terén. Bizonyítsuk be ma is, hogy a szétartó akaratok között legalább ebben az egy kérdésben képesek vagyunk nemzetpolitikai egységet teremteni.

Ezért is beszélünk most Kárpátaljáról. Ezért szólunk most hozzájuk. Hozzájuk, azaz önmagunkhoz. Mindannyiunkhoz.

Budapest, 2017. december 4.

L' Bal'

Nagy Mihály Zoltán

Juhász György – Giday András

A beregszászi különleges gazdasági övezet

Az alábbiakban olvasható közlemény elhunyt munkatársunk, Juhász György szellemi megalapozásával készült. Utolsó éveiben több írásában foglalkozott az autonómia kérdésével: elemezte a nyugaton létrejött modelleket, a korábban létező autonóm tartományokat a Kárpát-medencében, és konkrét tervekkel dolgozott ki az önrendelkezés elősegítése érdekében. Ő maga úgy fogalmazott erről: a nyugati minták vizsgálata során arra törekedett, hogy megkeresse, „mi hasznosítható számunkra ezekből Erdélyben, Délvidéken, Kárpátalján, [...] a Partiumban”. E számunk vezető anyagaként közöljük Kárpátaljára vonatkozó tervezetét, és annak gazdasági alátámasztását, amelyet Giday András készített el. A Juhász György által felállított „autonómia-sorrend” szerint Kárpátalja – a Délvidék után – megvalósíthatósági szempontból a második helyen áll. Az írás hangsúlyozottan munkaanyagként, elsődlegesen nem közlésre készült. Rövidített, szerkesztett, strukturált változatát most egy koncepció bemutatásaként közöljük mégis, célul kitűzve, hogy előremutató vita alakulhasson ki a hozzáértők és érdeklődők között. A megerősítés gesztusát küldjük egyben a határon túli – és pillanatnyilag talán legveszélyeztetettebb nemzetrészünk, a kárpátaljai – magyarság felé, jelezve, hogy vannak a magyar értelmiség soraiban olyanok, akik komolyan és hosszú távra keresik a Kárpát-medencei magyar megmaradás eszközeit. (Az általunk, a szerkesztés során elhelyezett hivatkozásokat keretes zárójelben és kurzívval szedve jelöltük.)

I. Történeti áttekintés

A TÖRTÉNELMI RUSZINKÉRDÉS (AZ AUTONÓMIA IGÉZETÉBEN)¹

Minden elemzés kulcsszava ez: Trianon – az etnikai kiindulópont pedig az 1910-es, magyarországi népszámlálás. A census a Magyar Királyság területén 447 566 ruszin nemzetiségű polgárt (az összlakosság 2,5%-a) regisztrált az észak-keleti vármegyékben (Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén és Sáros). Az alapvetően (70% fölötti arányban) falvakban élő ruszinok komoly arisztokráciával, nemzeti polgársággal nem rendelkeztek. Hártavékony értelmiségüket a görög katolikus papok adták. Szellemi-kulturális központjuk szlovák nyelvterületen, Eperjesen volt. Az önazonosság már szinte első értelmezése félresiklott, s ruszofil irányba tolódott el, elsősorban a (pán)szláv összetartozás alapján. 1868-ban megszületett Magyarországon az Eötvös József és Deák Ferenc neve által fémjelzett nemzetiségi törvény, amely Európában egyedülálló és reális keretek között definiálta a kisebbségi létet.

1897-ben indult meg az agrártárca ún. nyomorenyhítő hegyvidéki akciója, amely többek között a ruszinság integrálását és felemelését tűzte ki célul, a csáktornyai születésű Egán Ede (1851–1901) vezetésével. (A fő cél az állattenyésztés, tejtermelés fejlesztése, a kincstári föld- és legelőbérlet, szövetkezetek /hitel-, fogyasztás-, értékesítés-/ létrehozása, illetve az uzsora és az uzsorások letörése volt). A kormánybiztost tisztázatlan körülmények között, 1901. szeptember 20-án megölték.

A mérhetetlen kárpátaljai munkanélküliség okán már az 1880-as években

megindult a tömeges kivándorlás az USA-ba. Magyarországról, a fojtogató nagybirtok-struktúra miatt 35 év alatt (1880–1914) 150 ezer ruszin (rutén) került a tengeren túlra, ahol már aktívan működött a szlovák nemzeti mozgalom, amely el is kezdte tölteni a ruszofil, ukranofil és pánszláv eszméket a pravoszlavizálódó rutének/ruszinok „tudatába”. 1905 és 1907 között aktivizálódott Moszkva érdeklődése is. Ezek a vágyak az első világháború alatt már fenyegető politikai tartalommal töltődtek meg, s körvonalazták a többirányú igényeket Kárpátalja területére. Edvard Beneš és Tomáš G. Masaryk nyugati monarchiaellenes lobbitevékenysége alatt megtapasztalta, hogy az antant nem szerette volna, hogy a háború után az oroszok a Kárpátok déli oldalára kerüljenek.

A csökkentett szuverenitású magyar állam 1918 őszére cseh, román és szerb (kisantant) szorításba került. Tartóoszlopként szolgáló váza, az Osztrák–Magyar Monarchia fokozatosan elemeire hullott szét. 1918. november 9-én Ungváron megalakult a 35 fős Magyar–Ukrán Néptanács, amelynek minden követelését elfogadta Budapest, és már december 21-én kihirdette az 1918. évi X. néptörvényt: „a Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról”. A kormányzósági jogterület, Ruszka Krajna gyakorlati szervezése megindult, de 1919. január 12-én a cseh hadsereg bevonult Ungvárra. Hazánk hadipotenciálja ekkor szinte egyenlő volt a nullával. A magyar orientációjú ungvári néptanács mellett az eperjesi a csehekkel való egyesülést szorgalmazta, míg a máramarosszigeti Ukrajnához akart csatlakozni.

A terület sorsára befolyást gyakorolt még a Magyar–Oroszok Amerikai Néptanácsa is, amely 1918. november 12-ei kongresszusán „arra szavazott”, hogy Kárpátalját „széleskörű autonómiával” csatolják a Csehszlovák Köztársasághoz. Ezen „döntést” Prága Párizsban úgy interpretálta, hogy ez a magyaror-

¹ A téma vázlata Tóth István *A peremvidék világbirodalma* c. kötete (Somorja-Budapest, Méry Ratio – Kisebbségekért-Pro Minoritate Alapítvány, 2013) alapján íródott, a szerző előzetes engedélye és hozzájárulása alapján, ezért a külön jelzetezéstől eltekintünk.

szági ruszinok (sic!) önrendelkezési akaratát. A döntést Kárpátalja hovatartozását illetően az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben megkötött szerződés erősítette meg. Ebben (2. fejezet, 10. cikkely) kötelezte magát a „Cseh-Szlovák Állam, hogy a ruthének a Kárpátoktól délre fekvő területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között [...] autonóm egység alakjában oly szervezettel látja el, amely Cseh-Szlovákország egységével összeegyeztethető legszélesebb körű autonómiával rendelkezik.” A törvényes ígéretek közül a húsz éves csehszlovák fennhatóság alatt szinte semmi nem valósult meg – autonómiáról végképp nem beszélhetünk. Azzal, hogy Csehszlovákia megkaparintotta Kárpátalját, a közvetlen területi nyereség mellett megakadályozta a közvetlen (határos) lengyel–magyar kapcsolatot is.

A ruszin autonómiakísérletek az első Csehszlovák Köztársaság végóráiban, 1938 ősze és 1939 márciusa között kaptak újra lángot, de ennek már nem volt (nem is lehetett) kifutása. A magyar honvédség, kihasználván pozicionális és informális előnyét, 1939. március 14-e és 18-a között bevonult Kárpátaljára, növelvén az anyaország területét (12 061 km²-rel és 694 022 lakossal, akiknek 72%-a ruszin volt).

Teleki Pál földrajztudós-miniszterelnök törvényes autonóm státust (Kárpátaljai Vajdaság, 1940. július 23.) javasolt a magyar parlamentben, amit a törvényhozás elfogadott, de annak megvalósítását a háború utáni időre halasztotta. A magyar törvényhozásba behívott kárpátaljai képviselőcsoport vezetője Bródy András lett. Budapest az autonómia helyett a visszatért terület gazdasági, közlekedési fejlesztésére és életszínvonalának emelésére koncentrált. Három közigazgatási egységre bontotta, élén a kormányzói biztossal (Perényi Zsigmond, Kozma Miklós, Tomcsányi Vilmos, Vincze András). Kárpátalján hivatalos lett a magyar és ruszin két-

nyelvűség, miközben a Szovjetunióval való közvetlen határ kormányzati és katonai félelmeket is kiváltott. Az 1941-es hadba lépés után az autonómia gondolata végleg lekerült a napirendről.

1943 decemberében Sztálin fogadta Moszkvában a londoni emigráns csehszlovák kormány fejét, Edvard Beneš, aki szabályosan odaajándékozta Kárpátalját a Szovjetuniónak. Ez a gesztus 1945. június 29-én érett ténnyé, amikor megkötötték a területről a szovjet-csehszlovák államközi szerződést, amelyet Budapestről Gyöngyösi János magyar külügyminiszternek köszöntenie kellett. Így érte el, immáron saját területtel rendelkezve a Szovjetunió a Kárpát-medencét, s lett Kárpátalja hivatalos neve Kárpátontúli terület (*Zakarpatska oblaszty*).

Röviddel a szovjet-ukrán annexió után már tilos és büntetendő volt az autonómiával foglalkozni, de – egészen Gorbacsov 1985-ös megjelenéséig – még a terület múltját kutatni is. 1946. május 26-án az autonómiagondolat hordozóját, a területet el nem hagyó első kormánybiztost, Bródy Andrást kivégezték. „Az ősi ukrán földek egyesülése” okán az őslakos ruszin/rutén lakosságot – kb. 800 000 embert – már 1946-ban ukránná minősítették át. Ez a mai napig érvényben van a gyakorlatban (lásd népszámlálási adatok), ami alapvetően nehezíti meg a régió etnikai képének, nemzetiségi arculatának és összetételének vizsgálatát, a tényleges nemzetiségi (ruszin, ukrán, magyar, orosz, cigány, német, román stb.) adatok valós számbevételét.²

Az 1949-cel kezdődő korszak a (szovjet) birodalmi homogenizáció jegyében telt. Ekkor a ruszin/rutén hitéletre mértek hatalmas csapást az amúgy ateista szovjet szervek, ellehetetlenítve a görög katolikus egyház működését (a hívők közül 23 000 magyar volt). Ezzel párhuzamosan rákényszerítették a ruszinságra a (birodalmi) pravoszláv (keleti) egyházat,

² [Tóth István i. m. 2013, 7–35.]

és fizikailag semmisítették meg a görög katolikus papokat.

A hatvanas években folytatódott a türelmetlen, erőszakos oroszosítás és ukránosítás Kárpátalján, amelynek jelentős tényezője volt a Vörös (1946-tól Szovjet) Hadsereg, amely az összbirodalmi identitást sugallta. Folytatódott a már így is mozaikszerű ruszin iskolarendszer sorvasztása, ami az anyanyelvre mért jelentős csapást.

A hosszúra nyúlt Brezsnyev-korszak (1964–1982) komoly gazdasági-társadalmi-kulturális krízist hagyott maga után Kárpátalján (is), amit már Gorbacsov sem tudott kezelni azzal, hogy a légkör szabadabb lett, s megszűntek a fizikai és lelki megtorlások. Visszahelyeztetett jogaiba a görög katolikus egyház, amely még ma is – idézvé a vallásháborúk korát – folyamatos és súlyos vagyoni jogi vitákat, pereket vív a pravoszlávokkal. Ezzel megosztják a hitéletet is, amely pedig legalább a fizikai nyomor lelki terheit enyhíthetné. Tetézi a bajt, hogy a ruszinság anyaország hiányában nem rendelkezik politikai háttérrel, megosztva él Kelet-Közép-Európában, és az észak-amerikai emigráció sem mindig az ő érdekeiket szolgálja.

1990-ben alakult meg Ungváron a Kárpátaljai Ruszinok Társasága, amely az identitás és az anyanyelv teljes visszaszerzését tűzte ki célul. Ennek eszközeként tekintett a területi autonómia kivívására Ukrajna határain és állami keretein belül. Az autonóm státuszt Leonid Kravcsuk első ukrán elnök tanácsára „különleges gazdasági övezetté” változtatták, amit a kárpátaljai szavazók 1991. december elsején érvényes és eredményes népszavazáson 80%-os (!) többséggel támogattak. A különleges jogállásról törvényt terjesztettek az ukrán parlament elé, amely ekkor (orosz) autonómiát adott a Krim-félszigetnek, a kárpátaljai státútumot azonban érdemben nem tárgyalta, meg sem vitatta.

MAGYARKÉNT A VILÁGBIRODALOM LEGNYUGATIBB VÉGÉN

Mint azt az előző részben láthattuk, az „önálló kárpátaljai régió” történetét 1919–20 és 1938 között a Csehszlovák Köztársaság történetének részeként tárgyalhatjuk. A szűk hatéves (1939–1945) anyaországgal történt egyesülés után lett (1945. július 29.) a Szovjetunió – ezen belül az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság – része. Az erről szóló megerősítő törvény 1946. január 22-én lépett hatályba, tehát jóval a párizsi békeszerződés (1947. február 10.) megkötése előtt.

1944. november 13-án a Vörös Hadsereg 4. Ukrán Frontja elérte és megszállta Kárpátalját, amit fõlszabadításnak neveztek – holott a területhez korábban a Szovjetunióknak semmi köze nem volt. A 0036-os számú, már aznap kiadott szigorúan titkos hadparancs szerint a helyben lakó magyar és német hadköteles korú, 18 és 50 év közötti civil személyeket – ugyanúgy, mint az ellenséges katonákat – le kell tartóztatni, és kivétel nélkül hadifogolytáborba irányítani őket. A hadsereg és az NKVD alakulatai negyven-ötvenezer személyt gyalogmenetben tereltek Szolovára, ahol a mesterségesen előidézett vérhasjárványban kb. tizenötezren meghaltak, s már el sem érték a Sztarij Szambor-i elosztótáborot. A magyarvadászatot a Beregben az Ung-vidéken (ma Szlovákia) és a Bodrogközben is folytatták a szovjet katonák, hármas céllal: az ellenségnek járó kegyetlen megtorlás, a nem szláv elemeket érintő etnikai tisztogatás és a szovjet birodalomnak „járó” ingyenes Gulag-rabszolga-munkaerő miatt. Sokan csak az '50-es, '60-as években térhettek haza szülőföldjükre. Az elpusztított magyarok pontos száma a mai napig ismeretlen, egyes becslések szerint 20–25 ezer fő. A kollektív megbélyegzést – hasonlóan a Beneš-dekrétumokhoz – a mai napig nem vonták vissza a szovjet-orosz-ukrán hivatalos szervek.

1945–46-ban tehát már másodszor lett a kárpátaljai magyarság igen drasztikus módon kényszerkisebbség, mivel ismét megkérdésük nélkül, kárukra történt az impériumváltás. Az 1927 és 1930 között született hadköteles magyar fiatalokat – bizalmatlanságból – 1947 és 1952 között nem sorozták be a SZU büszkeségét jelentő hadseregbe, ehelyett munkaszolgálatosok lettek a Donyec-medence szénbányáiban. Az innen megszököket súlyos börtönbüntetésre ítélték. Az első szovjet népszámlálás 1959-ben 920 173 fős lakosságot regisztrált, ebből 146 247 fő (15,9%) magyart. Ez döbbenetes visszaesés az 1941-es adatokhoz képest, amely 245 286 magyart (a lakosság 28,8%-át) írt össze.

Kárpátalja területe stratégiai fontossággal bírt a Közép-Európába betörő Szovjetunió számára. Fontos logisztikai bázisként szolgált az 1956-os magyarországi forradalom eltiprásakor is, illetve bázisterületként az 1968-as prágai bevonulás alkalmával.

1956-os forradalmunk 11 évvel a második világháború befejezése után megrengette a szovjet birodalmat, s hatással volt nemcsak Európa nyugati felére (kommunista pártok és a baloldal meghasonulása), hanem közvetlen szomszédainkra is. Ezen országok vezetése egytől egyig megrettent, tartott attól, hogy a forradalom lángjai áttérjedhetnek, és Budapest példává válhat. A határainkon túl élő magyarság úgy Erdélyben, mint Kárpátalján fölemelte a fejét, kiegyenesítette a derekát, és büszkén nézett újra föl Budapestre. Bízva hitte a csodát, ami az első pár, október végi napon bekövetkezni látszott.

A hit, a remény és az összetartozás érzése még álmokat is szőtt Kárpátalján, ahol sok magyar ember abban bízott, hogy a terület ismét visszakerülhet Magyarországhoz. A szolidaritási ösztön főleg a fiataloknak és a középnemzedéknek adott erőt és bátorságot ahhoz, hogy röplapokat gyártsanak, falragaszokat készitse-

nek a magyar forradalmat éltetve, dicsőítve. Mindezek mellett azonban a már szovjetizált ellenerők sem tétlenkedtek, elsősorban a szovjet párt, s annak ökle, a KGB oldalán. Íródtak a feljelentések és a besúgók feljegyzései. Lusztig Károly, Balla László és Sándor László hivatásos pártmunkás újságíró-szerkesztők oroszból fordították, lektorálták, stilizálták a Moszkvában megfogalmazott Kádár-proklamációt, amelyet az ungvári rádióban hoztak nyilvánosságra 1956. november 4-én. Később ezt ismételték meg a szolnoki stúdióból, mint az új Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívását. Ebben beszélt a szovjet földön tartózkodó Kádár fasiszta felkelésről, miközben ígért amnesztiát az oroszok későbbi kivonásáig mindent. A „kicsi” Kárpátalja ’56-os helyzete világosan mutatta meg, hogyan kerül szembe ismét hatalom és erkölcs, az utóbbi teljes pusztulását okozva.

A forradalom megtorlásának hazai adatai mára (nagyjából) ismertek a kivégzésektől a szigorú börtönbüntetésekén át a kétszázézer, hazáját elhagyó magyar ember kálváriájáig. A román, csehszlovák, jugoszláv és részben még a szovjet pártvezetés is ekkor döbönt rá először, hogy hatalmukat el is veszíthetik. Kárpátalján sem maradt el a megtorlás, mint ahogy Erdélyben sem.³ A „testvéri” szocialista országok – Jugoszlávia kivételével, amely Belgrád és Zágráb irányában mintegy 25-40 ezer magyarnak biztosított tranzit menekülési útvonalat – számon kérték az amúgy is másodrendűnek tekintett és elnyomott magyarokat anyaországuk hősies bátorságáért. A részletes adatok az elmúlt másfél évtizedben láttak napvilágot, és még napjainkban is derül fény tényekre. Ehhez is a Szovjetunió összeomlása és azt követő zavaros ukrán helyzet kellett. 1991. júli-

³ [A kárpátaljai megtorlásokról bővebben: Dupka György–Horváth Sándor: ’56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993. Dupka György: ’56 és Kárpátalja. Hátsziszgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Ungvár–Budapest, Intermix, 2006.]

us 1-jén lépett életbe a megtorlások ukrainai elszennedőinek rehabilitációjáról szóló törvény Kijevben, s ezzel az 1956 és 1958 között elítélt kárpátaljai magyarokat automatikusan mentesítették a kiszabott büntetések alól. Erkölcseileg talán, anyagilag szimbolikusan.

Az '50-es, '60-as években a Szovjetunió még a szocialista országokhoz képest is hermetikusan bezárkózott „a világ egyhatodán”. Hiába terült el Kárpátalja közhajításnyira Beregtől, Szatmártól, Partiumtól vagy a Felvidéktől, „polgárai/elvtársai” be sem teheték a lábukat ezekre a területekre, mivel még a hosszabb belső utazásokhoz (Leningrád, Moszkva, Taskent, Baku stb.) is engedély kellett. Saját útlevelemmel sem rendelkezhettem, függetlenül attól, hogy éltek-e rokonaik a közvetlenül szomszédos, a hivatalos kommunikációban barátinak, testvérinek, szövetségesnek nevezett országokban. Szinte teljesen mindegy volt, hogy valaki Munkácsról, Ungvárról, Husztról Bostonba vagy Vásárosnaményba akart utazni, Namény ugyanolyan messzeségbe került, mint az USA. Még a hivatalos pártdelegációk is évtizedekig elkerülték Kárpátalját. Résnyire csak a '70-es évek testvérmegyei rendezvényein nyílt az ajtó, de az is inkább befelé. Kárpátalja magyar lakossága így a Szovjetunióban eltöltött első másfél-két évtizedben a pusztaság megmaradásáért, léteért küzdött, legkeményebben a deportálások korától a Hruscsov-korszak kezdetéig. Hiányos volt iskolarendszere, pedagógusképzése, sajtója, vékony volt értelmisége, üldözték papjait, ellehetetlenítették egyházát. Tisztességének, szorgalmának és magas mezőgazdasági kultúrájának köszönhetően azonban jobb módon élt, mint a helyi ukránok, ruszinok vagy oroszok. Helyzetük először Hruscsov alatt javult minimálisan.

1963-ban nyílt meg az Ungvári Egyetemen a Magyar Nyelv- és Irodalom Tanácsék, amely elsősorban a tanárképzést segíti, másodsorban pedig egy humán intelligencia (írók, szerkesztők, újság-

írók, műfordítók) képzési, reprodukálási helye. 1967-től vált „tükörfordító irodából” önálló szerkesztőséggé a *Kárpáti Igaz Szó* című lap, s ezzel egy időben vett lendületet a magyar könyvek kiadása is. Bővült az 1946-ban beindult helyi magyar rádióadások műsorideje is. 1966-ban kezdte sugározni a regionális televízió is első magyar nyelvű adásait. Ezen intézmények dolgozóiból a '70-es években már kialakultak az irodalmi alkotócsoportok is, de ezeket a kezdeményezéseket a kemény visszarendeződésre hajló Brezsnyev-érára váltó Szovjetunió már nem nézte jó szemmel. Pár évvel a '68-as csehszlovákiai katonai agresszió után retorziók érték Vári Fábián László költőt, S. Benedek András szerkesztőt, Kovács Vilmos író és még sokakat a magyar tollforgatók közül.⁴ A kárpátaljai magyarság talán leghosszabb évtizede a '70-es volt, amelynek keménységére a kifinomultság jellemző, különösen a megelőző évtizedek gyakorlatával összevetve. Nem volt olyan durva és tömeges, mint az ötvenes évek direkt erőszakhulláma, de hasonlóan hatásosnak bizonyult. A homogenizáció, a resztalinizáció a birodalmi politika sajátja: a Brezsnyev-doktrínát Szuszlov fordította le a kisebbségek nyelvére. A központosítás a perifériákat sújtotta a legjobban, az oroszosítás vagy ukránosítás pedig a nem szláv gyökerű kisnyelveket – így a magyart is, latin betűjével együtt. Budapest néma volt, és az is maradt. Ha tett is nagy ritkán valamit, az inkább néhány személy befogadását jelentette, s nem a kárpátaljai magyarság összetársadalmi, nyelvi, etnikai helyzetének javítására irányult. A „hagyományoknak megfelelően” a moszkvai magyar nagykövetség dolgozói – a nagykövettől a portásig – még véletlenül sem látogattak el Munkácsra, Ungvárra vagy Beregszászba.

⁴ [„A 72-es beadvány”. Nemzetiségi és oktatáspolitikai a '60–'70-es években a Szovjetunióban. Szerk. Darcsi Karolina–Dobos Sándor. Ungvár, PoliPrint, 2013.]

A moszkvai hatalom és Balla László kitalálta a „szovjet magyarok” (1975) fogalmát, amely az új embertípus nemzetiségi változata. A magyar gyökér ebben az értelmezésben először szovjet fát hajt, majd elveszti gyökerét, eredeti identitását, később pedig – főleg vegyes házasságok formájában – anyanyelvét, ezzel teljes önazonosságát. Ha nem ő, majd a gyermekei.

A '80-as évek enyhülő légkörében irodalmi és képzőművészeti klubok, körök (Illyés, Kovács Vilmos, Móricz, Bartók, Hollósy Simon) pezsdítették meg Kárpátalja magyar szellemi életét, mutatván az életösztönt, és egyben a magyar nemzeti közösség szándékát arra, hogy sorsát a saját kezébe vegye. Bővült a magyar iskolahálózat, aktivizálódott a kulturális élet a szórványban is, majd jött az elaggott pártfőtitkárokat követő, 54 éves Gorbacsov (1985-ben) és Csernobil (1986-ban). Az új pártfőtitkár sikertelen reformísérletei és az atomkatasztrófa egyaránt koncentráltan érintette Ukrajnát. Az kétségtelen viszont, hogy „Gorbi” alatt tovább oldódott a korábbi sokkhatás, fölszakadtak a gátak – sok helyen az indulatok is –, szűnőben volt a félelem, gyengült a centrális kontroll, csökkent a nemzetiségekre gyakorolt nyomás, tabutémák kerültek elő, új arcokkal egyetemben. A szovjet kommunista párt elbizonytalanodott, miközben nyíltak a szelepek, s a birodalom befelé fordult, magával volt elfoglalva, a hadsereg katonai-hatalmi vektorai pedig már nem tudtak kifelé hatni. A hatalmas ország teljesen fölélt maradék belső tartalékait. A kárpátaljai magyarságra serkentőleg hatottak az anyaország 1987-től láthatóan és érezhetően ható reformfolyamatai is. A keservesen kiszenvedett évtized utolsó évében, 1989. február 26-án Ungváron megalakult a KMKSZ (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség), amely új perspektívát nyitott a helyi magyarság életében. Első elnöke Fodó Sándor egyetemi oktató, alelnökei: Móricz Kálmán újságíró és Gulácsy Géza tanár lettek. A szülőföldjét el nem hagyó ma-

gyar tömb rövid idő múlva a független és önálló Ukrajna része lett, úgy, hogy ekkor sem kérdezték meg, hogy akar-e ukrán állampolgár lenni...⁵

UKRAJNAI MAGYARKÉNT

A Szovjetuniótól elszakadó Ukrajna függetlenségét 1991. augusztus 24-én kiáltották ki Kijevben. Az utolsó (1989) szovjet népszámlálás adatai szerint az 52 milliós Ukrán SZSZK területén 37 440 000 ukrán (72,7%), 11 400 000 orosz (22,1%) és 5,2% „egyéb” lakos élt. Az utóbbiak megoszlása: 486 000 zsidó, 440 000 belarusz, 325 000 moldován, 234 000 bolgár, 219 000 lengyel, 163 000 magyar, 135 000 román, 136 000 krími tatár, 99 000 görög, 54 000 örmény, 37 000 azeri.⁶ A hatalmas országot a megalakulása utáni években hatmillió ember hagyta el, s lakossága azóta is folyamatosan csökken (50-52 millióról a 2015. október 1-jei adatok szerint 42 800 501 főre). Kárpátalja mai közigazgatási területe 12 772 km², összlakossága a 2001-es népszámlálás adatai szerint 1 253 160 fő. A népesség 13 járásban, 11 városban (5 területi jelentőségű: Beregszász, Csap, Huszt, Munkács és Ungvár) és 579 községben (faluban) él. Kárpátalja Magyarországgal, Szlovákiával, Romániával és egy rövid szakaszon Lengyelországgal határos. Minden külhoni szomszédja EU-tagállam. A magyar-ukrán államhatár 136,7 km hosszú. Magyarországgal három járás, az Ungvári, a Beregszászi és a Nagyszőlősi határos. Ebben a három járásban él a kárpátaljai magyarság legjelentősebb része.

A KMKSZ a helyi magyarság teljes körű érdekképviselését vállalta. Ezt Budapest (tulajdonképpen már a Grósz-kormány idejétől) és Kijev is (a mai napig) elfogadta. 1991. október 15-én megalakult az UMDSZ (Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség) is, ekkor még együttműködő partnerként. Az 1994-es ukrajnai par-

⁵ [Tóth István i. m. 2013, 40–72.]

⁶ Tóth István i. m. 2013, 92.

lamenti választások után egy magyar képviselője lett a kijevi parlamentnek Tóth Mihály személyében, aki érdemi eredményeket nem tudott elérni. Bár ekkor még a remények – magyar területi autonómia vagy különleges gazdasági övezet, magyar önkormányzat, illetve ezek valamilyen szövetsége – folyamatosan jelen voltak a még részben optimista közéletben, de már csökkenő eséllyel és csalódottságot is okozva. Ekkorra a megalakult ukrán nacionalista szervezetek (RUH – Ukrán Népi Mozgalom) mellett újabbak, még radikálisabbak (OUN – Ukrán Nacionalisták Szervezete) jelentek meg, elsősorban oroszellenes éllel. Közben az új ország általános élet-színvonala nem hogy nem javult, hanem egyenesen és folyamatosan romlott.

Az 1994-ben megválasztott új ukrán elnök, Leonyid Kucsma vezetésével sem sikerült javítani Ukrajna lassan katasztrofálissá váló gazdasági helyzetén, s ez alapvetően kihatott a kisebbségekre, így a kárpátaljai magyarságra is. A magyarok szinte minden támogatást csak és kizárólag az anyaországtól (például az Illyés Közalapítványtól) várhattak.

Már ekkor látszott, hogy a tágabb térségben mindent meghatározó orosz-ukrán viszony nem egyenlő partnerek együttműködése, hanem a jóval erősebb Oroszország dominanciára való törekvése, amelyet nem ellensúlyoz Kijev hangzatos retorikája, rossz válaszai, kialakuló és politikailag felerősített ruszofóbiája. Bár a '90-es évekre megszűnt a közvetlen etnikai nyomás és fenyegetettség, éppen a gazdasági helyzet kilátástalansága miatt az 1991. novemberi adat szerint 163 111 főt számláló kárpátaljai magyarság soraiból tízezres nagyságrendben indult meg a gazdasági okokból történő elvándorlás, ami érinti az ottani lengyeleket, szlovákokat és románokat is. Megjegyzendő, hogy két évvel az utolsó szovjet népszámlálás után, az 1991. november 1-jén kiadott, Ukrajna nemzetiségeinek jogairól szóló nyilatkozat száz ukrainai nemzetiséget sorolt föl. Terminológiai

tisztázatlanságot jelent azonban, hogy a felsorolás nem tett különbséget az őshonos és telepített (deportált) népek, népcsoportok és néptörzsek között.⁷ Az új ukrán alkotmány is ebben a peridusban (1996) született meg, aminek politikai nagyvonalúsága nem tükröződött a nemzetiségek napi gyakorlati életében.⁸ Megállapítható, hogy ez a bonyolult etnikai helyzet még a hosszú demokratikus múlttal rendelkező államokat is komoly elméleti és gyakorlati feladatok elé állítaná. E kusza helyzeten az sem segített, hogy Ukrajna 1995-ben az Európa Tanács tagja lett. Még a rövidítve kisebbségi és önkormányzati chartának nevezett ET-dokumentum ratifikálásához is öt év (1999 decembere) kellett az ukrán törvényhozásnak.

1996 márciusában, részben Budapest közreműködésével, megtörtént a szakítás az UMDSZ és a KMKSZ között. A megosztottság az amúgy is gyenge értelmiséggel (iskolázottság, idegen nyelvtudás, tudományos fokozatok, politikai gyakorlat stb. hiánya) rendelkező helyi magyar elitet kettészakította. Többször fölmerült – most már két oldalról – a Tisza-melléki magyar járás autonómiája, majd a különleges gazdasági övezet gondolata. (Ekkorra már színházával, főiskolájával egyértelműen a magyarság központjává Beregszász vált.) E gondolatok, tervek, ábrándok az ezredfordulóra azonban elhalványultak, kifakultak. Több szó esett a magyar iskolahálózat megvalósításáról, kiharcolásáról.

2002-ben a KMKSZ jelöltjét, az egyik legintelligensebb határon túli magyar politikust, Kovács Miklóst legyőzte a kétes politikai és gazdasági múltú Gajdos István, aki súlyos választási csalások-

⁷ Ezt az alapellentmondást az 1997-ben módosított nyelvtörvény tükrözte legjobban a nemzetállami álmok megjelenítésével.

⁸ [Az 1990 utáni Ukrajnáról, többek között az alkotmányozásról is bővebben: Fedinec Csilla–Halász Csilla–Tóth Mihály: A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek. Budapest, Pesti Kalligram, 2017.]

kal, hamisításokkal került be az ukrán parlamentbe. A KMKSZ változatlanul a magyarság legnagyobb és legitim érdekvépviseleti szervezete maradt, de a parlamenten kívülre szorulva.⁹ 2004-ben győzött ugyan a ma már inkább csak nancsosnak csúfolt forradalom, ám vezérének, Viktor Juscenkónak a magyarság számára támogató szavazatokért tett ígéretei többnyire ígéretek maradtak. Maga Gajdos István is próbálkozott 2005-ben egy kulturális autonómiatervezettel, amely a bizottsági szinten sem jutott túl a kijevi parlamentben.

A kárpátaljai magyarság helyzetét a Budapesten 2011. január elsején életbe lépő ún. kettős állampolgársági törvény javította igazán érdemben. Bár Ukrajna 2006. október 10. óta tiltja a kettős állampolgárságot, nem szankcionálja úgy, mint Szlovákia. Az ezredforduló utáni első évtized is úgy zárult Kárpátalján, ahogy elkezdődött. Nincs igazi párbeszéd Budapest, Kijev és Beregszász között az autonómia kérdésében. Bár a polgári kormány kitűnő kapcsolatokat épített ki minden szinten (oktatás, nyelvhasználat, kultúra, sport, gazdaság, szórványgondozás stb.) a helyi magyar politikusokkal és szakemberekkel – akik között új(abb) arcok is feltűnni látszanak –, az autonómia kérdése – a bevezetőben vázolt súlyos ukrainai politikai helyzet miatt – megrekedt, megoldatlan maradt. Ma már sokkal nagyobb a tét, maga Ukrajna politikai jövője, az ország sorsa...

S hogy hova jutottunk az elmúlt húsz évben, arról tanúskodjanak ismét Tóth István idézett kötetének a számai. A negyvenhat milliós ország etnikai összetétele: 77,8% ukrán, 17,3% orosz, 0,2% zsidó, 0,6% belarusz, 0,6% moldován, 0,5% bolgár, 0,4% lengyel, 0,3% magyar, 0,3% román 0,5% krími tatár stb.¹⁰ Ez esetünkben 138 000 magyart

jelent, akik közül mintegy ötezren hagyták el szülőföldjüket az elmúlt pár évben, miközben majdnem a teljes kárpátaljai zsidóság Izraelbe távozott.

II. Egy autonómia lehetőség

A KÁRPÁTALJAI KÜLÖNLEGES ÖNKORMÁNYZATI (AUTONÓM) TERÜLET STATÚTUMA

A következőkben a szerző idéz a már hivatkozott Tóth István kötetéből, aki a Kárpátaljai Köztársasági Párt, valamint a kárpátaljai területi tanács tervezetét elemzi.

„A Kárpátaljai Köztársasági Párt (KKP) programja. A terjedelmes és nagyratörő program célkitűzései között szerepel a »független, semleges köztársaság státusával rendelkező Kárpátaljai Rusz szabadságának megszerzése«. A Párt arra törekszik, »hogy az ENSZ ismerje el a Kárpátaljai Ruszt«, követeli »a ruszin nép hivatalos elismerését«. Gazdasági vonatkozásban támogatja »[a] Kárpátaljai Rusz teljes gazdasági függetlenségének elérését és a területen lévő gazdaságok teljes nacionalizálását, saját pénznem elfogadását«. »Támogatja az ukrán csapatok teljes kivonását a Kárpátaljai Rusz területéről«, ugyanakkor nem tartja szükségesnek saját hadsereg létrehozását. »Népi milíciát« kíván felállítani, a határok védelmére pedig saját önvédelmi osztagokat.

A törvénytervezet [A kárpátaljai különleges önkormányzati (autonóm) terület statútuma] kimondja: »Kárpátalja különleges önkormányzati terület, amely a területen élő népek önrendelkezésén alapszik. [...] Kárpátalja a szabad gazdasági övezet státusával bír, a gazdaság terén széles hatáskörrel rendelkezik.« A törvényhozó tevékenységet a terület Parlamentje gyakorolja, »amely két kamarás, és a Nemzetiségek Házából és a Képviselők Házából áll. [...] A Nemzetiségek Házát a nemzetiségi körzetek választják«. A nemzetiségi körzetek közigazgatási beosztása a következő: ruszin

⁹ [A KMKSZ elmúlt húsz évéről bővebben: Húszéves a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1989–2009. Nagyszőlős, KMKSZ, 2009.]

¹⁰ Tóth István i. m. 2013, 101.

nemzetiségi körzet ungvári központtal; magyar nemzetiségi körzet beregszászi központtal; ukrán nemzetiségi körzet ungvári központtal; orosz nemzetiségi körzet ungvári központtal; román nemzetiségi körzet aknaszlatinai központtal; cigány nemzetiségi körzet ungvári központtal; szlovák nemzetiségi körzet; német nemzetiségi körzet.

A nyelvhasználat kérdésében a törvénytervezet így rendelkezik: »Kárpátalja hivatalos nyelve a ruszin, a nemzetiségi körzetekben a ruszin nyelv mellett a nemzetiségi körzet nyelve is.« Az autonóm terület hatásköre »törvényeket kezdeményezhet Ukrajna Parlamentjében«. Ezen túl jogilag nehezen értelmezhető az a hatásköri tevékenység, amely »a nép életszínvonalának emeléséről, gazdasági érdekeinek védelméről« stb. rendelkezik. A végrehajtó hatalmat »Kárpátalja Kormány« gyakorolja, amelyet »Kárpátalja Parlamentje alakít ki«, s amelynek tevékenysége »Kárpátalja és Ukrajna törvényeinek és az ukrán elnök rendelkezéseinek betartására irányul.«¹¹

A hosszú idézet végére csak két megjegyzés. Az autonómiatervezet érdekes egyezéseket mutat a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK) szinte azonos időben Slobodan Milošević szerb elnökhöz eljuttatott ún. kettős autonómia tervezetével, ez megérne egy bővebb, összehasonlító elemzést.¹² Érdemes lenne azt is elemezni, hogy vajon mi vezethette az akkori magyar kormányt – érdemben Antall József miniszterelnököt és Jeszenszky Géza külügyminisztert –, hogy a kárpátaljai választókat megkerülve, a népszavazás tényét és eredményét figyelmen kívül hagyva egy diplomáciailag szinte értékelhetetlen, tartalmában nivótlan és az egyetemes magyarság érdekeit előre feladó ukrán–magyar alapszerződésként elhíresült szöveget írjon

alá, amely később mintaként is szolgált a többi hasonló minőségű dokumentum elkészítéséhez.¹³

MAI LEHETŐSÉGEK

Minden autonómiatervezetnek két meghatározó eleme van: a terület és a népesség. Ezen szegmensek nélkül nem létezik konkrét, korrekt munka. Az általunk vizsgált területen – mint tervezetünk előző oldalain ismertettük – már egy évszázada fölmerült az autonómia gondolata. Az elnevezések változhatnak: autonóm terület, autonóm körzet, autonóm tartomány, autonóm önkormányzati szövetség, különleges (gazdasági) övezet stb. A terület egy részére 1996-ban már készült egy tervezet, amelyet Gulácsy Géza jegyzett.¹⁴ Ez főleg a helyi magyarság oktatási-kulturális törekvéseit foglalja össze, terület és térkép nélkül. Ilyen formán nehezen nevezhető komplex autonómiamodellnek.

Ha a valós térségi földrajzi és népesedési adatokból indulunk ki, három autonómialemettség körvonalai bontakoznak ki. Az első a teljes kárpátaljai régióra (2013-as adatok szerint 12 777 km², nagyjából 1,254 millió fő) vonatkozó területi autonómia, amely a magyar lakosságnak az összlakosságra kivetített csekély száma (kb. 140 ezer fő, azaz 12%) miatt nem szolgálná a kárpátaljai magyarság érdekeit. Közös célunkat, amely a magyarság helyben- és megmaradása, nem éri el. Hasonló lenne, mint a kvázi

¹³ [Az ukrán–magyar alapszerződésről napjainkig folyik a kiélezett vita a magyar közélet különböző porondjain. Az események sajtófeldolgozását adja: Dányi László: Miért mondott le az Antall-kormány és az Országgyűlés a történelmi Kárpátaljáról? Budapest, MVSZ, 2017. A sajtóban a legutóbbi vita a Magyar Nemzet hasábjain zajlott: Mohi Csaba: Gondolatok egy történelmi súlyú vétekről. Magyar Nemzet, 2017.09.30. Jeszenszky Géza: Nyertek vagy veszítettek a szerződéssel a kárpátaljai magyarok? Magyar Nemzet, 2017.10.06.]

¹⁴ Gulácsy Géza: A kárpátaljai magyarság jogi helyzete és autonóm törekvései. In: Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Szerk. Kacsur Gusztáv. Ungvár, KMKSZ, 1998, 13–44.

¹¹ Uo. 37.

¹² [A délvidéki autonómia kérdéséről bővebben: Bozóki Antal: A kettős autonómiáról. In: A vajdasági magyarság és az autonómia. Szerk. Gaál György–Bozóki Antal. Újvidék, Atlantis, 2003.]

autonómiával rendelkező Délvidéki/Vajdasági/Vojvodina Autonóm Tartomány, amely fölfogható egy Szerbián belüli „Kis Szerbiának”. Kárpátalja teljes területének autonómiája egy Ukrajnán belüli ukrán, pontosabban ruszin/rutén autonómiát eredményezne, amelyben a magyarság státusza hasonló lenne a maihoz. Szinte elveszne a nagyobb egységben, tovább folytatódna elvándorlása, létszámcsökkenése, súlytalanodása.

A második lehetőség egy igen szűk, de a magyarság által szignifikáns többséggel (70% fölött) lakott terület, a Beregszászi járás (635 km²) magyar autonóm területté alakítása lehetne. Ennek alapvető hibáját az adná, hogy a kárpátaljai magyarság jelentős része kiszorulna belőle, így célját ez sem érné el. Nyilván a kimagradás okán a helyi magyarok számottevő része sem szimpatizálna egy ilyen elképzeléssel, még ha az etnikai alapú területi autonómia is lehetne.

Miután Kárpátalján nagy pontossággal, jól lehatárolt földrajzi vonal mentén meghatározható a magyar nyelvhatár, logikus és kézenfekvő egy olyan, a két ismertetett elképzelés közötti nagyságú terület (1311,25 km²) meghatározása, amely a helyi magyarság bő 80%-át (megközelítőleg 99-100 ezer főt) fölöleli, és etnikai többséget (60-65%) képez. Az autonómia közvetlenül érintkezik az anyaországgal (136,7 km hosszon), önálló (összevont) járást/körzetet/régiót stb. alkot, egyben különleges gazdasági övezetet alkotva megfelel a 21. század társadalmi-gazdasági-jogi-környezetvédelmi elvárásainak is. Ez a terület képezné a Tisza-melléki Magyar Autonóm Tartományt Beregszász központtal, amelyet a tanulmánytervezet következő oldalai mutatnak be.

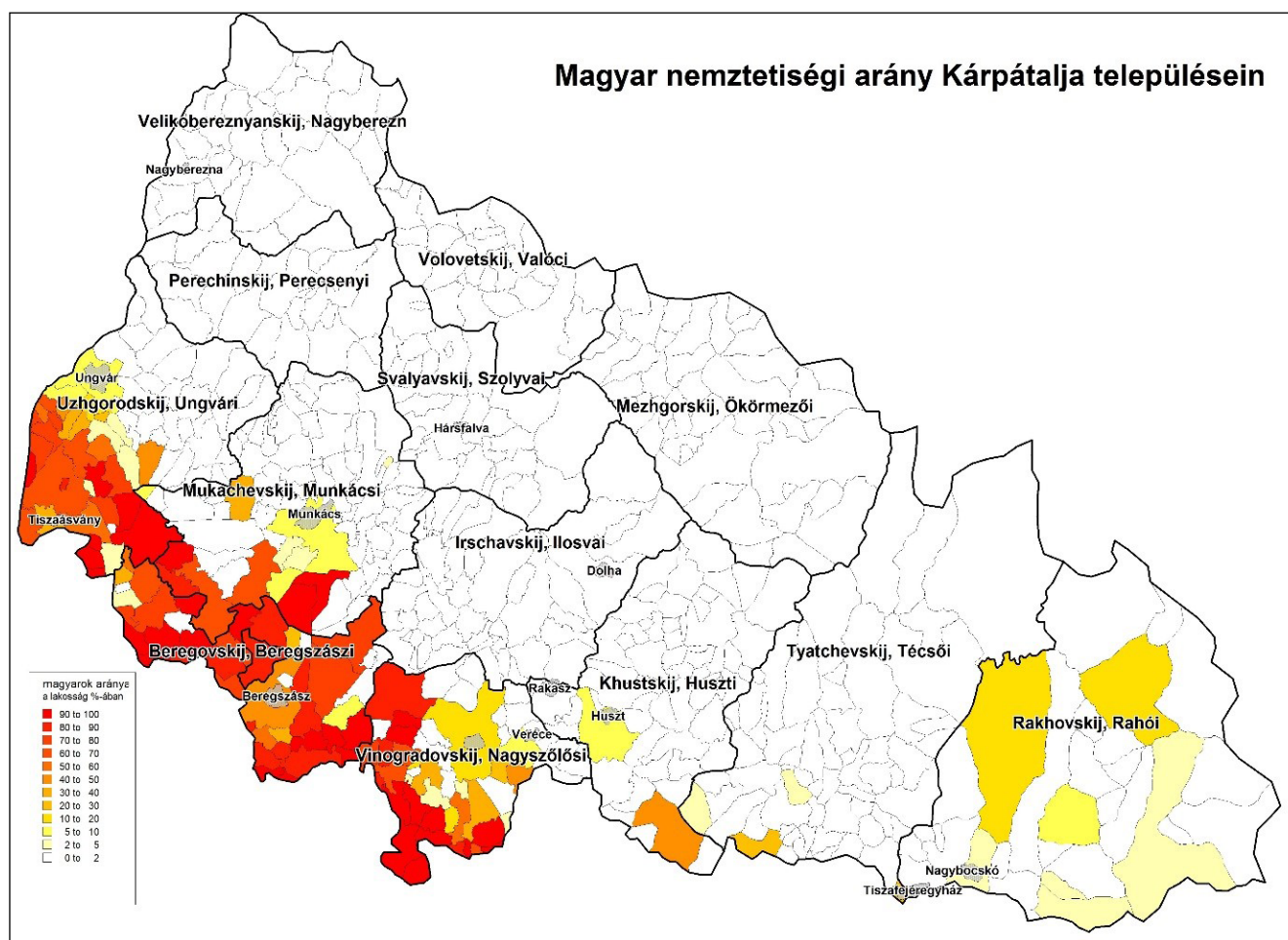
AZ AUTONÓM TERÜLET KÖZELRŐL

Kárpátalján az 1910-es népszámlálás bő 600 ezres (602 774 fő) lakosságot regisztrált, amely népesség száz év elmúltával (2011) bőven megduplázódott

(1 254 000 fő). Már az 1910-es népszámlálás etnikai adatai is azt mutatták, hogy Kárpátalja ruszin/rutén többségű terület. Ez az állapot az el- és visszacsatolások alkalmával is csak kevéssé változott. Az úgynevezett csehszlovák érában két alkalommal, 1921-ben és 1930-ban tartottak népszámlálást. A magyarok aránya 1941-ben, a visszacsatolás után volt a legmagasabb, 28,8% (254 286 fő). Ekkor 9,2%-os a helyi zsidóság 79 ezer fővel. 1946-ban, a szovjet idők kezdetén lezajlott összeírás mindössze 66 ezer fős magyar lakosságot mutatott ki. A Szovjetunióban 1959-ben, 1970-ben, 1979-ben és 1989-ben tartottak népszámlálást, nagyjából a nemzetközi sztenderdeknek megfelelően tízévenként. Az első szovjet népszámlálás már 158 ezer magyar lakosságot mutatott ki, mely szám állandósult a 20. század második felére és végére. Az első ukrán népszámlálást – nem kis nehézségek és gondok árán – 2001-ben tartották. Kárpátalja a 24 ukrán megye (*oblaszty*) egyike, amelyet tizenhárom járás (Beregszászi, Nagyszőlősi, Ungvári, Munkácsi, Técsői, Huszti, Rahói, Szolyvai, Ilosvai, Perecsényi, Valóci, Nagybereznai, Ökörmezői) és négy megyei alárendeltségű város (Beregszász, Ungvár, Munkács, Huszt) képez. Ezen adatfelvétel alapján a kárpátaljai magyarság lélekszáma 151 500 fő, mely az összlakosság 12,1-12,2%-a. Míg a zsidóság aránya – nagyrészt a deportálások és a kivándorlás miatt – jócskán csökkent az elmúlt fél évszázadban, jelentősen nőtt a helyi cigányság aránya, akiknek száma a helyi adatok szerint meghaladja a 25 ezer főt.¹⁵ Az elmúlt másfél évtizedben jelentősen visszaesett az oroszok aránya is Kárpátalján. A magyarság lélekszámának csökkenése kb. tízezer fő, így reálisan számuk mintegy 140-142 ezerre tehető. Ezzel viszont arányuk 12% alá csökkent.¹⁶

¹⁵ Egyes becslések jóval magasabb számot említene.

¹⁶ A területre vonatkozó adatok forrása: KSH (Központi Statisztikai Hivatal – Budapest); *Középiskolások történelmi és földrajzi atlasza*; Tóth István i. m. 2013.; Molnár József–Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és nép-*

[1. sz. térkép: Magyar nemzetiségi arány Kárpátalja településein, 2001]

A lakosság megoszlása falu/város arányban nagyjából egyharmad-kétharmad arányú, s ez a szám majdnem teljesen fedi a helyi magyarság falvakban, illetve városokban történő létezését, életének konkrét terét is.

A kárpátaljai magyar etnikum vizsgálatánál megállapítható, hogy a helyi magyarság egy tömbben, de négy járásban él. Ez a terület mintegy 15–25–40 km-es mélységű, határ menti sávban helyezkedik el, párhuzamosan tapadva a 136,7 km hosszú magyar–ukrán határra, az Alföld keleti peremét képező még sík vidéken. Északról Szlovákia, délről Románia határolja. Ahogy a Kárpátok déli lejtője dombosodni kezd, csökken a

magyar népesség, fokozatosan megy át szórványba, majd meg is szűnik. Átadja helyét a szláv etnikumoknak, elsősorban a ruszinoknak, akikre inkább jellemző a hegyi életforma és életmód. A területen hat járásban nem, négyben alig mérhető a magyarság jelenléte. Kivételt képeznek ez alól a nyelvhatárhoz igen közel eső nagyobb kárpátaljai városok: Ungvár, Munkács, Nagyszőlős és részben Huszt. Ennek az elhelyezkedésnek és a terület viszonylagos kicsinységének (1311,25 km²) köszönhetően – bizonyos járási-területi kisebb módosításokkal – alakítható ki az a Beregszász központú magyar autonóm terület, amely szignifikánsan magyar többségű (99 000 fő, 69% magyar, a teljes lakosság pedig 143 055 fő). Érdekes a terület méretét összehasonlító adatok alapján is értelmezni. Ukrajna teljes területének 0,02%-a, Kárpátalja területének 10,24%-a.

mozgalmi adatok tükrében. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Matematika- és Természettudományi Tanszék, 2005. Kiegészítve internetes (például *Wikipédia*), illetve saját számítású adatokkal (aránypárral, népességmegosztással, reális becsléssel és értékelő összegzéssel, összehasonlítással).

A MAGYAR NEMZETISÉG „SŰRÜSÉGE” KÁRPÁTALJÁN
(2001-ES NÉPSZÁMLÁLÁS ALAPJÁN)

Az autonóm területben érintett négy járás: a Beregszászi (635 km²) teljesen, az Ungvári (864 km²) 35%-a (302,4 km²), a Munkácsi (998 km²) 20%-a (199,60 km²) és a Nagyszőlősi (697 km²) 25%-a (174,25 km²). Ez összesítve 1311,25 km².

Az e területre vetített lakosság a 2011-es adatok alapján 143 055 fő. Ebből a magyarok száma (ezres kerekítéssel, területarányosan): a Beregszászi járásban 40 ezer, a Nagyszőlősi járásban 30 ezer, az Ungvári járásban 22 ezer, a Munkácsi járásban (Munkács városa nélkül) 7 ezer, azaz összesen 99 ezer fő, amely az adott autonóm terület népességének 69%-a. (Ez a szám a Beregszászi járásban a legmagasabb, ott 76,4%). Megállapítható, hogy a terület az etnikai megoszlást illetően megfelel a nemzetközi autonómiakritériumoknak, főleg annak ismeretében, hogy a 30%-os nem magyar népesség is megoszlik: ukránok, oroszok, ruszinok, cigányok, románok, németek, zsidók, szlovákok és más nemzetiségűek élnek itt. Ha a területen csak a kárpátaljai magyarság arányát vizsgáljuk, megállapítható, hogy a nem teljesen naprakész adatok alapján 2/3 és 3/4 közé tehető, ami például megegyezik a dél-tiroli osztrák átlaggal, az olaszországi osztrákok bontásában. (Olyan autonómia nincs, amely teljes etnikai népességet lefed, még az északi autonómiák esetében sem!)

A helyi magyar lakosság alapvetően falvakban él, amelyek száma meghaladja a 110-et. Tevékenysége elsősorban a mezőgazdasághoz és a kisiparhoz kapcsolódik, de már rendelkezik vállalkozókkal is. Az értelmiség alapvetően humánorientált (tanárok, tanítók, újságírók stb.), viszonylag kevés a felsőfokú műszaki végzettségű személy.

Tovább árnyalhatja a képet, ha az autonómiatárgyalások megkezdésével párhuzamosan a közelben élő magyarok

beköltöznek a leendő autonómia területére, mások meg elköltöznek onnan, hasonlóan ahhoz, ahogy a helyi orosz nemzetiségűek aránya folyamatos csökkenést mutat a Szovjetunió megszűnése óta.

A kárpátaljai nyelvi helyzet azt mutatja, hogy a teljes lakosság 1%-a sem beszél nyugati idegen nyelvet vagy nyelveket, hanem inkább egymás nyelvét (magyar, ruszin, orosz, ukrán stb.) ismerik, ami esetünkben inkább előny, mint hátrány. A Kárpátalján élő nem magyarok közül majdnem negyvenezen jelezték, hogy beszélnek a magyar nyelvet.¹⁷

A terület (az autonómia) nyelvi-területi határa,¹⁸ amely szinte párhuzamosan kanyarog a magyar határral az ukrán-szlovák államhatártól az ukrán-román határig: Botfalva – Minaj – Császlóc – Nagygejóc – Csongor – Barkaszó – Fornos – Beregújfalva – Verbóc – Nagyszőlős – Feketeardó – Szőlősgyula.

POLITIKAI BERENDEZKEDÉS

A terület- és népességhatározás után minden autonómia számára a legfontosabb kritérium a politikai berendezkedés. Ezt ma Ukrajnában szinte lehetetlen modellezni az ország bel- és külpolitikai, illetve gazdasági helyzete miatt, ezért csak a nemzetközi és a már évtizedek óta létező méretarányos autonómiák gyakorlatából indulhatunk ki.

A példák alapvető értékét az adja, hogy ezek az autonómiák működnek, lakosságuk prosperál, nincs népességfogyás, nem hagyják el szülőföldjüket az emberek, mert boldogulnak, etnikailag és egzisztenciálisan is biztonságban érzik

¹⁷ Természetesen ezen tudásszint mikrocenzus-kutatással és fölméréssel tovább pontosítható, finomítható és feltétlenül szükséges is egy ilyen precíz, lokális kimutatás elkészítése.

¹⁸ Némileg rövidítve és minimálisan módosítva a Molnár József, Molnár D. István szerzőpáros által korábban kimutatott nyelvhatárt. In: Molnár–Molnár D. i. m. 2005.

maguk és főleg gyerekeik, unokáik jövőjét. Kárpátalja autonóm területének, különleges gazdasági övezetének nagysága és népessége miatt elsősorban a skandináv, ún. szigetmodellek ajánlhatóak egy 30-35 fős önálló kisparlamenttel az autonómia közigazgatási központjában, Beregszászon. Ez a képviselői testület az etnikai arányokat tükrözi. A törvényhozói hatalom az autonómiában elsősorban az Ukrajna által garantált és elfogadott, esetleg nemzetközi garancia (ENSZ, EU, EBESZ stb.) statútuma alapján működhet. A végrehajtói hatalom, például végrehajtó tanács (8-12 fős, kis létszámú kormány) kvázi minimisztériumként végzi munkáját, hadügy nélkül. A terület önálló rendőrséggel, bírósággal és ügyészséggel rendelkezik, amely együttműködik az ukrán hatóságokkal. Korrekt nemzetközi megállapodások alapján a különleges gazdasági övezetként is létező autonómia nagyban növelhetné tökevonzó képességét, ha elnyerné a demilitarizált státust.

Érdemben rendelkezne a terület saját adó-, vám- és illetékbevételekkel, amelyek minden autonómia gazdasági alapját képezik. A modellezésnél csak a „picik” (Feröer-, Åland- szigetek stb.) példáit és gyakorlatát érdemes végigvenni, mivel egy nagyobb autonómia, például Katalónia (7 millió lakos, 37 ezer km²) nem adekvát Kárpátaljához képest sem gazdaságilag, sem történetileg, sem pedig geográfiailag.¹⁹

¹⁹ [Juhász György nyugati autonómiákat elemző írásai a Magyar Hírlapban: Muravidék versus Åland-szigetek, avagy mire (lenne) jó az autonómia. A kisebbségnek adott szabadság megmentett harmincezer svédet, és nem dőlt össze a világ, csak a finnek lettek gazdagabbak. Magyar Hírlap, 2015.09.14. Futball és autonómia a Feröer-szigeteken. Az Atlanti-óceán északi részén fekvő kis szigetcsoport minden belső kérdésben korlátlan önkormányzatot kapott Dániától. Magyar Hírlap, 2015.11.09. Karizmatikus személyiségek és kisebbségi autonómiák. Az egyetemes nemzetben való elmélyülés elvezetett a határon túl élő magyarok kettős állampolgárságának megvalósításához. Magyar Hírlap, 2016.01.08.]

Az autonómia kulturális-oktatási berendezkedéséhez jó – frissítendő – támpontot nyújt a Gulácsy Géza által írt 1996-os, kulturális-oktatási autonómiára vonatkozó tanulmány.

A munkaanyag szerzőinek szilárd meggyőződése, hogy lehet ilyen működő társadalmi-gazdasági modellt létrehozni, s az sem lenne hátrány az anyaország számára, ha ezt együtt tenné egy ezzel párhuzamos beregi (Vásárosnamény központú, 567,49 km², 32 222 fő lakosságú) kistérségfejlesztő programmal, ami természetesen Szabolcs-Szatmár megye keleti felével bármikor bővíthető.

A kárpátaljai autonómia geneziséét tekintve a „második csoportba” tartozik.²⁰ Dél-Tirol példáját követve, az anyaország támogatásával jönne létre, tárgyalások útján, fokozatosan, három lépcsőben. Esetünkben is javasolt a közvetlen tárgyalások megkezdése, első

²⁰ [Juhász György az autonómiákat geneziséét tekintve a különbözőképpen csoportosítja: „Az első csoportba az északi autonómiák tartoznak, amelyek a Max Weber-i protestáns etika alapján jöttek létre. Ez nem más, mint egy mellérendelő gondolkodásmód, ami Kelet-Közép-Európától idegen. Nálunk az alá-fölérendeltség dűvik, ami még a terminológiánkban is kifejeződik: kisebbség-többség, nemzet-nemzetiség, nemzeti kisebbség, ősi (román, szerb, szlovák stb.) föld, államnyelv, és sorolhatnám tovább. A második csoportot az úgynevezett szövetségi államokban »kiizzadott« autonómiák képezik. Itt utaltunk már a négy »spanyolra«, de ide tartozott az egykori Jugoszlávia hat plusz kettes (hat tagköztársaság, két autonóm tartomány) államszerkezeti struktúrája is. Ebbe a csoportba illene Kárpátalja autonómiája (különleges gazdasági övezet), ha végre Ukrajna önmagával tudna már kezdeni valamit. A harmadik csoportba tartozik Dél-Tirol, amely az anyaország (Ausztria) hathatós támogatásával (és az ENSZ közreműködésével) jött létre húsz plusz huszonhat év munkájának gyümölcseként. Bécs még uniós tagságának (1995) késleltetését is vállalta ezért az autonómiáért, mivel Róma évtizedekig vétózott. Ilyen jellegű autonómiára látok esélyt a Délvidék és a Székelyföld esetében.” In: Dippold Pál: Az autonómiák világa. Juhász György: Meg kell állítani a népességfogyást, az elvándorlást és az asszimilációt. Magyar Hírlap, 2016.11.28.]

lépcsőben a kárpátaljai magyarság legitim politikai-érdekképviselői szerveivel, majd a legmagasabb szintű ukrán illetékesekkel.

III. Gazdasági megalapozás

Tanulmányunk e részének célja olyan alternatívát bemutatni, amellyel megerősíthetők a Kárpátalján létrehozandó magyar autonóm terület gazdasági alapjai. Az első fejezet egyrészt a jelenlegi gazdasági szerkezetet mutatja be (Kárpátalja egészére, illetve azon belül a magyarlakta területre vonatkozóan), másrészt bevezet a Tisza-völgyi árvizek okainak a vizsgálatába is. A második fejezet javaslatokat fogalmaz meg arra, hogy milyen fejlesztésekkel lehetne megerősíteni a gazdaságot a magyar településeken. Az árutermelő állattartás és az élelmiszeripar fejlesztése esetében becslést ad a beruházások forrásigényére és potenciális eredményeire. Ezen túl kiemeli az oktatás és a felsőfokú képzés megerősítésének fontosságát. A harmadik fejezet a Tiszahát estében felvázolja az állattartás fel-futtatásának egy olyan alternatíváját, amely szerint a külterületekre helyezett porták olyan láncolatot alkotnak, amely 100 km hosszan helyezkedik el a terület közepén. A negyedik fejezet a kárpátaljai hátorszáokban, a hegyvidéki körzetekben a víztározók létesítésének, az erdősítésnek és a faipar fejlesztésének feladatát fogalmazza meg. Bár több tanulmány íródott már Kárpátalja gazdaságáról, csak kevés szerző jutott el odáig, hogy a versenyszektort érintően konkrét fejlesztési javaslatokat fogalmazzon meg, és azok állami támogatását szorgalmazza.

Az adatok forrását az Ukrán Statisztikai Hivatal angol nyelvű kiadványai, illetve honlapja jelentik. Amennyiben más tanulmányokban tartalmi információt, adatot találtam valamely fontosabb trendről, jelenségről, annak a forrását

külön jelölöm. Csak a magyar nyelven, interneten elérhető tanulmányok, cikkek áttekintésére alapoztam kutatói munkámat. Kárpátalja magyarlakta területének a megnevezésére általában a *Tiszahát* elnevezést használom.

KÁRPÁTALJA GAZDASÁGA MA

Kárpátalján 2013-ban az egy főre jutó GDP szintje hivatalos árfolyamon számolva 2081 dollár. Ez az adat a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei érték (7268 \$/fő) harmadát sem éri el.²¹ A megye GDP szintje az ukrainai érték 50-53%-a volt az elmúlt években. Az alacsony szintnek az elmaradottságon túl strukturális okai is vannak. A lakosság legalább 10%-a külföldön dolgozik, a kint dolgozók számát az aktív lakossághoz viszonyítva 17-18%-ot kapunk. Komoly vonzereje van a szürke- és még inkább a feketegazdaságnak. Ennek teljesítménye legfeljebb kis mértékben számít bele a GDP-be. A fenti két tényező önmaga legalább 40%-kal kisebb hozzáadott értéket eredményez.

A megyét tekintve a mezőgazdaság szerepe jóval nagyobb, mint akár a már EU-tag kelet-európai országokban, akár Ukrajna egyéb térségeiben. A foglalkoztatást tekintve 25% a súlya (szemben az ukrainai 17%-kal). Az ipar szerepe elmarad az új tagállamokbeli szinttől és az ukrainai átlagtól is. Míg Ukrajnában a bányászat és az energiaszektor szerepe számottevő, Kárpátalján ezek jórészt hiányoznak. A villamosenergia-termelés vízi erőművekből származik, de ez a fogyasztásnak csak 10%-át adja. Szembetűnő még a vendéglátás átlag feletti szerepe.

A munkanélküliség szintje az ILO (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) statisztikája szerint 9,2% volt 2014-ben – ami megegyezik az ukrain átlaggal. Az illegálisan foglalkoztatottak száma – a Stratégiai Kutatások Intézete szerint – 78

²¹ A vásárlóerő értéken mért GDP szintről nem érhető el információ a statisztikai szervezeteknél.

ezer fő volt 2012-ben (a foglalkoztatottak teljes számához viszonyítva 14%-os arány).²²

1. Élelmiszertermelés

A terület 56%-át erdők borítják. A mezőgazdaságilag művelt terület ennél kisebb (37%, azaz 450 ezer hektár). Az utóbbinak közel felét szántó foglalja el (200 ezer hektár, ennek háromnegyed része az alföldi területeken), 55%-át pedig legelők és rétek teszik ki (főleg a dombvidéken és a hegyvidék völgyeiben). Az ültetvények (gyümölcsösök, szőlő) aránya a művelt területen belül 6% (ez a teljes területen belül 2%-ot jelent). A szőlők 4500 hektáros területéből közel ezer hektár található a Beregvidéken, ahol Beregszász a termelés és a borászat központja.²³ Az össztermelés 94%-a a kisbirtokokról származik. Jelentős szerepe van tehát a háztáji gazdaságok önellátást szolgáló termelésének.

Az állattenyésztés aránya 54%-os, ami jóval meghaladja az extenzív gabonatermesztés dominanciájával jellemezhető Ukrajna értékét (Magyarországot úgysszintén). A baromfitartásban úgysszintén a háztáji dominál, csak egy-két nagyobb gazdaságról beszélhetünk (nagyreszt a magyarlakta vidékeken). A sok kis folyó összefolyását és a hegyi tározók, tavak lehetőségeit reszben kihasználja a halászat (évi 500 tonna halfogás).

A megye mezőgazdasága és élelmiszeripara számára az ukrán tömegtermelés versenye potenciálisan nagy veszélyt jelent. A megye versenyhátránya a kis méretű szántóterület (egy főre számítva

az ukrainai átlagnak csupán a negyede). Ezzel szemben már a rendszerváltás előtt, de azóta is sikeresen kifejlesztettek olyan ágazatokat, ahol a helyiek versenyképesek lehetnek (a szovjet időszakban a gyümölcs- és bortermelés, a rendszerváltást követően pedig a zöldségtermesztés).

A feldolgozóiparon belül a gépipar aránya 50% körüli. A faipar aránya 4%, de a bútorigarral együtt közel 6% a helyi erdőgazdaságra épülő szektor súlya. A könnyűipar aránya 4% (ruházati és textilipari tevékenységek). Az élelmiszer-, ital- és dohányipar szerepe 11%-nyi. A vegyipart (7%) az ungvári gyógyszergyár mellett két műanyag-feldolgozó üzem és egy erdőkémiai vállalat képviseli. Ha valaki a hozzáadott értékbeli arányokat vizsgálná, a gépipar szerepe valószínűleg nagyjából harmadával csökkenne, viszont emelkedne a fa- és bútorigar jelentősége. Területileg jelentősen koncentrált a feldolgozóipar, az Ungvári járás, Ungvár és Munkács városa együttesen a 70%-os arányt közelíti.²⁴ Ezen kívül még két városban jelentős az ipari tevékenység: Beregszász (gépipar és italgyártás) és Nagyszőlős (gép- és könnyűipar). Az élelmiszeripari termelés felét 2011-ben az italgyártás adta.²⁵ A második gazdaság arányát 18-20%-osra becsülik. Ezen túl jelentkezik a kiterjedt illegális szektor (csempészet stb.) is.

A külföldi működőtőke-befektetések értéke 2012 végén 350 millió \$ volt.²⁶ A tulajdonukban lévő cégek közel 30 ezer főt foglalkoztattak.²⁷ A tőke 80%-a a feldolgozóiparba érkezett: a külföldi tőke elsősorban a gép- és a textiliparban dominál (2011-ben a megye ipari értékesítésnek 78%-a külföldi tulaj-

²² Bacsó Róbert–Barkaszi Ferenc–Berghauer Sándor–Darcsi Karolina–Fejes Norbert–Pataki Gábor–Virág László: *Kárpátalja gazdaságfejlesztési stratégiai terve*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Vállalkozók Szövetsége, 2013, [36-38] 37. (Fehér-, szürke-, fekete gazdaság súlyarányaira vonatkozó becslések és hatásuk a teljes gazdasági spektrumra c. fejezet, szerző: Bacsó Róbert).

²³ Kovács Elemér: *Szőlészeti, borászati Beregvidéken*. Ungvár, Kárpátaljai Határmenti Önkormányzatok Társulása–Intermix Kiadó, 2009, 83.

²⁴ *Egán Ede-terv. A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve*, 2014, 16.

²⁵ Imre Gabriella: Új szakaszba léptek a magyar tőkebefektetések Kárpátalján? *Tér és Társadalom*, 2014/3, 110–125.

²⁶ 2015 végére ez 447 millió \$-ra emelkedett.

²⁷ *Egán Ede-terv* i. m. 2014, 54.

donú cégektől származott).²⁸ Ebben a körben az egy ipari dolgozóra jutó 12 ezer \$ működő tőke a Kelet-Európában tapasztalt értékhez képest alacsony. Ez azt jelzi, hogy igen alacsony áron jutottak azokhoz az üzemépületekhez (gép- és ruhaipar), amelyekben csak az adott munkaigényes termelési fázishoz feltétlenül szükséges gépeket helyezték el. A fentiekén túl (áttételesen) egy orosz befektető a villamosenergia-elosztó hálózat.

A legtöbb befektetés célpontja a két nagyváros és környéke, az Ungvári és a Munkácsi járás volt. Érdekesség, hogy annak ellenére, hogy három EU-tagországgal határos a terület, a két legnagyobb befektető távoli állam (az USA, illetve Japán). A Magyarországról érkező működő tőke 32 millió \$ volt.

Kárpátalján a közepes méretű vállalatok dominálnak. A nagyvállalatok súlya kisebb – a dolgozók számát, az árbevételt, a bértömeget nézve egyaránt. A foglalkoztatottaknak például csupán 9%-át adják – ez az ukrainai érték harmadát sem éri el (32%). A kisvállalatok, és ezen belül a mikrovállalatok súlya viszont meghaladja az ukrainai átlagos értéket (30, illetve 21% a foglalkoztatottak területén). Az egy főre jutó bértömeg a megye nagyvállalatainál a kisvállalkozások bérszintjének duplája (2013-ban 52 ezer hrivnya a 22 ezer hrivnyával szemben). A vállalati szektorban a bérhányad átlagosan csak 8%-os értéket mutat. Ez alacsony (a magyarországi érték például 10%).

Az exportárbevétel zömét a feldolgozóipar adja. Ha egybevetjük az export volumenét és az ipari termelés árbevételét, akkor közel ugyanakkora értéket kapunk. Ez azt jelzi, hogy az exportorientáció foka igen magas, az ukrainai gazdasághoz való kapcsolódás pedig viszonylag gyenge. A régióban megtermelt áruk aránya a helyi kiskereskedelmi forgalomban ér-

tékesített áruk 67%-a volt 2008-ban.²⁹ A kivitel kétharmada a gépiparból származott. Jelentős emellett a ruha-, a bőr-, a cipőipar súlya (12%, 147 millió \$). Számottevő a fa- és a bútorigar aránya (10%, 130 millió \$). Az élelmiszerek szerepe szerényebb. Ha a nettó kivitelt néznénk, akkor a fa-, a bútorigar, de az élelmiszeripar szerepe is jóval nagyobb lenne, ezek ugyanis helyi alapanyagot dolgoznak fel, míg a többi kiviteliorientált iparág alapvetően import alapanyagokból dolgozik.

A behozatal általában 20-30%-kal meghaladja a kivitel értékét. Ebben kulcsszerepet játszik, hogy évi 400-500 millió \$ a kőolaj-finomítás termékeinek behozatala. 2015-ben mintegy 30%-kal visszaesett a teljes külkereskedelem: egész Ukrajnában hasonló csökkenés érvényesült.

A vendéglátás, szállásszolgáltatás átlag felett, 22 ezer főt foglalkoztat, ebben a tekintetben 3%-os az aránya. A kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma 288 ezer volt 2011-ben. A 102 ezer vendégnek csak a hatoda volt külföldi – közülük a legtöbben Magyarországról jöttek, ezt közelítette Belorusz-szia, Oroszország, Csehország és Szlovákia. Az egészségturizmusban 1,03 millió volt a vendégéjszakák száma 2010-ben³⁰ – döntő részt belföldi vendégeket fogadtak, hosszú – átlagosan 12,5 nap – tartózkodási idő mellett. Az erdőterületeken számos üdülő és gyógyhely található. A 26 szanatórium és 35 üdülő (2010-ben) nagy része Szolyvára (42%), a Munkácsi járás egyes településeire (22%) és a Ráhoi járásra (12%) koncentrálódott.

²⁹ *Kárpátalja, 1919–2009. Történelem, politika, kultúra.* Szerk. Fedinec Csilla–Vehes Mikola. Budapest, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010, 398.

³⁰ Berghauer Sándor: A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján. Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, 2012 (PhD értekezés).

²⁸ Imre Gabriella i. m. 2014, 114.

Járás	Lakosság (fő)	Terület (hektár)	Szántó (hektár)	Legelő (hektár)	Ültetvény (hektár)	Szarvasmarha (darab)	Traktor (darab)
Ungvári	33 802	27 373	15 002	4 184	22	1 972	600
Munkácsi	20 232	8 806	5 187	687	n/a	1 077	205
Beregszászi	76 600	65 426	33 954	7 869	2 333	4 414	282
Nagyszőlősi	40 424	33 566	14 738	2 971	3 546	2 755	595
Viski	12 000	13 000	4 000	700	n/a	100	n/a
Összesen	183 058	148 171	72 881	16 411	5 901	10 318	1 682
Arányuk a magyarlakta falvakban	15%	12%	36%	4%	2%	7%	n/a
Kárpátalja együttesen	1 250 000	1 260 000	203 000	400 000	250 000	140 000	n/a

1. sz. táblázat (A kárpátaljai magyarlakta járások statisztikája)

A lakossági megtakarításoknak a jövedelmekhez viszonyított aránya 10-12% volt 2009–2011-ben.³¹ Ez a magyarországi 40% körüli értékhez viszonyítva alacsony. A megye lakosságát (is) súlyosan érinti, hogy a földgáz árát az IMF tanácsára 2,8-szorosára emelték 2015 áprilisban. Az infláció 2015-ben 50% feletti volt, a béremelkedés elmaradt ettől. 2016 januárjában a reálbér 13,1%-kal alacsonyabb volt, mint egy évvel korábban.

2. A Tiszahát gazdasága

Kárpátalján a magyarlakta területek a teljes terület mintegy tizedén helyezkednek el, a megye alföldjeinek viszont közel felét foglalják el. [1. sz. táblázat].³² Az összterületen érzékelhető súlyukat meghaladja a szántóterületeket tekintve 36%-os arány, a legelők viszont a megye legelőinek, rétjeinek csak 7%-át teszik ki. A szántóterület nagyságából következően a gabona-termesztésben jelentős a magyarlakta falvak szerepe (a gabonán kívül kisebb hányadban burgonyát, takarmánynövényeket termesztnek). Az ültetvények

aránya átlag feletti, amihez jelentős hányadban a szőlők járulnak hozzá. A szarvasmarha-állomány 10 ezres száma viszonylag alacsonynak tekinthető. A megye zöldségtermesztésének vélhetően a nagyobbik hányada származik a magyar falvakból – ebben 7-8 falu szerepe domborodik ki elsősorban. A főlías termelés szerepe jelentős. A kertészet termékei jelentős hányadban a hágón túli területek nagyvárosi piacaira, kis részben pedig a konzervgyárakba (ezekből zömében orosz exportra) kerülnek.

A terület mezőgazdasági jellege miatt valószínűsíthető, hogy a magyarok lakta falvak és Beregszász tekintetében a mezőgazdaság súlya a foglalkoztatásban 40%, a térség GDP-jéhez való hozzájárulása becsülhetően 30% (Kárpátalja egészére ez 25, illetve 24%). Egy nagyobb város van a terület közepén, Beregszász, illetve a magyarlakta régió szélén Nagyszőlős (itt azonban a magyarok kisebbségben vannak). Számottevő ipari tevékenység ebben a két városban adódik (mindkettőben gépípar, ezen túl Beregszászon italgyártás, Nagyszőlősön pedig könnyűipar).

A magyarlakta területeken jelentős a határon túli munkavállalás. Egy 2008. évi felmérés szerint Magyarországon mintegy 13 ezer kárpátaljai dolgozott, a tanulmány akkor a nem legális engedéllyel

³¹ Kárpátalja gazdaságfejlesztési stratégiai terve i. m. 2013, [32–34] 34. (A lakossági vagyoni, jövedelmi helyzetének elemzése c. fejezet, szerző: Bacsó Róbert).

³² Forrás: Egán Ede-terv i. m. 2014, 18.

dolgozókkal együtt 20 ezerre becsülte az anyaországban dolgozók számát. Ez tekintélyes arányt tesz ki a 160-170 ezres lélekszámhoz viszonyítva. A Magyarországon munkát vállalók között a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya átlag feletti. Ez természetesen azt eredményezi, hogy az otthon maradtak között alacsonyabb a magasabb végzettségűek aránya (az egyik tanulmány szerint a Beregszászi járásban dolgozók közül csupán 6%-nak van felsőfokú végzettsége).

A háborús konfliktus és a reálbérek csökkenése miatt felerősödő külföldi munkavállalás idején viszont az újonnan távozók már inkább a fejlettebb EU-országokban keresnek munkát.

I/3. Erdők és árvizek

A rendszerváltás óta kétszer szakadt már át a Tisza gátja az Ukrajnához tartozó szakaszon, az egyik alkalommal elöntötte a Tiszahát egész magyar oldalon fekvő területét. A '70-es években szintén az ukrajnai gátszakasz átszakadása miatt öntötte el a Magyarországhoz tartozó területet a víz. Úgy tűnik, hogy az ukrán (illetve korábban szovjet) fél nem ura a helyzetnek. Az elmúlt két évtized árvizeibe belejátszott a magashegyi szakaszon történt felelőtlen erdőirtás (nem csupán Kárpátalján, hanem a Felső-Tisza vízgyűjtőjének Romániához került területén is).³³

1918-ban készült egy magyar tanulmány,³⁴ amely a Felső-Tisza vízgyűjtőjén 77 völgyelzárási lehetőséget mutatott be. Mindezekkel 300 millió m³ vizet lehetett volna tárolni. A terület Magyarországhoz való visszatérése idején felmérést készítettek a hegyvidéken megépíthető víztározókról, vízerőművekről. 1942-ben Mosonyi Emil irányítása alatt

nyolc völgyben 510 millió m³ víztározási lehetőséget tártak fel, a közeli észak-erdélyi Visó völgyében pedig 900 millió m³-nyi tározást tartottak lehetségesnek. Ez utóbbi az Alföld öntözése miatt is fontos lett volna, de azóta sem épült meg.³⁵ Kárpátalján a magyar tervek felhasználásával építették meg az '50-es években a Talabor-Nagy-ág vízerőművet és -tározót – 20 millió m³ tározással és 27 MW-os erőművel.³⁶ Vágás István szerint az ukrán elgondolások az ezredforduló idején az árvízi csúcstározás céljára 300 millió m³ tározó megépítésével számoltak az apróbb völgyekben. Hadnagy István szerint az 1993-ra elkészített terv 33 db, egyenként 2 és 28 MW kapacitású vízerőmű megépítését vetette fel – részben áramtermelés, részben a hirtelen árhullámok megfékezése céljából.³⁷

Az árvízveszélyt három tényező fokozza: Egyrészt a magashegységi vidéken a lejtők nagyobbik hányada meredek (30 fokosnál nagyobb szögű), ahol gyorsan lefut a csapadékvíz. Másrészt a Tisza felső szakaszán a délnyugat felől érkező mediterrán eredetű légtömegek beleütköznek a Máramarosi-hegység masszív tömbjébe, ami miatt rövid idő alatt nagy mennyiségű eső hullhat. Az éves csapadékmennyiség a Kárpát-medence egészében itt a legmagasabb, 1000 mm feletti, a Beregszászban jellemző érték közel kétszerese. A Tisza forrásvidékén lehulló csapadék árvíz idején 21 óra múlva már Nagyszőlősnél, nem messze a magyar határtól duzzasztja a folyó vizét. Harmadrészt a hegyvidék közele szinte semmit sem nyel el a csapadékvizekből (ellentétben például a mészkővel). Így a folyóvizekbe kerül a sok iszap, amely a Tisza síkterületi szakaszain rakódik le

³⁵ Meg kell jegyezni, hogy a tározó megépítése esetén 10 ezer főt kellene áttelepíteni.

³⁶ Vágás István: Az ezredforduló árhullámai a Tiszán. *Magyar Tudomány*, 2001/8. <http://www.matud.iif.hu/01aug/vagas.html> (Utolsó letöltés: 2017.11.27.)

³⁷ Hadnagy István: A megújuló energiaforrások felhasználásának lehetőségei és jelenlegi helyzetük Kárpátalján. *Acta Beregsasiensis*, 2010/2, [187–193] 191.

³³ Alföldi Erdőkért Egyesület Kutatói Napja (AEE) a lakiteleki Népfőiskolán. www.aee.hu/downloads/2013/BeszamoloaKutatoaNaprol_2013.pdf (Utolsó letöltés: 2017.11.27.)

³⁴ Szerzője Jankó-Brezovay Miklós volt.

(a szabályozás óta a Tisza hullámterében 85-119 cm feltöltődést mértek).³⁸

Az erdők területe 1912 és 1930 között a negyedével, 230 ezer hektárral csökkent. A következő nagy csökkenés a sztálini uralom idején következett be, amikor évi 3 millió m³ fát vágta ki, a 279 ezer hektáron kitermelt erdővel szemben pedig csak 187 ezer hektáron történt erdőtelepítés. Ekkor 40%-ra csökkent az erdőkkel borított terület aránya, amelyet később, a '60-as évek telepítéseivel korrigáltak. Kárpátalja fafeldolgozóiban 135 ezer tonna fahulladék keletkezik évente.³⁹

A TISZAHÁTI MAGYAR AUTONÓM KÖRZET GAZDASÁGI FEJLESZTÉSE (A VÁLTOZAT)

1. Kulcsszerepben a sertéstartás

A Tiszahát mai gazdaságai számára a kolhozból szétosztott föld kicsiny területe korlátozza az üzemméretet. Ebből az elmúlt 16-20 évben sikeresen megtalálták a kiutat a zöldségtermesztéssel. Ennek értékesítése ugyanakkor nagymértékben a külső konjunktúra, szabályozás függvénye. A magyarlakta részen kevés a megművelhető terület, így az állattartás a háztájira korlátozódik. Ma az egyik veszély, hogy a meglevő háztáji tenyésztést is részben száműzi a belterületeken való állattartás előbb-utóbb várható korlátozása. Másik veszély, hogy a földek eladására meghirdetett moratórium megszűnésekor külső szereplők (nyugatiak, a feketegazdaság szereplői, oroszok) felvásárolják a kisparcellák jelentős hányadát.

A kiutat a mezőgazdaság több lábra állítása hozhatja meg, amelyhez elsősorban az állattenyésztés és az élelmiszeripari feldolgozás megerősítésével lehetne hoz-

zájárulni. Ezt szerencsésen kiegészítheti a gyümölcsstermesztés megerősítése. A fent említett veszélyeknek menne elébe a program azzal, hogy az ambiciózusabb kistermelők, családi üzemek képviselőit megerősítene, mindenekelőtt az állattartás felfuttatásával. Ekképp ők egyrészt kikerülnének a belterület korlátaiból, másrészt később jó eséllyel ringbe szállhatnak az eladó vagy kibérelhető földért meginduló versenybe.

Magyarország 14 millió tonna GMO-mentes gabonával rendelkezik évente, ennek ellenére nettó húsimportőr. Hazánk nem használja ki azt az adottságát, hogy minőségi takarmánnyal képes etetni az abrakévo háziállatokat. Hiába a 6 milliós sertésállomány célkitűzése, hat év alatt alig nőtt az állatok száma. A kitűzött cél elérésére azonban kiváló lehetőséget kínálnak a határon túli területek magyarlakta részei, ahol lenne igény a magyar GMO-mentes kukoricára. Az itt élő állattartó, gazdálkodó családok bevonása nem csupán arra adna módot, hogy az állattartás takarmányszükségletét és a mezőgazdasági termeléskapacitás lehetőségeit összekapcsolva találjunk megoldást egy régóta fennálló közös problémára, de arra is, hogy a határon túli magyar közösségeket egy újabb ponton kapcsolhassuk be az anyaország gazdasági vérkeringésébe. A GMO-mentesség ugyan költségtöbbletet jelent, de ezt a piaccal el lehet, és el is kell ismertetni. Ennek egyik módja lehetne a magyarországi piac állami szabályozása, amely megadott arányban írná elő a GMO-mentes sertéshús jelenlétét a kiskereskedelemben, állandó piacot biztosítva ezzel a termelők és a feldolgozóipar számára.⁴⁰

³⁸ Izsák Tibor: A katasztrofális árvizek természetes és antropogén tényezőinek vizsgálata Kárpátalján. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, 2012 (PhD értekezés).

³⁹ Hadnagy *i. m.* 2010, 192.

⁴⁰ Célszerű lenne legalább kétféle minőséget megkülönböztetni a sertéstartásban. Az egyik a kisebb üzemben való tartás, ahol az állatoknak viszonylag jelentős területet biztosítanak a mozgásukhoz. A másik az ún. intenzív állattartás lenne. Remélhetőleg az első csoport aránya lenne az új tiszaháti külterületi portákon domináns, akár 80-90% feletti. Emellett kívánatos lenne kisebb hányadban szabadtartású disznókat,

Érdemes lenne kukorica-hús csereprogramot indítani. Javasolható, hogy az elszámolás naturális alapon történjen, mert az kiszámíthatóbb rendszert ad. Az állatok nevelésének költségét ugyanis 60-70%-ban a takarmányozás adja, az egyéb költségeket pedig azért célszerű kukorica szállításával finanszírozni, mert azt könnyen el lehet adni Kárpátalján. A kiterjedt háztáji állattartás (sertés, baromfi) miatt relatív kukoricahiány van. Azaz a sertéstartók részére (a felhizlalásért és vágásért cserébe) átadott kukorica megmaradt részét a sertéstartók el tudnák adni a közeli háztáji kisbirtokoknak – baromfi takarmányozására is. Kárpátalján mindenhol nagyszámú baromfit tartanak, még a hegyvidék völgyeiben élő ruszinok is (ahol pedig alig van szántó, és nem terem meg a kukorica sem).⁴¹

2. Tőkeerősítés

A) A tőkeerősítésnek az élelmiszer-vertikumban három fő területe lehetne. Az egyik a mezőgazdaság technikai szintjének emelése. Ez a meglévő termesztési adottságok jobb kihasználását, a kapacitások megújítását, illetve növelését jelentené. Ilyen a talaj feljavítása, géppark lecserélése, valamint a növényvédő szerek kiterjedtebb alkalmazása.

A második a sertéstartás felfuttatása a falvak külterületein a korábban részletezett program szerint.

A harmadik a feldolgozási fázis korszerűsítése és megerősítése: hűtőházak építése, konzervgyárak újraindítása (korszerűsített kapacitásokkal), vágóhidak, húsfeldolgozók korszerűsítése.

például mangalicát is nevelni. Ez utóbbi persze jóval magasabb árfekvést jelentene, hiszen más feltételeket igényel, lassabb a hizlalás, nagyobb terület szükséges stb.

⁴¹ A javasolt cserearány: 1 kg félsertésért 14 kg kukorica + 1 kg szója. Ebből magához a hizlaláshoz eleve 4 kg gabona + 1 kg szója szükséges, a többi a malacok megvásárlásával, majd 5-6 hónapos tartásával járó, illetve a levágásukkal kapcsolatos kiadásokat fedezné.

Tekintettel a probléma komplexitására, számos olyan vetülete van még a kérdésnek, amely a felsoroltakon túl több fontos kiegészítő részlet kidolgozását igényli. Ilyen a helyi kereskedelmi hálózat és a közlekedési infrastruktúra helyzete. A rendszerváltás utáni időszak magyarországi tapasztalataiból kiindulva érdemes kiemelt figyelmet fordítani a multinacionális kereskedelmi láncok terjeszkedésének korlátozása és a helyi kiskereskedelmi hálózatok és vállalkozások helyzetének javítására, piaci pozícióik biztosítására. A kereskedelemmel és a gazdasági fejlődéssel szorosan összefüggő kérdés a közlekedési infrastruktúra állapota és fejlesztése. Az úthálózat bővítése terén ígéretes a magyar kormány fejlesztési terve, amelynek következő évekre vonatkozó célkitűzése a megyei jogú városok autópályahálózatba kapcsolása mellett a sztrádák államhatárig történő elvezetése. Egy államközi megállapodás lehetőséget biztosíthatna a határon átnyúló fejlesztési terv megvalósításához, amelynek keretében az államhatárt Munkácssal összekötő szakasz megépítésével Kárpátalja csatlakozhatna a magyar, és egyben európai uniós úthálózathoz. Mindezekkel párhuzamosan pedig az úthálózat rossz állapota miatt elengedhetetlen a kárpátaljai utak átfogó felújítási munkálatainak mielőbbi megkezdése, valamint a Beregszászt elkerülő út kiépítése.

B) Termelői tulajdonú élelmiszer-feldolgozás. Az élelmiszeripar egészében a tulajdonlás célszerű formája a termelői tulajdonba adás lehetne. Ez biztosítja, hogy az elért piaci sikerekből kellő módon részesedjenek a termelők. Másrészt így nem más közvetítésével értesülnének a változó piaci igényekről, lehetőségekről, hanem maguk, mint tulajdonosok szembesülnének a változásokkal (az abból adódó feladatokkal, illetve lehetőségekkel egyaránt).

A termelői tulajdonlás bevett gyakorlat Nyugat-Európa sok országában. A tulajdonszerzés kulcsa az, hogy a termelők

a leadott mezőgazdasági termék szerint kapnak részt a tulajdonból. Emellett csak kiegészítő jelleggel vonnak be külső tőkét, amelynek aránya nem emelkedhet 25-33%-nál magasabb szintre, azon egyszerű oknál fogva, hogy termelő csak egy másik termelőnek adhatja el a tulajdoni részesedését.

C) Agrárbank létrehozása. A még várható földtulajdonbeli változások miatt elemi érdek, hogy egy helyi bank jelzálog-hitelezéssel segítse a magyar gazdákat. Ezen túl a Tiszahát mintegy évi 100 milliárd Ft-nyi⁴² mezőgazdasági termelési értéke mellett kb. 30 milliárd forintnyi agrárhitel indokolt. Az élelmiszeripar fej-

lesztéséhez kb. feleekkora értékű hitelt lenne célszerű kihelyezni. A 6-7 milliárd Ft-nyi alaptőkével elindított bank képes kellő volumenű hitelt kihelyezni.

D) Saját vállalkozói réteg és tőke megteremtése. A magyarság számára az élelmiszergazdaságon túl fontos feladat, hogy az építőipari cégek piacokra fókuszáljanak Kárpátalján (közlekedési hálózat fejlesztése, építése; a városi infrastruktúra és lakásvagyon felújítása). Ezekén túl integrált élelmiszergazdaság kialakítása lenne szükséges. A ruszinok számára Kárpátalja „háttérterületén” ezzel szemben a turisztikai kínálat saját fejlesztése (részben ruszin, részben

⁴² A különböző adatokat a továbbiakban – a könnyebb

érthetőség kedvéért – forintban adjuk meg.

		Mai állapot		A program végén	
		Érték (milliárd Ft)	Arány (%)	Érték (milliárd Ft)	Arány (%)
Állattartás	Háztáji	36	36%	30	19%
	Árutermlő kisüzem	2	2%	45	29%
		38%		48%	
Zöldségtermesztés	Háztáji	5	5%	5	3%
	Árutermlő kisüzem	35	35%	44	28%
		40%		32%	
Gyümölcstermesztés	Háztáji	3	3%	4	3%
	Árutermlő kisüzem	1	1%	7	5%
		4%		7%	
Szőlőtermesztés	Háztáji	2	2%	2	1%
	Árutermlő kisüzem	4	4%	4	3%
		6%		4%	
Szántóföldi növénytermesztés		12	12%	12 (háztáji), 2,5 (árutermlő kisüzem)	8 + 2%
Összesen		100	100%	155,5	100%
Feldolgozás- értéknövekedés	Háztáji + Kisüzemi	30	50%	25	33%
	Árutermlő kisüzem	30	50%	50	67%
Élelmiszervertikum együtt		160	100%	231	144%

2. sz. táblázat (Kárpátalja mezőgazdasága ma és előrejelzés a program végére)

magyar feladat); az erdészet, fa- és bútortipar erősítése; a kazángyártás (pellet-kazánok) volna fontos.

3. Szellemi háttér a tartós sikerekhez (főiskolák, a képzési rendszer megerősítése)

A hosszabb távú fejlesztés érdekében egyéb területen is előrelépés szükséges. Kíváncsinos lenne, hogy magyarországi hallgatókat is képezzenek a Tiszaháton. Ebből a célból előremutató lenne egyes mai magyar egyetemek (főiskolák) kiválasztott részlegeit idetelepíteni (pl. faipari képzés, kertészeti egyetem). Ezek háttérében kutatóintézeteket kellene létrehozni a Tiszaháton. Mindehhez elengedhetetlen egy olyan közvetlen (nem Záhonyon áthaladó) Nyíregyháza–Beregszász vasúti vonal, amely 30-40 perc alatti menetidőt biztosít.

A területen a következő képzési területek jöhetnek számításba: faipari képzés, kertészeti és élelmiszeripari technológiai képzés, kutatóintézetek (faipari, élelmiszer technológiai, kertészeti), közlekedési üzem-mérnök-képzés.

4. Várható eredmények

A mai és az általam becsült, program végén várható helyzet összeállításából látható, hogy az élelmiszergazdaság egészének produktuma mintegy 44%-kal emelkedne.⁴³ [2. sz. táblázat]. Ez azt jelenti, hogy becsülhetően 6-7 ezerrel több munkahely lenne – ebből a mezőgazdaságban 5-6 ezer jönne létre.

A Magyarország által is támogatott program csak az állattartás férőhelyeinek bővítését, az élelmiszer-feldolgozó ipar rekonstrukcióját és bővítését, továbbá a jelenlegi eszközök korszerűsítését célozná. A gyümölcs-telepítés és fóliaházak zöldségtermesztés kapacitásait várhatóan maguk a gazdálkodók bővítenék. Ha ugyanis a külterületen az állattartási létesítményük mellett kapnak (bérelnék)

földet, akkor érdemes nekik ott más tevékenységet is felfuttatni.

Egy átlagos, 1500 lelkes magyar lakta faluban ma kb. 400 család él. Közülük 31 számára javasolható a falu külterületén állattartó porta kialakítása. Az alapelvárás 50 hízó elhelyezésére alkalmas ól kialakítása – mélyalmos tartással. Egy ekkora faluval szemben egy kocát is tartó gazdaság kialakítása is elvárás lenne – ez a gazdaság lenne a harminckettedik. A takarmányt a Magyarországról behozott GMO-mentes kukorica, szója biztosíthatná.

A 32 porta számára átlagosan 1,4 hektár terület (azaz együttesen 45 ha) biztosítása javasolható. Így a portán főlát, melegházat, kisebb gyümölcsöszt is ki lehetne alakítani. A sertés-ól kisebb gazdasági és szociális épületrésszel együtt bizonyára kihozható Magyarországon is 7-10 millió Ft költségből, a határ túlsó oldalán ez 15-20%-kal is olcsóbb lehet. Az ötvenes állatszám-férőhelylimit első sorban azért kerülne meghatározásra, mert eddig a méretig nem várható az, hogy az ésszerű gazdálkodáson túl extra környezetvédelmi előírások is be legyenek tartva (még akkor sem, ha Ukrajna belépne az EU-ba). Ennyi állat felhizlaltása ugyanakkor önmagában csak szűkös jövedelmet ígér, hiszen így évi 100 db sertést lehet eladni egy portáról, az elérhető 4 millió Ft-os bevételnek pedig több mint a felét elviszi a vásárolt takarmány költsége. Ha a sertéstartás mellé azonban más tevékenységet is társítanak, akkor egy, de akár két főt is teljes időben foglalkoztató kisgazdaság alakítható ki. A területi korlátok miatt mindenekelőtt kertészeti tevékenységgel való társítás célszerű. Persze ebben az esetben a portánként korábban jelzett 7-10 millió Ft-os beruházás akár a másfél-kétszeresére is felszökhet.

5. Beruházási igények

A 3. táblázat mutatja, hogy milyen beruházási igények jelentkeznének, és azok 60,

⁴³ 100 egységnek vettem a mai becsült szintet.

illetve 50%-os támogatása milyen összeget igényelne. Fontos megemlíteni, hogy a falvak külterelki portái csak akkor alakíthatók ki, ha a kiválasztott célterületen a földtulajdonlás és -bérlet rendszerét tartósan megoldják – gyorsított eljárással. Az esetek nagyobb részében ez legalább fél-másfél évet igénybe vehet.

A kiegészítő beruházások esetében javasolható, hogy a finanszírozó legyen az

ukrajnai fél (például a megye) – cserébe azért, hogy a kárpátaljai háttérterületre körvonalazott program finanszírozását részben magára vállalja a magyar kormány, részben pedig szorgalmazza az EU-nál ezeknek a fejlesztéseknek a finanszírozását. A beruházási program 50-60%-os támogatásához – a kiegészítő fejlesztések támogatását nem számítva – 24 milliárd Ft lenne szükséges.

	Költsége (millió Ft)	darab	Beruházás (millió Ft)	Javasolt támogatás (60%)
Külterületi porták*				
Átlagfalu (31 db porta)	7,5	31	232,5	
1 kocartató porta	17	1	17	
120 falu együtt	250	120	29 940	17 964
Feldolgozás, gépek				
Vágópont (új)	100	8	800	480
Húsfeldolgozás (felújítás)	500	2	1000	600
Hűtőház (új)	600	4	2 400	1 440
Konzervgyár (korszerűsítés)	150	6	900	540
Takarmánygyár (új)	500	3	1 500	900
Gabonataroló	400	2	800	480
Járművek (új)	40	20	800	480
Mezőgazdasági gép (új)			1 500	900
Összesen			9 700	5 820
Kiegészítő beruházások**			4 000	4 000***
Mindösszesen			43 640	23 784

* Csak az állattartási kapacitások bevonásával.

** Melliorizáció, talajjavítás; Mezőgazdasági út; Öntözés stb.

*** Javasolt támogatás: 100%

3. sz. táblázat (Beruházási igények)

Mi segítené az élelmiszertermesztés piaci sikereit? Feltétlenül szükséges az erőteljes reklám. Szerencsés hatása lenne, ha sikerülne egy vendéglőláncot kialakítani, és azt bevezetni az ukrán nagyvárosokban, hosszabb távon akár Belorussziában, illetve Oroszországban is – mondjuk „Bereg” névvel.

A TISZAHÁTI MAGYAR AUTONÓM KÖRZET GAZDASÁGI FEJLESZTÉSE (B VÁLTOZAT)

1. Védővonalba rakott állattenyésztés

A mezőgazdaság fejlesztésének egyik sajátos színfoltja lehetne egy védővonal kialakítása az autonóm terület középső sávjában. Ide lehetne összpontosítani a szomszédos községek állattenyésztésének jelentős hányadát.

Ez a program teljes egészében tartalmazná az A változatban megfogalmazott javaslatokat azzal a kiegészítéssel, hogy a külterületeken létrehozandó állattartó porták zömét egy vonalban helyezni kell. Javasolható, hogy ez a tiszaháti autonóm terület közepén helyezkedjen el, kb. 100 km hosszúságban. Ekkor a magyar falvak 70-80%-a esetében legfeljebb a falutól 7-8 km-re helyezkedne el a külterületi állattenyésztési portájuk (igaz, az esetek legalább felében egy másik falu területébe ékelődve).

2. A védővonal láncszemei

Egy átlagos lélekszámú magyar falu számára 120 hektáron 32 porta lenne kialakítva, a közepén fekvő út mindkét oldalán 16-16 darab. A porták szélessége 70, hossza 200 m lenne, azaz 1,4 hektárosak lennének (együttesen 45 hektáron). A 32 portát kiegészítené további 60 hektárnyi külső földterület, általában a középső úttól mindkét oldalon 200-400 m távolságra. Ezen a területen a porták további művelési területet szerezhetnének. A külső területen a központi úttal párhuzamosan (azaz attól 400-400 méterrel kijebb) egy-egy gazdasági út futna. A mintegy 1,4 km hosszú tanya-

bokrot követné a másik falu tanyabokra – így láncot alkotva a román határtól a szlovák határig. A 100-110 km-es vonalat így 60-70 átlagos falu külterületi tanyabokra „töltené ki”.

Minden portán lenne sertés- és baromfiól. A sertés lenne a kulcs az állattenyésztésben. Az 50 állat által biztosítható (nettó) jövedelemszint kb. 1,2-1,8 millió Ft/év, amelyet egy kétszázas baromfiállomány félmillió Ft-tal egészíthet ki. Mindez magyar viszonyok közt egy családnak csak szűkösen elég, azonban a 2 millió Ft körüli jövedelem veteményeskert, gyümölcsös révén könnyen a másfélszeresére is emelhető, fóliaház esetén pedig akár duplázzható is. Mivel az alapelv az lenne, hogy az állattartás jövedelemviszonyai a magyarországihoz hasonlóak legyenek, ez a Tiszaháton már viszonylag magas jövedelemnek számítana. Egy tanyabokor kialakítása a gazdasági épületekkel együtt 800-1000 millió Ft-ra becsülhető akkor, ha egy portára 25 millió Ft-ot számolunk (a földterület megszerzése és a közművesítés költsége egyenként 50-80 milliárd Ft-ra taksálható). Tipikus esetben a sertésről 50 férőhelyes lenne.

Mivel fontos lenne a védővonal portáinak viszonylag gyors kialakítása, és az is, hogy kint tartósan lakjanak, ezért már eleve több tevékenység kialakítását kellene megcélozni (a minden portánál elvárt baromfitartáson túl például eleve gyümölcsösök telepítése, fóliaházak kialakítása). Ezért az A változatnál becsülhetően 30-50%-kal magasabb lenne a beruházási igény. Emellett ekkor nem lenne elégséges a csupán 50-60%-os támogatási arány, hanem inkább 70-80%-os támogatottságot kellene megcélozni. Ezek miatt 24 helyett 40 milliárd Ft-os támogatást kellene biztosítani a Tiszahát részére.

A fenti javaslat megvalósítása valószínűleg jelentős publicitást kapna a médiában, amit fel lehetne használni a piaci sikerek eléréséhez. A védővonal ku-

riózum jellege ugyanakkor eleve jelentős hírverést biztosíthatna, reklámkampány nélkül is. Sok olyan fogyasztó akadna, aki emiatt szívesen kipróbálná az itteni élelmiszereket. Azt kellene elérni, hogy a szokásos boltba menetel során találni tudjanak ilyen termékeket a polcokon. Ezért fontos, hogy a legfeljebb 1200-1500 km távolságra fekvő területeken két-három nyugati élelmiszerlánc vállalja a termékek értékesítését.

A KÁRPÁTALJAI HÁTTÉRTERÜLET FEJLESZTÉSE

1. Pellet kazánfűtés elterjesztése

A kazánokat jelentős környezetvédelmi támogatással Kárpátalja délkeleti hegyes vidékein kellene eladni – elvárva azt, hogy a támogatott kazánokat megvásárló falvak mondjanak le a szénrel vagy fával való tüzelésről. Évi 4 ezer kazán eladása esetén a tizedik évben a Tisza felső szakaszánál levő négy járás (Ökörmezői, Técsői, Huszti, Rahói) 100 ezer családja közül 40 ezer pelletkazánal fűthetne, csökkentve ezzel a fa illegális kitermelésének, az emiatti erdőirtásoknak a veszélyét.⁴⁴

A kazángyár célszerű telephelye Ungvár. Ungváron van gépipari tradíció (a város konvektorgyára fűtőtesteket és konvektorokat állít elő)⁴⁵ és kedvező a logisztikai lehetőség (kohászati ipar jelenléte a közeli Kassán, részben Miskolcon).

2. Tejipar fejlesztése

Szükség lenne valamelyik korábbi üzem újraindításán túl egy-két kisebb kapacitású tejfeldolgozó megépítésére, minde-

nekelőtt a Tisza völgyében. A cél az lenne, hogy Kárpátalja egésze „ne szoruljon rá” arra, hogy a hágón túli területekről szállítsák oda a tejet és tejterméket.

3. A faipari termelés növelése

Ehhez Magyarország a piac biztosításával járulhat hozzá. A bútorok, a faipari termékek és nyílászárók piaca ma nálunk kb. 150 milliárd Ft-os (100, illetve 40 milliárd Ft). Ésszerű feltételezés, hogy ezen belül a fából készített termékek arányát legalább 20 százalékponttal célszerű növelni (tűzvédelmi szempontok miatt).⁴⁶ Így a fából készített termékek számára 30 milliárd Ft-os piacbővülés adódna Magyarországon. Ennek a kétharmadát „át lehetne adni” a kárpátaljaiaknak, mindenekelőtt a Tisza felső folyásánál kitermelt fát feldolgozó üzemek termékei részére. Ennek egyik célszerű módja lehet az, hogy az erdőtelepítések másik oldalaként a magyar kormány környezetvédelmi támogatást ad a térségben kitermelt fát feldolgozó cégeknek – úgy, hogy azzal kb. 12-14%-kal mérsékelni tudják a Magyarországra történő szállításaik árát. Ez durva becslésként évi 2 milliárd Ft-os támogatási igényt jelentene.

4. Erdősítés

Az árvizek megelőzése céljából az erdővel borított terület arányát 2 százalékponttal emelni kellene a hegyvidéki területeken, mindenekelőtt a Tisza forrásvidéke körül. Ez 24 ezer hektár erdő telepítését jelentené (240 km²-nyi területen). Tizenkét év alatt ez évi 2 ezer hektár telepítését és évi 2 milliárd Ft-ot igényelne.⁴⁷ Jövedelempótló kárpótlásban kellene részesíteni a hegyi és domboldali legelők azon tulajdonosait, akiknek föld-

⁴⁴ Hatásos módja lehetne az illegális fakitermelés korlátozásának egyrészt az erdőterület műholdakról történő napi monitorozása, kiegészítve a gyors beavatkozás lehetőségével (pl. helikopteres rendőri vagy katonai kiszállás azt követően, hogy az adott erdőterület kijáratait lezárták). Másrészt a Magyarországon a fuvarozásban bevezetett EKÁER rendszer alkalmazása a hegyvidéki terület egészére és minden teherforgalomra.

⁴⁵ Imre Gabriella i. m. 2014.

⁴⁶ A piac általános bővítésének útja lehet a tűzrendészeti előírások szigorítása (műanyagablakok, bútorok stb. korlátozása végett, azok füstmérgezést okozó hatása miatt), illetve az ÁFA módosítása (a fából készült bútorok, ablakok, ajtó esetében kedvezményes áfakulcs alkalmazása).

⁴⁷ Magyarországon 1 hektár telepítése 0,5-1,2 millió

jére telepítik az erdőt. Erre becsülhetően hektáronként évi 25 ezer Ft-ot (azaz a tizenkettedik évtől évi 600 millió Ft-ot) kell szánni. A másik oldalon természetesen az erdő későbbi hozama (50-60 év múlva) az erdőtelepítést finanszírozó magyar felet (a beruházót) illetné meg.⁴⁸

5. Energetika

Az árvizek megzabolázása érdekében az erdősítés mellett jelentős hegyvidéki víztározók létesítése javasolható, mindenk előtt a Tisza mellékfolyóin. A beruházó lehetne például a Magyar Villamos Művek (MVM), amely üzemeltethetné az ide telepített vízi erőműveket.

Atémáhozkapcsolódik, hogy a *Zakarpatty-tya* hírportál 2016. március 6-án közölte, hogy a Rahói Járási Tanács képviselői soron következő ülésükön huszonnégy minivízerőmű építéséről döntenek – 1-5 MW közötti teljesítményük lenne az egyes létesítményeknek.⁴⁹

Ft-ot igényel. Az összeg a felső limitet közelítő (pl. 1 millió Ft) lehet Kárpátalján – az ottani alacsonyabb költségek mérséklék az összeget, a hegyoldalon való telepítés viszont többletet igényel. Az erdőtelepítés költségéhez még hozzá kell számolni legalább 10-15%-ot a fiatal erdők ápolására és fenntartására néhány évig.

⁴⁸ Durva becslésként 4-5 millió m³ lenne kitermelhető, aminek mai értéke legalább 130-170 milliárd Ft-ra taksálható.

⁴⁹ Vízerőműveket létesítenének a Rahói járásban, *Kárpátalja Ma*, 2016.03.09.

Milován Sándor

Színjáték a felgördült vasfüggöny mögött

Laikus szemmel a történelmi változások folyamatait, illetve a változások hatását az egyénre és a társadalomra egy kisvárosban lehet a legátfogóbban érzékelni. A falu egysíkú, a nagyváros sokrétű ugyan, de átláthatatlan. A kisvárosban a kertek alatt még ott a mezőgazdaság, van néhány nagyüzem munkásokkal, mérnökökkel, kórház orvosi karral, iskolák tanárokkal, különböző felekezetek, kereskedelem, és minden rétegből ismerősök, akiktől áramlik az információ. Szülővárosom, Nagyszőlős még az elmondottaknál is színesebb, mert a 25 ezer lakos csak 27%-a magyar, a többség ruszin, ukrán.

Amikor a kárpátaljai rendszerváltásról beszélünk, és arról, hogyan éltük meg mi, magyarok a nagy történelmi változást, akkor külön kell választanunk a Szovjetunió felbomlását, a független Ukrajna létrejöttét, a privatizációs folyamatokat és a magyarországi rendszerváltás hatásait a Kárpátalján élő magyarságra.

A Szovjetunió szétesése számunkra egy hihetetlen, csodaszámba menő esemény volt. Nem tudtuk elképzelni, pedig a ki-

sebbségben élő ember hasonlít az életfogytiglanra ítélt rabhoz, aki szakadatlanul változásban reménykedik, minden változás jól jön neki, még a börtönön belüli költözés is. Hát még egy politikai felfordulás.

Azért a várakozásba is belefásul az ember. A szomszéd gazda az első világháború után hosszú téli esték politizálásakor megígérte az utcabelieknek, hogy ha kimennek a csehek, utánuk gurítja az utcára az egyik 100 literes hordó borát. Amikor 1939. március 14-én kimentek a csehek, az utca népe gyülekezett János gazda háza előtt. A gazda nem volt ott, elment fogattal a hegy alá, majd jött vissza a szekéren egy hordó borral, amit ott vett meg. Minden új év után ugyanis olyan jól fizettek a borkereskedők, hogy a gazda eladta borát, elfelejtkezve a csehekről. A Szovjetunió megszűntében azért nem reménykedtünk, mert azt hittük, hogy a változás csak egy újabb világháború árán lehetséges.

Számunkra a szovjet rendszer a *málenkij robottal* kezdődött, majd a katonaköteles fiataljaink mentek „önként” a szénbányákba. Kulákosítás, letartóztatások, később egy idő után a ránk nehezedő nyomás enyhült. Igaz, hogy a kifosztott parasztság éhbérért dolgozott a kolhozban, de ez így volt a ruszin falvakban is. Egy idő után a nyomor is enyhült, Sztálin halálával az éjszakai letartóztatások is elmaradoztak. Néhol a vezetők között megjelent egy-egy magyar is – rosszabbak voltak, mint a ruszin vagy orosz kollegáik. A magyar Kárpátalján megbízhatatlannak számított a rendszer utolsó napjáig. A csehek alatt Beregszászban működő kommunista párt városi vezetője például a magyarok elől 1938-ban elmenekült, '44-ben visszajött, de Be-

regszásban semmilyen tisztséget nem kapott, csak pártfunkcionáriusi kinevezést Oroszország belsejében. Nem fogadta el, azon melegében emigrált Csehszlovákiába.

Aki csak a nacionalista elnyomást ismeri, fogalma sincs, milyen rafinált, sokrétű és álságos a birodalmi sovinizmus még internacionalista csomagolásban is. 1947-ben például a szintiszta magyar falvak miatt megnyitották a magyar iskolákat, de az óvodai oktatást nem engedélyezték még 1989-ben sem. Nemcsak Nagyszőlösön, de Beregszászban sem. A magyar iskolák elsorvasztása volt a végcél, és Nagyszőlösön ez majdnem sikerült is.

A vallásszabadság hirdetése mellett a papok vegzálása, letartóztatása állandósult, a lelkészutánpótlást nem engedélyezték, és teljes erővel folyt a katolikus és protestáns egyházak ellehetetlenítése. A görög katolikus egyházat végleg megszüntették. A templomrombolás technikája ugyan finomodott, de nem került le a napirendről. A harmincas években, Donyeckben (Sztálinó volt akkor a neve) például, a 65 templomból egyet sem hagytak meg. Később a már bezárt templomok tetejét a „szél” rongálta meg, és néhány év után az esőnek köszönhetően, mint életveszélyes építményt bontották le. Egy tanács egy egyháznak egy templomot engedélyezhetett. Ha például a tanácshoz négy református falu tartozott, három templomot bezártak.

Nem igaz, hogy mindent a központból irányítottak. A központ a birodalmi ideológiára vigyázott, és üldözte a három fő bűnt: a nacionalizmust, a válásosságot és a vagyonosodást. Ezen belül a helyi pártbizottságok fantáziája kimeríthetetlen volt a helybéli viszonyokra alkalmazott gazemberségek tekintetében. Csak hogy érzékeltessem, milyen előkelő helyet foglalt el az ideológiai harc a Szovjetunióban, a szovjet büntetőtörvénykönyvet idézem fel: egy revolver illegális birtoklásáért 6 hónap-

tól 3 évig, egy illegálisan birtokolt írógépért pedig 1 évtől 6 évig tartó börtönbüntetést lehetett kiszabni.

Ez az orwelli világ 1988–1990-ben megroppant, és viszonylag gyorsan szétmállott. A kárpátaljai magyarság nem tudott betelni azzal, hogy 45 év után újra megélheti a visszafojtott magyarságát. Visszaállítottuk a ledöntött szobrokat, megnyitottuk a bezárt templomot Nagyszőlösön, megszerveztük az önálló magyar iskolát, zsúfolásig megteltek a templomok hívőkkel, napvilágra hoztuk a *málenkij robot* áldozatainak névsorát, kopjafát állítottunk nekik, és létrehoztuk a Szolyvai Emlékparkot a fogolytábor helyén. Megalakult a kárpátaljai érdekvédelmi szervezet, a KMKSZ. Míg mi könnyes szemmel énekeltek rendezvényeinken a *Himnusz*t és a *Szózatot*, a Szovjetunió végleg eltűnt a világtérképről.

Azt nem hitte senki, hogy a húszas évek erőszakos lenini kollektivizációs rablását meg lehet ismételni. Pedig meg lehetett, sőt. A Szovjetunióban mindenkinek volt megtakarítása, már csak azért is, mert állandó volt a fogyasztási cikkek hiánya (dupla áron persze mindent lehetett kapni). Bankkönyvvel rendelkezett az akadémiai tagtól kezdve az operaénekeseken keresztül a kolhoztraktoristáig mindenki, és ezekért a rubelekért a Szovjetunióban élő emberek keményen megdolgoztak. A kimúlt szovjet állam történelmi sírjába vitte a rubelt, és koldussá tette a lakosságot. Órákon keresztül tudnék mesélni a tragédiákról. A gyerekei által halálba utált idős kertész házaspárról, aki nem adta át megtakarításait a kunyeráló gyerekeinek autóra, hanem szép temetésre, díszes síremlékre kuporgatott. A két öreg búskomorságba esett. A mélyszegénységre jutott ország észre sem vette a privatizációnak nevezett szabadrablást. Fáztunk, éhezünk, gyertyával világítottunk.

A szovjet államosítás annak idején a nagyüzemekkel, bányákkal, bankokkal kezdődött, és a sarki fűszeressel, meg a

foltozó varga kalapácsával fejeződött be. Ha népüket, hazájukat szerető államférfiak vezényelték volna le a magántulajdon, a kapitalizmus visszaállítását, ott kezdték volna, ahol annak idején a kommunisták befejezték. Nem így történt. A nagyüzemek, az energiaszektor, a bankok már rég magánkézbe kerültek, a borbélyüzlet és a szódavizes még állami kézben volt. Lehetett volna másképpen? Persze, hogy lehetett volna. A kínai kommunista párt nem dobta oda a gyeplőt a lovak közé, hanem levezényelte a fékezett habzású privatizációt, nemhogy nem hívott segítségül külföldi globális martalócokat, de a privatizációs táncba nagyon belefeledkező elvtársak közül úgy félévenként kettőt-hármat kivégeztetett. De hát Kína az Kína.

A Szovjetunió megszűnte után létrejött az új ukrán állam, és mi, kárpátaljai magyarok elértük, amit Trianon óta nem tudtunk elérni: másodrendű állampolgárok lettünk. A Csehszlovák Köztársaságban a csehek, a szlovákok és a ruszinok után negyedrendűek voltunk, a Szovjetunióban az ukránok után harmadrendűek. A birodalmi orosz sovinizmus után megtapasztaltuk az ukrán nacionalizmust. Semmi különös, olyan, mint a többi közép-európai népé: nemzetének ártó, a valóságtól elszakadt hóbörgés és szégyentelen pótcselekvés. Az új ország születésének napjaiban egy Kárpátokon túlról érkező autóbusból vagy két tucat szegényesen öltözött ember szállt ki a város kétnyelvű feliratánál, és leverték a magyar felírást. Később a város újraállította, de a Vereckei-hágón felállított emlékmű sokszorosan elszenvedője lett az ilyen „nemzeti hőstetteknek”. Érdekes, hogy egy ilyen sokat szenvedett, halálra éheztetett nép, mint az ukrán, miután az ölébe hullott a szabadság, azonnal elnyomóit, az oroszokat kezdte utánozni. Ma 2014-et írunk, a mai háborús helyzet okozói között pedig ott van az ukrán nacionalista türelmetlenség az orosz ajkú lakossággal szemben. Pedig az ukránok nagy lehetőséget kaptak a sorstól, amely egy

nagy országot kanyarított ki számukra a birodalomból, több mint tízmillió orosz nyelven beszélő lakossal. Fölösleges volt és ártott a nacionalista türelmetlenség. Az asszimiláció mindig és mindenütt az államnyelv javára dolgozik, megállítani nem, esetleg lassítani lehet. Az ukrán helyzettel kapcsolatban annyit tudok mondani, hogy a következő években jó üzlet lesz „nagy Ukrajna” matricákat gyártani. Mi magyarok, Trianon óta tudjuk, hogy ez mit jelent.

Azt hiszem, az egész rendszerváltás azért hozott annyi csalódást, mert a kommunista rezsimek olyan nyilvánvalóan és arcátlanul hazudtak, hogy ezerszer is meggyőződhattünk arról, hogy amit mondanak, abból semmi sem igaz. Álmunkban sem hittük, hogy amit a nyugati világról hirdettek, az bizony nagyon is igaz... Sőt. A mi kapitalizmusképünk lefagyott, kimerevedett a második világháború végével. Mi arra a kapitalizmusra emlékeztünk, ahol a tőke részt vett az emberi erőforrások újratermelésében, ahol a csődbe ment bank vagy vállalat igazgatója főbe lőtte magát. Amikor még valódi konkurencia volt, és a profitot ott költötték el, ahol keletkezett.

Mielőtt rátérnék a magyarországi rendszerváltás azon részére, amelyet mi, kárpátaljaiak tapasztaltunk belőle, nagyon fontos felfedezést hozok napvilágra, és ünnepélyesen rendelkezésére bocsátom ingyen és bérmentve a mindenkori magyar kormánynak. A felfedezés lényege az, hogy Magyarország gazdasági, politikai és mentális helyzete visszatükröződik, illetve mérhető a kárpátaljai városi magyar iskolákba beíratott elsőosztályosok számában. Ezt a megállapítást 25 év próbájának vetettük alá. 1990-ben az újjászületett nagyszülősi magyar iskolába száz gyereket íratnak be, 30% ruszin nemzetiségű volt. Ez a szám a legvidámabb barakk tekintélyeinek szólt. Ezután, ahogy fogyott Magyarország gazdasági ereje, politikai súlya és tekintélye, úgy olvadt el az első osztályosok száma, 2009-ben kilenc gyereket íratnak be az

intézménybe. 2010-től kezdett növekedni ez a szám, és most, 2014-ben, szeptember elsején ötven elsős lépte át a nagyszülősi magyar iskola kapuját.

A kárpátaljai és a magyarországi rendszerváltás között meglévő különbségek egyike az volt, hogy amíg a mi viszonylagos jólétünket egy erős történelmi vihar mosta el, rövid időn belül a fázás és éhezés szintjére jutott a lakosság, addig a magyar emberek vidám barakkját kitartó, lassú privatizációs mérgezett eső tette tönkre.

Egyszer csak azt láttuk, hogy a határátkelők átjárhatatlanok a tömeg miatt. A túloldali falvakban húsztonnás tartályokba öntik be a benzint a csempészek, és viszik tovább Budapest felé. Volt olyan autós, aki hatszor is fordult egy nap. A cigarettacsempészet két csatornán is folyt, ruha alá rejtve vagy a határt kiürítve, felszabadítva az utat, amikor milíciái felvezetéssel az ukrán, és hatósági felügyelet alatt a magyar oldalon 8-10 mikrobusz, cigarettával megrakva átsöpört a határon. Persze a magyar rendőrség sem aludt, járta a vidéket, és előállította azokat a kárpátaljai asszonyokat, akik illegálisan dolgoztak a helyi gazdáknál a túlélésért küzdve, és főleg almát, uborkát szedtek. A legnehezebb helyzete mindenképpen a Magyarországon munkát vállalóknak volt. A bürokrácia olyan szövevényes bozótján kellett átjutniuk, ami többnyire csak korrupciós bozótvággóval volt lehetséges. A lebukás viszont kitiltással járt. Számtalan esetet tudok, amikor a magyar építési vállalkozó nem fizette ki a kárpátaljai munkásokat. Egy ismerős kárpátaljai kisvállalkozó minden lehetséges pénzforrását mobilizálva egy kamion faanyagot küldött át Magyarországra, ami annak rendje és módja szerint meg is érkezett. A fizetés váratott magára, majd amikor átment reklamálni a cégnek, nyoma veszett. Sósavat ivott, de megmentették. Ilyen esetek tucatjait tudnám elmesélni. A kár-

pátaljai magyarok és ruszinok rá kellett, hogy jöjjenek, hogy a csirkefogók száma nem nemzetiségfüggő.

A magyar diplomácia, ha lehet, még fokozta a szervilizmust, amelyet a Szovjetunióval szemben megszokott. Az ungvári főkonzul a beregszászi kórház építésére 1 millió dollár magyarországi kölcsönt ügyeskedett ki az Antall-kormánytól. A visszafizetési garancialevelet egy másodrangú megyei tisztviselő írta alá az ukrán kormány helyett. A magyar állam a pénzt a mai napig nem kapta meg. A kórház megnyitóján egy magyar szó sem hangzott el. Az ukrán diplomácia és a megyei vezetés is gyorsan magára talált, és mint balekokat kezelte a magyarokat, ellentétben a románokkal és szlovákokkal.

Ma már nem nehéz ezekről a dolgokról beszélni, mert a magyar politikában 2010-ben paradigmaváltás történt. Kilenven év után a Wass Albert-féle „Adjátok vissza a hegyeimet!” ideológiája helyett Németh László gondolatai irányítják a határon túli magyarokkal kapcsolatos politikát. Ő azt mondta: „Trianon után a nagy gond: nem a póznák voltak, hanem a magyarok; nem az ország, hanem a nép. Itt kellett volna még azt mondani: egyről sem mondok le; itt: ide tartoztok továbbra is.” Ezek a mondatok tíz évvel Trianon után íródtak le, de ki hallgatott akkor Németh Lászlóra az irredenta szónoklatok hangzavarában? Ma a kettős állampolgárság nemcsak szimbolikus gesztus, hanem a kárpátaljai magyar fiatalok életét mentő intézkedés. Megkaptuk a nemzeti örökségből, ami a mi jusunk, és beleszólási jogunk van abba, amiről soha nem mondtunk le.

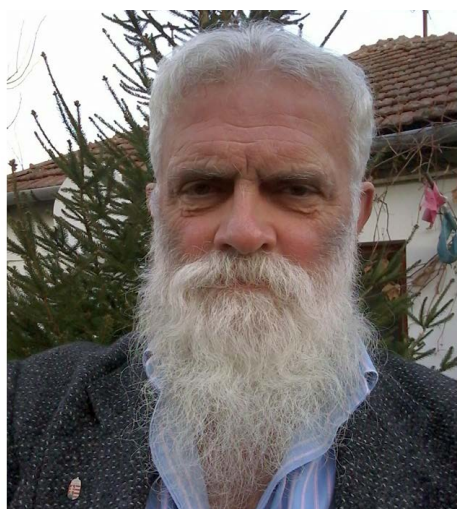
(E tanulmány a RETÖRKI 2014. október 17-i, Magyarok a rendszerváltásban – határon innen és túl című műhelybeszélgetésén elhangzott előadás írott változata. A szöveg megjelent az Aracs 2016/1. számában.)

Mankovits Tamás

Volt egyszer egy lap...

A Kárpátalja első két évfolyama (1990–1991)

Az alábbi írás egy igazi sajtótörténeti kuriózumot mutat be. A magyarországi első szabad választásokkal szinte egy időben indult el a *Kárpátalja* c. folyóirat, amely elsősorban a helyi magyarság tájékoztatásának feladatát vállalta. A magánkezdemenyezésre létrejött, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség-hez (KMKSZ) kötődő lapot Miskolcon szerkesztették – így próbálva védekezni a befolyásolási kísérletek ellen. Az alapító-főszerkesztő most az újság keletkezési körülményeit, illetve az első két évfolyamban megjelent számokat idézi fel. Azt az időszakot, amelyről túlzás nélkül állítható, hogy sorsfordító volt a kárpátaljai magyarság számára. Hogy csak a legfőbb címszavakat idézzük fel: függetlenné váló Ukrajna, a nemzeti ébredés jelei itt és ott, a múlt szenvedéseinek feltárására tett kísérletek, népszavazás az autonómiáról.

Kötődéseim Kárpátaljához

Apai ágról felvidéki származású vagyok. Ősi családi fészünk Balázsvágás (Blažov) volt a 16. századtól. (1952-ben az egész települést földig rombolták, letörölték a térképekről is, mert katonai területté nyilvánították a helyét. 2014 óta lehet újra beszélni róla, és mióta feloldották a tilalom alól, elmenni az eredeti helyszínre. Nagyszüleim Berzevicén (Brezovica) éltek, nagyapám a

munkácsi ruszin gimnáziumban tanított, annak igazgatója is volt. Édesapám Beregszászban érettségizett, festőművész, s angol–oroszlakos középiskolai tanár volt. A hajdúdorogi görög katolikus képzőben tanított 1948-tól, majd miután azt Nyíregyházára helyezték át, az általános iskolában tanítottak édesanyámmal. Gyerekkorunkban – amikor lehetett – jártunk nagyanyámhoz, Berzevicére. Ő és édesapám sokat meséltek Kárpátaljáról. Eljutni azonban soha nem sikerült, pedig őseink közül Blazsovszky (Mankovits) György Gábor (Balázsvágás, 1705 – Ungvár, 1742) munkácsi püspök (1738–1742), s Mankovits Mihály (Balázsvágás, 1785 – Ungvár, 1853) festőművész, a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye művészeti vezetője Kárpátalja területén éltek, dolgoztak, s ott is vannak eltemetve.

Amikor 1988-ban megengedték a szabad kiutazást a Szovjetunióba, így Kárpátaljára is, én is mehettem. Filmeket készítettem, dolgoztam a televízió külpolitikai szerkesztőségének külső munkatársaként. 1989 elején megismerkedtem az

akkor alakuló Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) tagjaival, vezetőivel: Fodó Sándorral, Dupka Györggyel, Móricz Kálmánnal, Debreczeni Mihállyal. Filmet készítettem a Pisztraházán épülő radarállomásról, amit a *Panorámában* „szupertitkos tésztagyárként” be is mutattunk. Beszámoltunk a Kárpátaljáról elhurcoltakról, az első jelképes temetésről Szalókán. Kárpátaljai barátaink kérték is, hogy menjünk el, mert nem voltak benne biztosak, hogy a hatóságok engedélyezik – ha azonban ez tévékamerák előtt zajlik, akkor nem mernek fellépni ellene. Mile Lajossal mentünk oda. Televíziós megbízólevéllel, illetve sajtóigazolvánnyal viszonylag szabadon járhattam át a magyar–szovjet határon, sokat hoztam-vittem a kárpátaljai barátaimat. Így kerültem kapcsolatba a Magyarok Világszövetségével, melynek akkor Randé Jenő volt az elnöke, Szabó László a titkára. A Magyarok Világszövetsége 1987-ig tulajdonképpen a magyarok megfigyelését végezte, ekkor irányította rá a figyelmét a határon túli magyarokra. A magyar rendszerváltoztatás előtt már a határon túli magyar szervezeteket kezdték el szervezni, megfigyelni, ellenőrizni és támogatni. Így bábáskodtak a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megalakulásánál és működésénél is. Ez idő tájt ismerkedtem meg a Határon Túli Magyarok Hivatalával, amelynek vezetője Tabajdi Csaba volt. Jómagam az MDF miskolci és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szervezetének egyik alapító tagja voltam. Én vittem ki Furmann Imrét, Serfőző Simont, Mile Lajost és másokat is Kárpátaljára, s tartottuk a jó kapcsolatot a kint élő értelmiséggel. 1989 végén Jeszenszky Géza meghívott az MDF Külügyi Bizottságába. Itt ismerkedtem meg többek között Keskeny Ernővel, akivel a Szovjetunió területén élő magyarokkal foglalkoztunk. Amikor Jeszenszky Géza lett a külügyminiszter, Ernő a 9-es, Szovjetunióval foglalkozó főosztályt vezette. 1990 tavaszán tüntetést szerveztünk az asztélyi Barátság-kertben, Ungvárra a megyeháza elé, ahol a

szovjet katonai parancsnokság tárgyalni jött a megyei vezetéssel, akik szintén tiltakoztak a pisztraházai radarállomás megépülése ellen. Miután rohamosan romlott a Szovjetunió gazdasági állapota, és egyre több tiltakozási mozgalom indult meg többek között a fegyverkezés ellen is, ez az állomás sem épült fel teljesen, hanem éveken keresztül torzóként éktelenkedett Pisztraháza határában.

Tevékenységem miatt sok atrocitás ért. Ezért 1991-től diplomáciai védelmet kaptam, s mint „a külügyminiszter megbízottja” több miniszteri, államtitkári és egyéb hivatalos utat szerveztem, vezettem. 1994 tavaszán a magyarországi választásokon az MSZP–SZDSZ koalíció győzött, Kovács László lett a külügyminiszter, aki diplomata státuszomat azonnal vissza akarta vonni. Egy parlamenti beszélgetés után végül is meghagyta védettségemet, így az 1994. év végén fejeztem be küldetésemet.

A Kárpátalja c. lap indulása

Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke és Dupka György, a szervezet titkára 1989 őszén kértek arra, hogy próbáljunk támogatást szerezni egy saját lap elindításához, mert a helyi lapok – így a *Kárpáti Igaz Szó* is – cenzúrázva, lényeges dolgokat elhallgatva tudósítanak a szövetségről. Bár ez idő alatt Kárpátalján lehetett magyar sajtót olvasni, az ott élő magyarságról nem, vagy alig tudósítottak. A Magyarok Világszövetsége nem támogatta elképzelésüket. 1990 márciusában–áprilisában döntöttem úgy, hogy saját költségeimen elindítjuk a *Kárpátalja* című lapot. Miskolcon iparművészként kerestem a kenyeremet, megengedhettem magamnak. Javarészt kárpátaljai újságírók, írók, történészek, tanárok írták a cikkeket, a lapot Magyarországon szerkesztettük és nyomtattuk – így nem tudták cenzúrázni, befolyásolni a megjelent írásokat. Tulajdonképpen sajtótörténeti kuriózum volt (a lap Magyarországon lett bejegyezve).

Az első szám 1990. április 30-án jelent meg, ebben az évfolyamban összesen tizenhat látott napvilágot. Az induló szám szerkesztőbizottságának tagjai voltak: Fodó Sándor elnök (a KMKSZ elnöke, korábban magyartanár az egyetemen, Ungvár); Móricz Kálmán titkár (újságíró, a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztője, Ungvár); Dupka György (író, költő, Ungvár); Mankovits Tamás (iparművész, Miskolc); Szöllősi Tibor (orvos, Técső), Gulyás István (történelem szakos tanár, Miskolc). A negyedik számtól a szerkesztőbizottság elnöke Fodó Sándor, a két főszerkesztő Mankovits Tamás és Móricz Kálmán, a szerkesztők Horváth Sándor, Kőszeghy Elemér, Tárczi Andor, a munkatársak Dupka György, Gulyás István, Prófusz József, Szőlősi Tibor lettek. Később csatlakozott a laphoz a kitűnő újságíró, Bornemissza Eszter, Nagy Zoltán Mihály író és Markovics Mátyás fotós.

A lap megjelentetését a következő szervezetek támogatták: Határon Túli Magyar-ságért Alapítvány (az Illyés Alapítvány jogelődje), Művelődési és Köznevelési Minisztérium, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács V. B., Kean College of New Jersey, „A csehszlovákiai magyar kultúráért” Alapítvány, Nehézipari Műszaki Egyetem Miskolc, Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerülete, Magyar Ortodox Egyház (Nyíregyháza), DUNAPACK Rt., MTA-Soros Alapítvány, Illyés Alapítvány, Ady Endre Sajtóalapítvány, M. E. OXNARD (Kalifornia), Miskolc Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, B. A. Z. Megyei Közgyűlés, Lakitelek Alapítvány, József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, Fidesz.

Az 1990-es évfolyam

Első szám (Április 30.). Az első számban a KMKSZ tisztújító közgyűlését Furmann Imre, a Magyar Demokrata Fórum országos elnökségének tagja *Üzenet Kárpátaljának* című írásával köszöntöttük.

Hírt adtunk arról, hogy Kárpátalján lezajlottak az első szabad tanácsai választások, ahol a KMKSZ mint civil szervezet többek között a Kárpátaljai Területi Tanácsba is állíthatott jelölteket. 29 képviselőjelöltből 11 be is jutott a területi tanácsba, majd csatlakozott hozzájuk három – szintén KMKSZ-tagsággal is rendelkező – magyar, így 14 tagú frakció alakulhatott Tóth Mihály vezetésével. (Ennyi magyar azóta sem került be a területi tanácsba.) Dupka György szervezőkészségének köszönhetően a KMKSZ fizető tagjainak száma egy év alatt 20 000 főre emelkedett.

Ebben a lapszámban közöltük Diny-nyes József daltulajdonos üzenetét is. Hírt adtunk arról, hogy első alkalommal mutatkoztak be a kárpátaljai magyarok képviselői – Dupka György, Vári Fábián László írók, költők, Tóth Lajos, Kolozsvári László festőművészek, Túróczy Ágnes, Ivaskovics József és Bassa Sándor, az ungvári színház művészei – a miskolci Herman Ottó Múzeumban.

Második szám (Május). Csatlakozott a munkatársak sorába Horváth Sándor költő, újságíró (*Kárpáti Igaz Szó*), Kocsis Elemér újságíró (*Kárpáti Igaz Szó*), Kőszeghy Elemér újságíró (*Kárpáti Igaz Szó*), Tárczy Andor költő, újságíró (*Kárpáti Igaz Szó*), Debreczeni Mihály tanár, Markovics Mátyás fotós és Prófusz József fotós, újságíró. A második számtól kialakult egy koncepció a lap működtetéséről: elindult a *Barangolás* rovat, ahol egy-egy kárpátaljai település, térség mutatkozott be, beszámoltunk a KMKSZ eseményeiről, helyt adtunk az egyházak és a kulturális élet híreinek.

Beszámolót közöltünk a KMKSZ küldöttgyűléséről, megszólaltattuk Fodó Sándort, a magyarországi vendégek közül Für Lajos leendő magyar honvédelmi minisztert, valamint hírt adtunk a május elsejei újabb, a pisztraházai katonai objektum elleni tüntetésről.

Mivel görög katolikus papi családból származom, szívemen viseltem, segítettem a kárpátaljai hittestvéreim sorsát. 1949. február 17-én döntést hoztak templomaik elvételéről, a papok egy részét elhurcolták, kivégezték, az egyház működését ellehetetlenítették – így azt a görög katolikusok csak titokban, konspiratív módon tarthatták fenn. Szemédi János püspök urat is titokban szentelték pappá. Az egyház életben tartása atyai barátom, dr. Ortutay Elemér atya áldozatos munkájának volt köszönhető. A rendszerváltáskor szerették volna visszakapni az ungvári nagytemplomot, a püspöki palotát, s egyéb ingatlanjait. Ekkor kezdtük követeléseiket nyilvánosságra hozni.

Ekkor már a fél *Kárpáti Igaz Szó* a *Kárpátaljának* dolgozott. Kifejezetten érdekes volt, hogy az újságírók a *Kárpátalja*-ba tiszta lelkiismeretük szerint írhattak, míg a *Kárpáti Igaz Szó*-ban az ottani elvárások, a cenzor szája íze szerint fogalmazták meg sok esetben ugyanarról az eseményről tudósításukat. Akik nem dacoltak a *Kárpáti Igaz Szó*-val, azok aztán nem maradtak a *Kárpátalja* szerkesztőségében, aki viszont maradt – Móricz Kálmán, Horváth Sándor, Kőszeghy Elemér, Tárczy Andor –, állandó atrocitásnak volt kitéve.

Harmadik szám (Június 9.). Beszámoltunk a KMKSZ választmányi üléséről, ahol megválasztották a még hiányzó elnökségi tagokat a hét körzeti elnök mellé. Fodó Sándor négy tagot jelölt: Dupka Györgyöt, Móricz Kálmánt, Tóth Mihályt, Túróczy Istvánt.

A kárpátaljai képviselők interpelláltak Gorbacsov elnökhöz a pisztraházai katonai objektum építése ellen. A Szovjetunióban egyre rosszabb lett az ellátás, benzin- és élelmiszerhiány lépett fel.

Negyedik szám (Június 23.). Fontos dokumentumot közöltünk, a KMKSZ alapszabályát. Szó esett az egyre jobban erősödő elvándorlásról is. Az ungvári

KMKSZ elnöke, Kövér György a városi tanács elnökhelyettese lett, ezért Kiszeli Tihamért választották a helyi szervezet elnökévé. Az akkori szovjet helyzetről Tárczy Andor *A félelmek országa* címmel közölt érdekes írást.

„Igen, az vagyunk. A félelmek áttekinthető, illetve kulisszák mögötti szövevényében élünk.

A vezetés fél a néptől. Ellenkező esetben tudna rendesen vezetni. A nép viszont a vezetéstől tart, felemás döntéseitől, sorozatban gyártott, ám nagyon suta törvényeitől.

A párttagok félnek az informálisoktól, az ellenzéktől. Az informálisok tartanak a párt folytatódó egyeduralmától, a párt-hatalom átmentésétől, többek között a tanácsokba.

A hívők félnek a hitetlenektől (bár egyre többen viselnek a nyakukon látványosan keresztet – divatból?) A hívők félnek egymástól is, azaz a más felekezeti hívőktől.

A nép fél a katonaságtól, a katonaság fél a néptől. Pontosabban a vitéz tábornokmatuzsálemek félnek (jól fizető állásuk kényszerű feladásától – az ellenségkép kiszínezésével ma is könnyen kapja meg valaki a marsallbotot) a néptől.

Az emberek félnek az árak emelkedésétől, a helyzet rosszabbodásától. A kormány tart az emberektől, mivel azok félik az inflációt.

Az emberek félnek önmaguk, gyermekeik, sorsuk, jövőjük – röviden: a létbizonytalanság – miatt.

Ez már (nem mintha ezelőtt nem lett volna) a totális félelem országa.

Mindenki fél mindentől és mindenkitől.

Csak egyvalamitől nem fél senki: a törvénytől...

(Igaz, a törvénytisztelethez – tiszteletet parancsoló törvények kellenek.)”

Ötödik szám (Július). Közzeltük a Magyarok Világszövetsége és a KMKSZ választmányának nyilatkozatát, miszerint a Vereckei-hágón a millecentenáriumra (1996-ra) helyreállítják az 1896-ban, a millennium évében a magyar–lengyel határon közadakozásból épített emlékművet. Tudósítást közzeltünk a MVSZ és a KMKSZ választmányának vereckei kirandulásáról.

A Határon Túli Magyarságért Alapítvány félmillió forint támogatást adott a lap megjelentetéséhez. (Az alapítvány kuratóriumi titkára ekkor Tabajdi Csaba volt.) Erről a lapban a következőket írtam:

„A kedves olvasó talán nem is tudja, hogy milyen nehéz egy lap megjelentetése. Nincs elegendő tőke, ami a folyamatos megjelentetést biztosítja, s a szerkesztők, munkatársak – akik kárpátaljai írók, újságírók, közéleti emberek – nem főállásban, hanem munkaidejükön kívül, mostoha körülmények között dolgoznak, sőt egyiküket-másikukat még akadályozzák is a munkában. Pedig a KMKSZ-nek kell egy orgánus, amely folyamatosan információkkal látja el a tagjait, a magyar nyelvű lakosságot, és nem utolsó sorban az anyaországot.

Ugyanis az elmúlt 45 év alatt a kárpátaljai magyar kisebbségről, a hivatalos pártkapcsolatokon kívül, szinte semmi információt nem kaphattak az anyaországban.

Hosszú ideig a Kárpátalján élő magyarság sem tudott komolyabb kapcsolatot kiépíteni még településenként sem. Tulajdonképpen alig több mint egy éve, a KMKSZ megalakulásával kezdődhetett meg az a folyamat, amely egységes nemzetiséggé alakítja az itt élő magyarságot, s így bátran küzdhet a Kárpátalján élő nemzetek egyenjogúságáért, illetve a magyar kisebbség legalapvetőbb jogainak kivívásáért.

A lap Miskolcon jelenik meg, végső soron ez biztosítja a politikai és ideológiai szuverenitását. A KMKSZ ajándékként kapja, terjesztését az aktivistái végzik (ára 50 kopek). A szövetség külön számlájára befolyt összeget többek között az alábbi célokra fordítjuk: a Magyarországról érkező tudományos munkatársak (történelmi-, néprajzi-, vallástörténeti-, közművelődési szakemberek) tevékenységének segítésére, könyvek kiadására, alapítványok támogatására, és ebből az összegből fizetjük a honoráriumot is.

A lap eddigi kiadását magántőkéből finanszíroztuk. De küldtünk pályázatot, kérelmet a magyar alapítványokhoz, intézményekhez, kérve támogatásukat a lap hosszabb távú megjelentetéséhez. A napokban kaptuk a Miniszterelnöki Hivataltól a következő levelet:

»Tisztelt Mankovits Tamás!

Ezúton értesítem, hogy a kuratórium 1990. június 14-ei ülésén úgy döntött, hogy a *Kárpátalja* című lap megjelentetését 500 ezer forinttal támogatja.

Az összeg átutalását az MHB Kurátor Kft. végzi (1056 Budapest, Belgrád rkp. 24. III. em. t: 1181-686). Kérem, sürgősen tudassa vele az Önök számlaszámát.

Felhívom szíves figyelmét a támogatás rendeltetésszerű felhasználására, amelyről a Kuratórium írásos tájékoztatást kér. Kérjük, hogy a lapban tüntessék fel a támogatás tényét.

Budapest, 1990. június 18.

Üdvözlettel:

Tabajdi Csaba, a kuratórium titkára»

Ezáltal túlléptünk az első nehézségeken. Köszönjük a Határon Túli Magyarságért Alapítvány támogatását.”

Írtunk a sztálinizmus áldozatairól, elkezdtek településenként közölni a lágerekben elpusztult névsorát. Szó esett a görög katolikusok rehabilitációjáról, a vagyon visszaszolgáltatásáról, s a helmei római katolikus templom építéséről.

Hatodik szám (Augusztus). Tudósítottunk a tiszaujfalui Rákóczi-emléknapi népünnepélyről. Sokat foglalkoztunk a „'44-ben elhurcoltakkal”, beszámoltunk arról, hogy Ungvárra megérkezett Ferenczy Béni Petőfi-szobrának másolata, melynek felállítását Ungvár központjában tervezték.

A *puccs nem sikerült* című riportban az észtországi Munkácsy Mihály Magyar Kulturális Egyesület vezetőjét, Bán Istvánt kérdeztük az észtországi helyzetről.

Hetedik szám (Augusztus). Közöltük azt a szerződést, amelyet a KMKSZ kötött a Református Egyházzal, miszerint két oldal terjedelemben adunk helyt az egyházi híreknek, tudósításoknak.

Riportot készítettünk Urbánszky Ernővel, az SZKP küldöttével *Gorbacsov és a Kaspirovszkij-jelenség, volt egyszer egy SZKP?* címmel. Beszámoltunk az Ukrán Legfelsőbb Tanács üléséről, melyen Leonid Kravcsukot választották meg elnöknek.

A *kárpátaljai magyarság és a történelmi pillanat* címmel közöltünk politikai elemzést Kovács Miklós tollából. Győztek a pizstraháziak, mivel a Szovjet Minisztertanács döntött arról, hogy nem épül katonai objektum Pizstraházán. A tüntetéseket szervező, akkor még Pizstraházán szolgáló Mihail ortodox atya barátom nagy kegyben részesült, teljesült vágya: áthelyezik szülőfalujába, Rókafalvára. Javítottuk hibáinkat, s megpróbáltunk jobban figyelni a részletekre.

Nyolcadik szám (Szeptember). Először került nyilvánosság elé *A történelem igazságát szolgáltat* című írásban Alekszej Korszun ezredesnek, a Területi Ál-

lambiztonsági Főosztály (KGB) helyettes vezetőjének beszámolója a Központi Különleges Állami Levéltárban tett kutatásáról. Badalón a hozzátartozók előtt ismertette a faluból a lágerekbe elhurcolt és ott elpusztult férfiak sorsát. Hol, milyen lágerben voltak, milyen betegségben vagy végelgyengülésben haltak meg, mikor, hol temették el őket.

Megjelentettük a lapban a Szerencs határában balesetet szenvedett Tőkés László püspök úr hozzánk intézett levelét. Tudósítottunk az Asztély és Beregszász határában fekvő Barátság-kertben megrendezett Európa-napról, melynek fő szónoka Katona Tamás, a Külügyminisztérium államtitkára volt. Interjút közöltünk a Lvovi (Lembergi) Magyarok Kulturális Szövetségének elnökével, Ilku Marion József iparművésszel.

Kilencedik szám (Szeptember). *Magyarok, ruszinok – egy az utunk!* címmel a magyar-ruszin kapcsolatról, annak történetéről Szabó László írását jelentettük meg a lapban.

A *kárpátaljai magyarság és a kárpátaljai magyarok* címmel Kovács Miklós írt politikai elemzést a Felső-Tiszavidékről. Rahóról „...Ők ott fenn, Rahón, mindig is magyarul imádkoztak...” címmel jelent meg Szöllősi Tibor Maháki Éva tanárnővel készített interjúja. E lapszámban Balla D. Károly és Tárczy Andor egy-egy versét, valamint Kádas Katalin grafikáját is közöltük.

Tizedik (Ünnepi) szám (Szeptember 29.). Az ünnepi szám az 1990. szeptember 29-i Petőfi-szoboravatásra készült. Ferenczy Béni Petőfi-szobrának másolatát Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke avatta fel Ungváron.

Petőfi két napot töltött életében Kárpátalja földjén. Kerényi Frigyes barátjának levélben számolt be élményeiről. A levélrészleteket szó szerint közöltük. Emiatt engem a Zakarpattya Szálloda halljában hazaárulóztak és antiszemitáztak, s a

tönkretételemről beszéltek, hosszú ideig szidalmazva – a Petőfi által írt levélrészlet utolsó bekezdése okán. Közöltem velük: nem vagyok hajlandó Petőfit cenzúrázni, még az ő kedvükért sem. Petőfi Sándor egy verset is írt Kárpátalján (*A munkácsi várban*), 1847. július 12-én.

Ebben a lapszámban a miskolci költő, Serfőző Simon *Petőfi-keresőben* című versét, és Pető János miskolci képzőművész grafikáját is közöltük.

Tizenegyedik szám (Október). Beszámoltunk az ungvári szoboravatásról, amely hatalmas népünnepély volt. Megemlékeztünk Ferenczy Béniről és szobráról.

Felhők a Bródy-villa felett címmel Bornemissza Eszter készített interjút Petro Lizanec professzorral, a Szovjet Hungarológiai Központ vezetőjével, valamint Váradi-Sternberg János professzorral, akit Lizanec elbocsátott állásából. Én is hozzászóltam Váradi-Sternberg professzor mellett az interjúhoz: „Göncz Árpád köztársasági elnök tiszteletére a Hungarológiai Központban tartott fogadáson elhangzott köszöntő is másként hangzott volna – talán magyarabbul – Váradi-Sternberg professzor úrtól, mint ahogy azt Lizanec professzortól hallhattuk...”

Tizenkettedik szám (Október). *Önrendelkezést – de mindenkinek!* címmel jelent meg Móricz Kálmán írása, melynek felcíme: *Kárpátalja mint autonóm köztársaság?*

Budapesten megalakult a Justitia Humana Hungariae, amelynek alakuló ülésén a KMKSZ háromtagú küldöttséggel vett részt: ott volt Dupka György, Milován Sándor és jómagam. (Mindhárman a szervezet alapító tagjai lettünk.) Itt vetítették le *Málenkij robot* című dokumentumfilmemet, amely az 1944 novemberében Szalókárról elhurcoltak és elpusztultak jelképes síremlékének avatását örököltette meg. A közelgő RUH (Ukrán Népi Mozgalom)–kongresszus kapcsán Petro Szkunc ukrán költővel

készítettem interjút *A haladó magyar erőkkal megtaláljuk a kapcsolatot...* címmel. E lapszámban megemlékeztünk Bereg megye tudós kutatójáról, Lehoczky Tivadarról.

Tizenharmadik szám (November). Egy kitűnő újságíróval, Bornemissza Eszterrel bővült munkatársaink köre. Ébredszik a cigány kultúra – erről (is) szólt interjúja Ádám Aladárral, az Ungvári Cigányszövetség elnökével, az írás címe: *Rom kamél te traji! (A cigány élni akar!). Barangolás* rovatunkban nyelvrokonainkról közöltük a hantik földjén járt Bán István beszámolóját.

Felhők itt is, ott is címmel visszatértünk a Szovjet Hungarológiai Központhoz, miután a Nemzetközi Hungarológiai Szimpóziumon Vaszócsik Vera, az Ungvári Állami Egyetem tanára becsmérelte lapunkat. Közöltük a Nemzetközi Előkészítő Intézet docensének, dr. Kozma Endrének Kárpátaljáról szóló értekezését. (A szerző 1986 márciusától 1989 júniusáig az Ungvári Állami Egyetem magyar lektora volt.) Ebben az írásában bírálta az egyetem Filológia Tanszékét és a Hungarológiai Központot is. Részt vettem a RUH II. kongresszusán, amelyet 1990. október 28–30. között rendeztek Kijevben. Ott készítettem interjút Dmitro Pavlicskóval, az ismert ukrán irodalmár-politikussal (ő fordította Petőfi verseit ukránra, később az első független Ukrán Köztársaság Parlamentje Külügyi Bizottságának elnöke lett).

A Chicagóban megjelenő irodalmi folyóirat, a *Szivárvány* tízéves évfordulóját Csobánkán, a Pilis egy gyönyörű völgyében fekvő, svábok által lakott falujában rendezte. Alkalmam volt az akkor épp 80 éves Faludy Györggyel interjút készíteni, ebből közöltünk részletet, majd Faludy György *CLXXIII. szonett (Egy kollaboráns íróhoz)* című műve következett.

Tizennegyedik szám (November 24.). „Keressétek fel a sírom a szolyvai völgyben...” – Dupka György közölt részleteket a túlélők visszaemlékezéseiből. A *Barangolás* című rovatban a kárpátaljai zsidókról írtunk. Hírt adunk a KMKSZ elnökségi üléséről, ahol többek között a *Kárpáti Igaz Szón* belüli vitákról is szó esett.

Együttműködési megállapodást kötött a KMKSZ és a Magyar Lapkiadók Egyesülete, hogy ha már nem jelennek meg a magyarországi lapok Kárpátalján, legalább remittendaként átjussanak.

A történelmi igazság helyreállításáért címűriportban Móricz Kálmán hatkérdést tett föl Dalmay Árpádnak, a Beregszászi Járási Tanács elnökhelyettesének, a KMKSZ járási szervezete elnökének. Siklós Imre tudósított arról, hogy Budapesten, a Nemzetek Házában megalakult a Magyar–Ukrán Társaság Karig Sára író, műfordító elnökletével.

Felhívással fordultunk Beregszász népéhez, hogy az 1990. november 25-én tartandó népszavazáson szavazzanak arra, hogy a város visszakapja eredeti nevét: Berehovo helyett Beregszász legyen.

Tizenötödik szám (December). Éljen „Beregszász”! – 14 478 szavazóból 12 457-en Beregszász mellett tették le a voksukat.

A Szolyván megtartott, az elhurcoltakról való megemlékezés kapcsán a magyar történelmi egyházak képviselői, Dióssy Géza Kornél római katolikus pap, dr. Ortutay Elemér görög katolikus pap, Gulácsy Lajos református lelkész, Laborcz Géza evangélikus lelkész beszédeiből idéztünk. *Indulatok nélkül a jövőt szolgálva* címmel beszámolót is közöltünk a szolyvai megemlékezésről, majd a KMKSZ választmányi üléséről.

Közöltük Balla Gyulának a Kovács Vilmos Irodalmi Díj kuratóriumához intézett igencsak vitriolos hangú nyílt levelét. Megalakult a KMISZ, a Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség,

amelynek első elnöke Kerekes-Nagy Gáspár lett.

Van idő, amikor építeni kell, van, amikor szétbontani címmel készítettem interjút Ludwig Schwarcz-cal, a Kárpátaljai Nemzetek Szövetségének felelős titkárával.

Tizenhatodik szám (December). Karácsonyi lapszám. Horváth Sándor *Karácsonyi vívódás* című írása után magam így köszöntöttem az olvasót:

„Ha Önre gondolok, akkor a több mint negyven évig elfelejtett honfitársamra gondolok.

Arra, aki hosszú évekig nem állhatott a karácsonyfa elé, mert nem volt szabad.

Arra, aki nem tudhatta, mikor lehunytt szemmel eltűnt szeretteit idézi, élnek-e, gondolnak-e Önre.

Mit is írhatnék, üzenhetnék Önnek – talán az első szabad – Karácsony előtt, Újév küszöbén? Ezernyi mondat között mindig Nagy László *Adjon az Isten* című verse kering gondolataim körül.

Úgy döntöttem, ennél tömörebben, világosabban én sem kívánhatnék jót és szépet Önnek.

Szeretetben gazdag Karácsonyt és Újévet kívánok!”

Tartalmas interjút közöltünk *Az egység helyreállt* címmel a KMKSZ elnökével, Fodó Sándorral, majd dr. Ortutay Elemér atya írását jelentettük meg, *„Apage, Satanas!” – Távozz tőlem, Sátán!* címmel.

A *Visszatekintésben* a KMKSZ 1990. évi fontosabb eseményeire emlékezünk vissza.

Mit üzen Karácsony? címmel Kőszeghy Elemér szólaltatta meg Balla D. Károly költőt (*Érdemes magunkba szállnunk*), Kálmán Ferenc tanárt (*Benne élt a gye-*

rek lelkében) és Soós Kálmán történészt (*Egy nemzedéknek kell felnőnie*). Részletet közöltünk Nagy Jenő tanár túlélő visszaemlékezéséből, amelyben arról írt, hogy Illés Béla írónak is köze volt a deportálás szervezéséhez, hiszen a II. Ukrán Front politikai komiszárjának, Leonyid Iljics Brezsnyevnek az adjutánsa volt.

Miskolc és Kárpátalja: egy új időszak kezdete – Bornemissza Eszter számolt be Alekszej Korszun ezredes, a Területi Állambiztonsági Főosztály (KGB) helyettes vezetőjének Miskolcon rendezett nemzetközi sajtótájékoztatójáról, amelyet azért kellett megszerveznünk, mert a Központi Különleges Állami Levéltárból kihozott dokumentumok miatt eljárást indítottak ellene. Így védtük meg attól, hogy a még mindig erős szovjethatalom megsemmisítse.

Az 1991-es évfolyam

Első szám (Január). Interjút közöltünk Fodó Sándorral, amelyben a KMKSZ 1991-es programjairól, terveiről érdeklődünk. Az már látható volt, hogy ez az év politikailag és gazdaságilag egyaránt mélypontot jelent majd. Fodó kissé optimistán nagy tervekről szólt – legfontosabbként a március elejére tervezett összmagyar konferenciát emelve ki.

Ungváron a Hungarológiai Központ épülete tulajdonképpen a Bródy család világa volt, Debreczeni Mihály Bródy András özvegyével és fiával, ifjabb Bródy Andrással készített interjút. Hírt adtunk arról, hogy előkerült a sztálinisták által ledöntött Perényi-emlékmű, és nagyon mostoha körülmények között megtaláltuk Dayka Gábor szobrát is.

Második szám (Február). A gazdaság állapota tovább romlott, pénzcserére került sor. Érződött, hogy nem sokáig marad egyben a szovjet birodalom. Közben a KMKSZ elkezdte kidolgozni a kárpátaljai magyar autonómia alapelveit. Ezt közöltük is lapunkban.

Interjút készítettem Viktor Begy técsői ügyvéddel, ukrán parlamenti képviselővel, a RUH egyik alapítójával. Meghívásomra nem hivatalos látogatáson járt Magyarországon. Kérésemre fogadták őt a Miniszterelnöki Hivatalban, a Külügyminisztériumban, a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, az MDF-központban, valamint a Magyar Országgyűlésben találkozhatott a parlamenti pártok képviselőivel. Közöltük M. Takács Lajos *Jegyzetek a Birodalomról* című, kétrészes elemzésének első részét, *A peresztrojka és a glasznosztj vége* címmel.

Harmadik szám (Február). Ungvárt ősi városnak titulálták, s a városalapítást 1100 évvel korábbra datálták, erről Móricz Kálmán kitűnő írását közöltük a lapban. Horváth Sándor interjút készített Skotnyár Józseffel, a Lembergi Magyarok Kulturális Szövetségének titkárával, emellett bemutatjuk a kijevei magyarokat is. Közben Fodó Sándor indult az időközi területi tanács választáson, kampányoltunk is mellette.

Ebben a számban folytattuk M. Takács Lajos írását *Ukrajna és Kárpátalja: bizonytalan a jövő* címmel. Természetesen most is, mint korábbi számainkban, további sztálini lágerekben elpusztult magyarok településenkénti névsorát is közöltük.

Negyedik szám (Március). Szövetségben minden haladó erővel. Legfőbb kincsünk: az egység – ezzel a címmel tudósított Móricz Kálmán a KMKSZ ünnepi üléséről, melyen már jelen voltak *A Kárpát-medencei magyarság a 20. század végén* című konferencia résztvevői is. *Magyarok a század végén. Csak mi teremthetünk itt igazi hazát* címmel közöltünk tudósítást az Ungváron megrendezett magyarságkonferenciáról.

Fodó Sándort beválasztották a területi tanácsba. Nagy tervekkel indult az újabb megmérettetés felé.

Magyarnak maradni Kazahsztánban címmel Bornemissza Eszter készített interjút Leskó Lászlóval, a Kazahsztáni Magyar Kulturális Szövetség elnökével. Közeltük Skultéty Csaba atyai jóbarátom *Magyarok Lembergben* című írását, mely a Lvovi Magyarok Kulturális Szövetségének ünnepi közgyűléséről szólt, ahol magam interjút készítettem Ilku Marion Józseffel, az LMKSZ elnökével, Bán Istvánval, az Észtsországi Magyar Kulturális Egyesület elnökével, valamint Nagy Bélával, az RMDSZ Bihar megyei elnökével, romániai parlamenti képviselővel. Folytattuk a Révész Imre Társaság tagjainak bemutatását.

Ötödik szám (Március). Újabb magyar szoborral gyarapodott Kárpátalja: Beregszászon felavattuk Körössényi Tamás budapesti szobrászművész Petőfi-szobrát. A szobrot a Művelődési és Közoktatási Minisztérium államtitkára avatta fel. Horváth Sándor interjút közölt Lengyel László gazdaságpolitikus-sal. A *Barangolás* rovatban Szöllősi Tibor bemutatta a sokarcú Técsőt. E számban megjelentettük Móricz Kálmán Galambos Gyulával, a Pax Romana elnökével készített interjút is.

Hatodik szám (Április). A *Barangolás* rovatban Vári Fábián László költőt mutatunk be a vele készült interjú, valamint két verse segítségével. Beszámoltunk arról, hogy a Miskolchoz tartozó Görömbölyön felavatták Bacsinszky András (1732–1809) munkácsi püspök, görömbölytapolcai apát emléktábláját. Görömböly tősgyökeres lakossága ruszin származású. Erről beszélt Horváth György görög katolikus esperes a vele készített interjúban. Úgy tűnt, a Dayka-szobor rehabilitálása jó úton indult el. *Kárpátalja felértékelődött* – vallotta Skultéty Csaba a Horváth Sándor által vele készített interjúban.

Hetedik szám (Április). Üdvözöltük a KMKSZ második közgyűlését, a szám ebből az alkalomból jelent meg. Lapunk egyéves fennállásáról *Jubileumi meditá-*

ció címmel Nagy Zoltán írását közöltük. Megjelent első reklámunk: az I. Ungvári Nemzetközi Vásárt hirdettük, amelyet 1991. június 15. és 23. között rendeztek.

A KMKSZ elkészítette javaslatát az USZSZK nemzetiségi kisebbségeiről szóló törvénytervezetével kapcsolatban. Közeltük a 2. fejezetet a kárpátaljai magyar autonómia alapelveiről, valamint Váradi-Sternberg János professzor Kárpátalja városainak és mezővárosainak címereiről szóló írását. A lap támogatója lett a Dunapack, amely papírral segítette a *Kárpátalja* megjelentetését.

Nyolcadik szám (Május). Újra lesz Helmecnek temploma – olvashattuk a *Kárpátalja* címlapján. A helmeci római katolikus templomot tankokkal rombolták le, a falu közössége pedig Rudolf Mihály miskolci építész tervei alapján elhatározta, hogy újra felépíti. Galicin Pétertől, az első Ungvári Nemzetközi Vásár igazgatójától megtudtuk, hogy több mint száz résztvevője lesz a vásárnak.

Megjelent Dupka György, Horváth Sándor és Móricz Kálmán *Sorsközösség* című könyve, amelyet Czébely Lajos mutatott be a lap olvasóinak. Móricz Kálmán beszámolt a KMKSZ második közgyűléséről. Kozma Endre összegyűjtötte Kovács Vilmos Kárpátalja múltjáról és magyar földrajzi neveiről szóló írásait. Váradi-Sternberg János professzor újabb címereket mutatott be, ezúttal Szerednye és Csap címerét. A Révész Imre Társaság tagjai közül Hidi Endrét mutattuk be. Újabb támogatót sikerült megnyerni a lap számára: az MTA–Soros Alapítványt.

9. szám (Május). A kárpátaljai holocaustról Váradi-Sternberg János professzor írását közöltük. Ő jegyezte a *Salánk a Rákóczi-szabadságharcban* című dolgozatot is.

Hosszan foglalkoztunk az 1944-ben Kárpátaljáról elhurcolt magyarokkal. A magyarországi napilapokról – tudniillik

akadozott a remittendaszállítás – Balázs Tiborral, a magyar Országgyűlés Kulturális Bizottsága Sajtó Albizottsága elnökével beszélgettem, amely során az anyaország felelősségét is firtattam.

Szöllősi Tibor *Zseniális torzó* címmel interjút készített Németh Lajos akadémikussal, Hollósy Simon-szakértővel. Debreczeni Mihály a Kárpátalján, Tiszasásváron született Lator Lászlót, az Európa Kiadó szerkesztőjét kérdezte ifjúságáról, életútjáról.

A kitelepítés elmaradt... Jelentkezzenek a lágerek túlélői! címmel Móricz Kálmán készített interjút Dupka Györggyel, a KMKSZ felelős titkárával, a területi rehabilitációs bizottság tagjával.

Csatáry György levéltáros megható levelet közölt az 1944 őszén sztálini lágerbe elhurcolt Petróczy Sándor özvegyétől:

„Tisztelt Uram!

Az egyik szomszédom jóvoltából elolvastam a KMKSZ *Kárpátalja* című lapjának decemberi számában a *Szigorúan bizalmas (volt)* című írását. Meghatódottságot nem tudom leírni, csak elzokogni, mivel az én megboldogult férjemről, Petróczy Sándor villanyszerelőről van benne szó. A cikk minden szava igaz. Hogy milyen »gyors« tempóban intézték akkoriban a 3 napos munkára elhurcolt magyarok ügyét, arra igen jó példa az én férjem kálváriája.

1944. november 19-én, Erzsébet napján hajtották el a többi összegyűjtött férfival együtt Petróczy Sándort is és csak egy év múlva, 1945. november 19-én, ugyancsak Erzsébet napján hozta haza egy orosz katona. Hozta, mert ő nem tudott a lábára állni, járni pedig végképp nem, tehát vonszolta magával a szülői házig a 28 éves élő halottat. A teste 30 kilóra fogyva, a feje pedig háromszorosára dagadva. Itthon hosszú ideig betegeskedett, de a család szerető gondoskodása, meg a fiatal szervezet élni akarása,

úgy ahogy meggyógyította, de az átélt borzalmakat elfelejteni sohasem tudta. Visszakerült a régi munkahelyére, a villanytelepre. Élete végéig ott dolgozott becsülettel.

Köszönöm, hogy leköszölte e levéltári adatot, megörökítve férjem nevét a szenvedésben.

Tisztelettel: özv. Petróczy Sándorné”

A Dayka-szoborról *Valami elindult...* címmel közöltünk újabb híreket. A mellszobrot a KMKSZ helyi szervezete elszállíttatta a vár gazdasági udvaráról.

Tizedik szám (Június). A fejedelem örökösei – Salánkon felavatták Rákóczi és Mikes emlékművét. Ott készített interjút Horváth Sándor Laborczi Géza nyíregyházi evangélikus lelkésszel, a magyar Országgyűlés képviselőjével. A Muzsikás is részt vett az emlékműavatáson, Bornemissza Eszter Hamar Dánielt, az együttes vezetőjét szólaltatta meg.

Ebben a lapszámban beszámoltunk az ukrán államfő, Leonyid Kravcsuk, Anatolij Zlenko külügyminiszter és Dmitro Pavlicsko, az Ukrán Legfelsőbb Tanács Külügyi Bizottsága elnökének magyarországi látogatásáról. Zsidóemléktábla-avatás volt Nagyszőlősen. *Csak együtt van hatalmunk a gonoszság felett* címmel Móricz Kálmán tudósított az eseményről.

„Változások kora. Fizetett apparátus és székház nélkül nem megy” – vallotta Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke a Horváth Sándor által vele készített interjúban. Csatáry György levéltáros *Kuruczászlóbontás Beregszászban anno 1703. május 22-én* címmel a Rákóczi-szabadságharcról írt. Tisza folyónk nevéről Kovács Vilmos „üzenetét” olvashattuk. A kárpátaljai képzőművészeket bemutató sorozatunkban Jankovics Mária textil-iparművész, a Révész Imre Társaság tagja szerepelt.

Tizenegyedik szám (Június). Beregszászon a Kossuth Lajos Középiskola előtt felavattuk Kossuth Lajos mellszobrát. Az ünnepség után interjút készítettem a Somogyi Árpád Munkácsy-díjas szobrászművész alkotását felavató Katona Tamás külügyi államtitkárral. Az írás *Itt mindig gazdagodom* címmel jelent meg.

Móricz Kálmán interjút készített Fodó Sándorral, a KMKSZ elnökével (*Ismét jönnek a magyarországi lapok!*). A *Barangolás* rovatban *A falu, amely vissza-szerezte nevét* címmel jelent meg Bornemissza Eszter Eszeny faluról szóló interjúja. Kovács Vilmos újabb „üzenete” két földrajzi név, Munkács és Latorca kapcsán született.

Ebben a lapszámban közöltük azt a nyilatkozatot, amely a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről, a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításáról szólt. A Magyar Köztársaság nevében Jeszenszky Géza külügyminiszter, az USZSZK részéről Anatolij Makszimovics Zlenko írta alá. Az utolsó oldalon *Forró napok* címmel beszámoltunk az első Ungvári Nemzetközi Vásárról, ahol a lapunk is kapott egy pavilont.

Tizenkettedik szám (Július). Megörökítettük a szovjet hadsereg kivonulásának utolsó pillanatait a hegyeshalmi határátkelőhelyen. A KMKSZ badalói alapszervezetének elnöksége sürgősen kérte a járási és területi elnökség kihe-lyezett ülését Badalóra, mivel a KMKSZ tagjait sorozatos atrocitások érték Sepa Vaszil képviselő részéről. Beszámoltunk a rahói választmányi ülésről és arról is, hogy Kárpátalján turnézott a miskolci Dióbél Meseszínház (Csabai János színművész vezetésével).

Tizenharmadik szám (Július). Rákóczi népeinek találkozásánál. *Ünnep az esőben* címmel tudósítottunk arról, hogy Tisza-újlakon a turulmadaras kuruc emlékműnél a Rákóczi-szabadságharcról emlékeztek meg Kárpátalja magyarjai.

Bornemissza Eszter Kiss Máriával, a Nemzetközi Előkészítő Intézet határon túli magyar hallgatók referensével készített interjút (*Budapest várja őket*).

Ébredező, lábadozó egyház címmel Móricz Kálmán beszélgetett dr. Ortutay Elemér teológiai tanárral, görög katolikus pappal. A Magyar Környezetvédelmi Egyesület Kiskunhalason szervezte meg szakmai, szaknyelvi továbbképzését, amelyre 85 magyar pedagógust hívtak meg Kárpátaljáról, Felvidékről és Vajdaságból. Kántor Sámuel főtitkárral és két kárpátaljai pedagógussal, Kun Zsuzsával (Csap) és Kohutné Orosz Erzsébettel (Nagydobrony) az egyesületről, a továbbképző tábor jelentőségéről beszélgettem.

Tizenegyedik szám (Augusztus). A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Választmánya 1991. június 30-án módosította alapszabályát. Szülővárosom, Hajdúdorog könyvtára Mészáros Károly nevét vette föl, aki az 1848–49-es szabadságharc egyik tudósítója volt, s szintén itt született. Mészáros Károly unokája, az Ungváron élő Fedinisinecné Mészáros Ilona tanárnő volt a díszvendég. Őt elkísérték Ungvárról Hajdúdorogra az ungvári könyvtár munkatársai.

Ebben a lapszámban írtunk a KMKSZ székházáról, amelyet közel egy éve utalt ki a Városi Tanács, és még mindig nem történt vele semmi. Kívül-belül igen romos volt, komoly felújításra szorult. Ungvár komoly gondokkal küszködött az ivóvízellátás területén, mivel elfogyott a fertőtlenítéshez szükséges klór. Jeleztük Miskolc városának, Csoba Tamás polgármester úrnak Ungvár nehéz helyzetét, nem is késett a segítség. Miskolc városa és a Miskolci Vízművek hosszabb időre elegendő klórgázszállítmánnyal segítette ki a kárpátaljai nagyvárost.

Tizenötödik szám (Augusztus). Komoly hírek érkeztek a Szovjetunióból: Gorbacsovot puccsal akarták megdönteni. Erre azonnal reagált az Ungvári Városi Tanács, és tiltakozott az események el-

len a KMKSZ is. A Területi Tanács elnökhelyettese is összehívta a rendkívüli ülést, a helyi sajtó azonban kivárt, és nem közölte időben a tiltakozásokat – kivéve a *Kárpátalját*. A számban interjú jelent meg Viktor Beggyel, az Ukrán Parlament képviselőjével. Hírt adtunk arról, hogy Vjacseszlav Csornovil, a Lemberg Területi Tanács elnöke Kárpátalján járt, és tárgyalt a KMKSZ elnökségével is. A magyar külügyminiszter, Jeszenszky Géza felavatta az ungvári magyar konzulátust. Móricz Kálmánnal készítettünk vele interjút. A záhonyi határon továbbra is áldatlan állapotok uralkodtak, gyakran kilométeres sorok álltak.

Csatáry György tollából újabb kárpátaljai történelmi dokumentumot hoztunk nyilvánosságra, miszerint a napóleoni háború idején, 1805-ben Kárpátaljára menekítették a Szent Koronát. Ungváron Bacsinszky András püspök adott helyt a koronának s a koronaöröknek, báró Splényi Józsefnek és báró Perényi Lázárnak, majd Ungvárról Szerednyére, gróf Butler kastélyába került a korona.

Tizenhatodik szám (Augusztus). Megpecsételődött az Ungvári Területi Tanács előtti téren álló Lenin-szobor sorsa. Levették a talapzatáról... Sokat foglalkozunk a háromnapos puccs eseményeivel. Most különváltak a demokratikusan gondolkodók és a hithű kommunisták. Erről írtam *Bibó István: ...demokratának lenni annyi, mint nem félni...* című írásomban.

Interjút közzeltünk Vaszil Prokopeccel, az Ungvári Városi Tanács elnökhelyettesével. Beszámoltunk arról, hogy Váradi-Sternberg Jánost a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Lotz-díjával tüntette ki. Megkezdődött a helmeci templom építése. Dr. Ortutay Elemér görög katolikus lelkész, tanár a Budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémián átvette aranydiplomáját. Bagu Balázs Bátyú múltját mutatta be írásában. Elkészültek a szolyvai emlékpark tervei.

Tizenhetedik szám (Szeptember). A muzsalyi domb alatt rejtőző nagy mennyiségű aranyról szóltak a hírek (*Kié lesz a muzsalyi arany?*). Megindultak a találgatások, a felmerülő kérdésekre mi is kerestük a válaszokat. Beszámoltunk dr. Seregély István egri érsek kárpátaljai útjáról, a csapi, a második világháború ártatlan áldozatainak emléket állító emlékmű avatásáról. Lapunk meghívására Kárpátalján vendégszerepelt a Miskolci Prológus Színház Alapítvány társulata. Ungváron, Beregszászban és Munkácson léptek fel. Hírt adtunk arról is, hogy szeptember 20-án Ungváron, szeptember 21-én Beregszászban szintén lapunk meghívására a Miskolci Nemzeti Színház vendégszerepelt, Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című darabját mutatva be.

Tizennyolcadik szám (Szeptember). Két-száz éve született gróf Széchenyi István. Csatáry György a Kárpátaljai Állami Levéltár adataiból gyűjtött össze Széchenyivel kapcsolatos írásokat.

A Beregszászi Járási Tanács népszavazást kezdeményezett a magyar autonóm körzet létrehozásáról. Hosszasan foglalkoztunk a kérdéssel. Beszámoltunk a KMKSZ zápszonyi választmányi üléséről. Csatáry György levéltáros kutatásai alapján kiderült, hogy volt korábban egy szintén *Kárpátalja* nevet viselő lap, amely 1889. október végén, Munkácson jelent meg. A Dayka-szobor még mindig rehabilitálásra várt, bár a városi és a területi tanács támogatta a szobor eredeti helyén való felállítását – a Lenin-szobor eltávolításáról ugyanakkor nem hoztak határozatot. Beszámoltunk a Miskolci Nemzeti Színház ungvári és beregszászi vendégszerepléséről, mindkét helyen zsúfolásig megtelt a nézőtér, s óriási sikert arattak a színészek.

Tizenkilencedik szám (Október). Megalakult az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség. A szövetség elnöke Fodó Sándor, két társelnöke Vígh János, a Magyarok Kijevi Egyesületének elnöke és

Ilku Marion József, a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség elnöke lett. Velük készítettem interjút lapunk számára. Korábban a területi tanács kommunista vezetői nem engedték be ülésükre a *Kárpátalja* tudósítóját. Móricz Kálmán munkatársunk nagy nehezen mégis bejutott, így tudósíthatott az utolsónak tűnő ülésről.

Végigkísértük kárpátaljai látogatásán dr. Horváth Balázs tárca nélküli miniszter urat. *Van fontosabb is, mint a rongy életünk* címmel beszélgetést közlünk dr. Ortutay Elemér teológiai tanárral. A KMKSZ vezetőségén belül több lemondás is történt: Szabó László, Móricz Kálmán és Tóth Mihály távozott. A lemondás körüli mendemondákat próbáltam tisztázni Fodó Sándor elnök úrral.

Huszdik szám (Október). Szeptember 19-ére virradó éjszaka ismeretlen személyek letépték a nemzeti zászlót és címet a Magyar Köztársaság Ungvári Konzulátusáról. Erről írt Móricz Kálmán.

Merjünk nagyok lenni... – Széchenyire emlékeztek Beregszászban. Móricz Kálmán Tóth Mihályt, a területi tanács KMKSZ képviselőcsoportjának vezetőjét a tanácsban kialakult feszült helyzetről kérdezte. Horváth Sándor Povázsai Sándor ungvári konzullal készített interjút. Móricz Kálmán az Ungvári Járási Gazdaszövetség elnökével, Ádám Barnabással beszélgetett arról, hogy néhány elszánt kistermelő saját földjein gazdálkodva felvette a versenyt a nagyüzemekkel. Beszámoltunk a Zádor Dezső Zenei Társaság munkájáról.

Huszonegyedik szám (November). Részletet közlünk Németh Zsolt Fidesz-képviselőnek a határon túli magyarokkal kapcsolatos parlamenti felszólalásából.

Nem oszlott fel a területi tanács, de arról határozatot hozott, hogy december 1-jén Kárpátalja lakossága népszavazáson dönt majd arról, hogy legyen-e au-

tonómia. Ülészett a választmány Nagydobronyban. Fodó Sándor beszédét egy drámai bejelentéssel kezdte: „Tévedtem. Csalódtam Sepában.” Ez válasz volt azokra a kérdésekre, amelyek már korábban is firtatták a KMKSZ elnökének a Baktai Agráripari Kutatóintézet igazgatójához, parlamenti képviselőhöz fűződő kapcsolatait azok után, hogy a badalói KMKSZ-alapszervezet egyöntetűen megvonta tőle a támogatást, ráadásul a képviselő a területi tanácsban sem állt ki a vidék autonómiája mellett.

A fa gyökereivel válaszol a szélre... – a Kárpátaljai Magyar Művelődési Napok záróakkordjaként Técsőn újra megrendezték az *Aranyősz a Tisza mentén* kórustalálkozót. A Kossuth-szobornál dr. Kálmán Attila, a Magyar Köztársaság Művelődési és Köznevelési Minisztériuma politikai államtitkára mondott beszédet. Íjgyártó István, a Miniszterelnöki Hivatal főtanácsosa felolvasta Antall Józsefnek, a Magyar Köztársaság miniszterelnökének levelét. Kárpátalján járt Katona Tamás, a Magyar Külügyminisztérium politikai államtitkára. Jőmagam végigkísértem útját, amelyről interjút is készíthettem vele. Nagyszőlősen újraavatta báró Perényi Zsigmond szobrát, Ungváron pedig a területi, illetve a városi tanács vezetőivel találkozott. A Révész Imre Társaság tagjai közül ebben a számban Erfán Ferenc festőművészt, üvegtervező iparművészt mutattuk be.

Huszonkettedik szám (November). *Két igennel szavazzunk!* – így buzdította Kárpátalja lakosságát a KMKSZ a *Kárpátalja* címlapján. *Kire szavazzunk? Mire szavazzunk!* – *Független Ukrajna, autonóm Kárpátalja* – címmel írt a közelgő választás esélyeit, következményeit latolgatva Móricz Kálmán.

Ungváron november 17-én megnyitották a magyarországi Általános Értékformai Bank Rt. képviselőtét. Az avatáson részt vett Kupa Mihály is. A magyar pénzügyminiszterrel Bornemissza Eszter készített interjút. *Tudnak rólunk*

– ezzel a címmel közöltük a lapban azt a beszélgetést, melyet Horváth Sándor folytatott Kálmán Attilával, a Magyar Köztársaság Művelődési és Köznevelési Minisztériumának államtitkárával.

Huszonharmadik szám (December). Az ukrainai népszavazás eredménye: a szavazók 90,2%-a a függetlenség mellett szavazott, az ezzel párhuzamosan tartott elnökválasztáson Leonid Kravcsuk 61,59%-os szavazati aránnyal lett az Ukrán Köztársaság elnöke. Magyarorszag keleti szomszédja december 1-jétől nem a Szovjetunió, hanem a 601 000 négyzetkilométer területű, 52 millió lakosú, független Ukrán Köztársaság lett.

Kárpátalja önkormányzati státuszára közel 80%-os igen szavazat született, a Beregszászi járás választópolgárai elsősoró többséggel foglaltak állást a magyar nemzetiségi körzet megalakítása mellett. Az ukrainai népszavazáson magyar országgyűlési képviselők is részt vettek az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet megbízásából, s Beregszászon, Técsőn, Nagyszőlősen, Ungváron végeztek ellenőrzéseket. Tirts Tamást, a Fidesz parlamenti képviselőjét az itt szerzett tapasztalatairól kérdeztem. *Elmaradottságból erény* címmel a Magyar Gazdakörök Országos Szövetségének elnökével, Kozma Huba MDF-es országgyűlési képviselővel kétnapos kárpátaljai látogatásáról készítettem interjút. Beszámoltunk Nagy Zoltán Mihály *Sátánfattyja* című könyvének megjelenéséről.

Huszonnegyedik szám (December). Kárácsnyói lapszámunk *Barangolás* rovatában *Magyar oktatás a végeken* címmel Bilics Éva írt a Felső-Tisza vidék oktatásáról, helyzetéről.

Rendszerváltás a Magyarok Világszövetségében – Csoóri Sándorral, az új elnökkel készítettem interjút. Laborczi Géza országgyűlési képviselő vezetésével SZDSZ-küldöttség járt Kárpátalján, Horváth Sándor interjúja jelent meg erről (*A segítőszándék nyilvánvaló*). Orosz Ildikót, a nagydobronyi középiskola igazgatóját választották meg a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség elnökévé, Móricz Kálmán beszélgetett vele ebből az alkalomból.

Egy titokzatos nemzetrész nyomában

Greza István a korai MDF-ről, közép-európai történetekről és a szívós kárpátaljai magyarságról

Greza István fiatal, végzett orvosként kapcsolódott a rendszerváltás politikai életébe Hódmezővásárhelyen. Irodalomtörténész édesapjával részt vett a második lakiteleki találkozón, a hódmezővásárhelyi MDF egyik alapítójaként, vezetőjeként került a közélet sűrűjébe. A rendszerváltás számára – hasonlóan nemzedéke sok tagjához – összekapcsolódott nemzetpolitikai kérdésekkel, a határon túli magyarok sorsával való foglalkozással. 2014 óta a határon átnyúló beruházások ellenőrzéséért felelős miniszteri biztosként, továbbá 2015 óta kormánybiztosként tevékenykedik, amely minőségében különös figyelmet fordít a pillanatnyilag legveszélyeztetettebb nemzetrész, a kárpátaljai magyarság sorsára. Úgy gondolja: 2010-ben a korábbi gondolkodást felváltotta egy új típusú, gazdasági fejlesztésekre építő nemzetpolitika, amelynek végső célja annak elérése, hogy magyarnak lenni mindenhol érdemes és jó legyen.

Mennyire befolyásolta a családi háttér a későbbi politikai szerepvállalását?

Anyai nagybátyám '56-os elítélt volt. Orvosként vett részt a forradalmi eseményekben Hódmezővásárhelyen, amiért tizenkét évre ítélték. Ebben az értelemben egész fiatalkoromat áthatották a magyarságról szóló viták, amelyek forradalmár lelkületű nagybátyám és a katolikus, piarista gimnáziumot végzett, de mégiscsak egy kulákgazda fiának minősített apám között folytak. E

viták aztán különös fénytörést kaptak a rendszerváltás éveiben, amikor a Csoóri Sándor-i „mi a korszerű?” kérdésre a hangos, harcias, antikommunista retorikával operáló Szabad Kezdeményezések Hálózata (később Szabad Demokraták Szövetsége), valamint egy széles, nemzeti, osztályadalmi támogatottságot maga mögött tudó mozgalom, a későbbi Magyar Demokrata Fórum próbált választ adni. Én akkor is azt gondoltam: fiatal korában az ember nem vetheti el a forradalmi hevületet, ugyanakkor a korszerű mégis az, ami akkor nem tűnt korszerűnek – a széles támogatottságú, nemzeti mozgalom.

Apám irodalomtörténészként, Németh László-kutatóként, a népi szárnyhoz tartozó értelmiségiként részt vett azokban az írószövetségi harcokban, amelyek a '80-as években a rendszerváltás küzdelmeinek egyik fő terepét jelentették. Részletesen beszámolt az ottani felszólalásokról, amelyek ma már egyfajta kelet-közép-európai abszurdként is felfoghatók. A hatalom jól tudta, hogy az értelmiségnek milyen ereje lehet, ezért próbálta kisebb-nagyobb zsarolásokkal

kifogni a szelet a vitorlájukból. Ezek a beszámolók, élmények szinte belesodortak a közélet sűrűjébe. Jól emlékszem, édesapám milyen lelkesen tért haza az első lakiteleki találkozóról. Egy évvel később, a másodikra már együtt mentünk, egy hódmezővásárhelyi orvos barátom társaságában. Így jó sorsom frissen végzett orvosként a lakiteleki alapítók közé sodorhatott. Magam is úgy éreztem, hogy az MDF-et nekem találták ki.

Ezek szerint nem volt kérdéses az Ön számára, hogy melyik alakuló formációt válassza...

Egyáltalán nem. A hódmezővásárhelyi MDF az elsők között alakult. A második lakiteleki találkozó 1988. szeptember 3-án zajlott le, a hódmezővásárhelyi szervezet megalakulását már október 1-jén, a szegedi demográfiai fórumon bejelentettük. Talán érdekesebb, hogy még egy év se telt el a mozgalommá alakulás óta, amikor a Hódmezővásárhelyen nagyon erős bázissal bíró Szabad Kezdeményezések Hálózata megkeresett minket, hogy egyesüljünk, hiszen „tulajdonképpen egyet akarunk”. Úgy gondoltam – és a helyi szervezet tagjai ebben támogattak –, hogy építsünk külön, önálló szervezeteket, és ha a „jó sors” úgy hozza, nem zárkozunk el az ellenzéki erők összefogása elől. Nagyon gyorsan kiderült, hogy ez bölcs döntésnek bizonyult.

Óriási mozgolódás volt azokban az években. Megvoltak az általános követelések – szabad választások, a megszálló csapatok kivonása –, de a legtöbb településnek megvoltak a „helyi ügyei” is. Hódmezővásárhelyen mi volt a legfontosabb ilyen kérdés?

A legfontosabb kérdésnek 1956-ot mondanám. Ennek a kezelése mindenki számára „ballasztot” jelentett: egyfelől a hatalom számára, amely tudta, hogy valami sötét dolog terheli a lelkiismeretét. Másfelől a rendszerváltásra készülő erők számára is, hiszen tulajdonkép-

pen nem sokat tudtak a forradalomról. 1956-tal kapcsolatos emlékem, hogy 1989. január 3-án, tehát még a Pozsgay-féle bejelentés előtt Hódmezővásárhelyen tartottunk egy konferenciát, ahol többek között Csurka István, Lezsák Sándor és Bíró Zoltán szólalt fel, akik már egyértelműen forradalomról és szabadságharcról beszéltek. Mi akkor attól tartottunk, hogy a rendőrség mindannyiunkat letartóztat. Másnap be is jelentette a Szabad Európa Rádió, hogy engem és ugyancsak MDF-alapító orvos barátomat, Kószó Pétert letartóztatta a rendőrség. Ebből semmi sem volt igaz, ezért a helyi párt- és állami vezetés kérte, hogy cáfoljuk. Erre mi azt mondtuk: mi nem tudunk olyat cáfolni, amit nem hallottunk. Márpedig úgy tudjuk, hogy a Szabad Európa Rádió hallgatása tilos, mi pedig törvénytisztelő állampolgárok vagyunk. Ilyen típusú rendezvények hétről hétre voltak, mai fejjel sokan talán már nem is értik azt a pezsgést, ami akkor jellemző volt. Tudtuk, akármi is történik, történelmi időket élünk át, mi pedig minden erőnkkel – családi életünket is feláldozva – szerveztük az MDF-et.

Mintha az Ön által említett „pezsgés” nemzetpolitikai téren is jellemző lett volna. Az 1988 nyarán tartott Erdély-tüntetés 1956 óta nem látott tömeget mozgatott meg, később pedig, 1989 decemberében a temesvári események alakították a magyar közgondolkodást. Egy nemzetben gondolkodó, nemzetpolitika iránt érdeklődő ember hogyan élte meg mindezeket?

Nemzedékem számos tagjához hasonlóan a '70-es évektől én is rendszeresen jártam Erdélyt. Nagyon sok emberben tudatosult ekkor, hogy a határon túl is élnek magyarok. Mondhatjuk, számunkra a külhoni magyarság kérdése mindig is párhuzamosan futott a rendszerváltás ügyével. Az említett falurombolási tüntetés mellett idesorolnám a bős-nagymarosi vízlépcső elleni megmozdulásokat is. A messzebbre látók már akkor érezték, hogy ez az ügy

szintén vegytiszta nemzeti kérdés a szlovákokkal való kapcsolat viszonylatában. Mindez felszínre hozta a párizsi békeszerződés ügyét, ami Trianonhoz képest három újabb falut csatolt el Magyarországtól, és fizikailag lehetőséget biztosított Csehszlovákiának az erőmű megépítésére. De akár a Délvidékről is beszélhetünk: számos délvidéki barátunkkal együtt jártunk a szegedi egyetemre. 1990 kora őszén Antall József hívott fel a kórházban, ahol dolgoztam, mert tudta, hogy vannak délvidéki ismerőseim. A belgrádi nagykövetség vezetését akkor még nem tudták lecserélni, ők pedig azt jelentették, hogy teljes nyugalom van Jugoszláviában, nagyszerűen halad a Milošević-féle kormányzás. A mi barátaink persze azt mondták, hogy a puskaporos hordó bármikor robbanhat. Ezt ott mindenki tudta is – ellentétben a hivatalos követségi jelentéssel.

A korai MDF-ben mennyire kapcsolódott be a határon túli magyarsággal kapcsolatos politika alakításába?

Az MDF vezető testületeiben, például a választmányban résztvevőknek egyaránt szívügye volt a határon túli magyarok sorsa. Ilyen értelemben nem is volt szükség ennyi „érdeklődőre”. Közvetlenül nem vettem részt a döntéshozatalban, de az természetes volt, hogy az MDF-ben politizálók odafigyelnek ezekre a kérdésekre. Az 1989-es romániai forradalom idején Hódmezővásárhelyen is az óriási méretű szolidaritás volt megfigyelhető. Ez alkalmat adott arra is, hogy az egykori nagy mezőváros lakossága megmutassa erejét: az öreg néni egy kiló cukoradományától az üzletvezetőig, aki beengedett minket az üzletébe, hogy vigyük, amit szeretnénk, „a többi az ő dolga”. Az első adományozók között voltunk. Az egyetlen magyarországi áldozat Tóth Sándor hódmezővásárhelyi sofőr volt, akit Aradon lőttek le a segélyszállítmány kivitelezésekor. Jómagam benne voltam abban a konvojban, amelyet december 27-én szervezett Lezsák Sándor: 156 tehergépkocsi jutott ki Maros-

vásárhelyre. Svájci orvosi műszereket is vittünk, átadtuk a Marosvásárhelyi Orvosi Egyetemnek, ahol a rektor, egy végtelenül européer, kedves, kommunikatív embernek mutatkozott. Néhány hónap múlva tudhattuk meg róla, hogy a Vatra Românească nevű szélsőségesen nacionalista román szervezet helyi elnöki posztját vállalta el. Ez így, mind együtt jelenti Kelet-Európát.

A „határon túli magyarság” szókapcsolat használata során az anyaországi magyar általában Erdélyre aszociál. Az Ön esetében mikortól beszélhetünk egy konkrétan Kárpátalja felé mutakozó érdeklődésről?

Kárpátalja mindig is a legtitokzatosabb és legelzártabb nemzetrész volt. Nekem a rendszerváltás környékéről az a nem túl kellemes emlékem van, hogy az utolsó szovjetunióbeli hadgyakorlaton orvosként vehettem részt, így láthattam a rendszer szétesésének katonai vonatkozásait. Kárpátalján még érezte az ember, hogy „ittthon” van – aztán következtek a nagyon hosszú ukrán és orosz síkságok, és még a Don mellett is elhaladt a vonatunk... Kárpátalja sokáig – e titokzatoság miatt is – távolinak tűnt. Ezért is volt nagyon érdekes a Miniszterelnök Úr felkérése a kormánybiztosi pozícióra. Magamban gondolkodtam is rajta, hogy miért én, és miért éppen Kárpátalja. Aztán nagyon gyorsan rá kellett jönnöm az ottani viszonyok megismerésekor, hogy amit hátránynak gondoltam, az inkább előny: semmilyen rokoni, különösebb baráti vagy üzleti elköteleződés nem volt e világ felé. Ez a távolságtartás szükséges egy szláv tengerben, a korábban a Szovjetuniónak nevezett kommunista alakulat béklyójában létező közöség megértéséhez.

Kárpátalján komoly gazdaságfejlesztési programokat indított el a magyar állam. Voltak ennek korábbi mintái, vagy teljesen új programokról beszélhetünk?

Ha a rendszerváltásra vagy a még korábbi időszakra visszaemlékezünk, azt láthatjuk, hogy a nemzetpolitika kimerült abban, hogy tiltakozunk. Tiltakozunk azok ellen a jogsértések ellen, amelyek ilyen-olyan mértékben tulajdonképpen Trianon óta sújtják a Kárpát-medencei magyar közösségeket. A rendszerváltás után megemlékezhetünk nagy veszteségeinkről – a felvidéki kitelepítésekről, a *málenkij robot*ról, az '56 utáni erdélyi megtorlásokról. El kellett jönnie azonban annak az időszaknak – és talán negyedszázaddal a rendszerváltás után már itt is volt az ideje –, hogy megfordítsuk a dolgot: a jogok fejlesztése mellett el kell érünk azt, hogy megérje magyarnak lenni a Kárpát-medencében száz évvel Trianon után. Ezt pedig csak gazdasági fejlesztéssel lehet elérni. Ez a gazdaságfejlesztési program tehát nemcsak az anyagi segítségnyújtásról, hanem szemléletváltásról is szól. Expanzióba kell kezdenünk itt, a Kárpát-medencében. Klebelsberg Kunó Trianon után felismerte, hogy más esélyünk nincs, mint az emberi erőforrás. Ehhez hasonlóan 2010 után a kormány úgy döntött, hogy nem a támogatásalapú nemzetpolitikát növeli, hanem minden Kárpát-medencében élő magyar számára reményteljes jövőt próbál felvázolni; hogy érdemes legyen kitartani, magyarnak lenni, sőt nemcsak érdemes, de jó is. Ha pedig Kárpátalján eredményeket tudunk elérni, miért ne tudnánk a jobb módon élő területeken is?

Ukrán oldalról hogyan értékelik a kárpátaljai fejlesztéseket: „belügyekbe való beavatkozásnak” vagy segítségnek?

Kárpátalján figyeltünk fel először arra, hogy a többségi társadalom részéről is szabad utunk van. Mondom ezt annak ellenére, hogy a kijevi Rada mostani oktatási törvényről szóló döntése kifejezetten magyarellenos. Hatalmas ugyanakkor a különbség a kárpátaljai ukrán-ruszin többség és a hivatalos ukrán politika között. Előbbiek ugyanis

nagyfokú szimpátiával viseltetnek Magyarország iránt. Két esztendővel ezelőtt, a rendszerváltás utáni első kétnyelvű reprezentatív kutatással meg is mértük: a kárpátaljai ukránok 66%-a feltétlen szimpátiával tekint Magyarország felé. Másképp mondva: értékelik azt, hogy a magyar állam a mindennapokban jelen van, és nagyon sok esetben vegytiszta ukrán állami feladatokat vállal át.

Nagyon összetett kormányzati programról beszélünk: egészségügy, oktatás óvodától a felsőoktatásig, turiztika, kultúra. Lehet azt mondani, hogy a fő cél Kárpátalja vonzóvá tétele – egyrészt a magyarországi magyarok, másrészt az ukránok felé?

Igen. A magyar alkotmány megszabja kötelezettségeinket minden külhoni nemzetrész felé, így természetesen a Kárpátalján élő magyar közösség támogatása is kötelességünk. Már a királyi Magyarországnak is a legszegényebb vidéke volt Ung, Ugocsa, Máramaros és Bereg vármegye. E terület magyarságára jó példa, hogy Bereg vármegye javaslata volt a millenniumi ünnepsorozat. Emellett tudomásul kell vennünk a történelmi tényeket: Kárpátalja mindig soknemzetiségű volt, a nemzetiségek komoly keveredése volt jellemző. A többség szimpátiája nélkül nem lehet hathatósan beavatkozni egy terület életébe. Nem építhetünk gettókat, sem kulturális, sem gazdasági értelemben. A kárpátaljai többség viszonylatában szerencsére jó partnerre találtunk. A „belügyekbe való beavatkozás” félelme – ami időnként visszaköszön például Romániában vagy Szlovákiában – itt oldódóban van. A közép-európai országok csak együtt képesek boldogulni Európában. Mi jól ismerjük ezt a gondolatot: a Szent István-i állameszme nagyrészt épp erre épült, ahogy a Kossuth-féle dunai konföderáció javaslata, vagy a Németh László-i „tejtestvériség” is. Másik oldalról szomszédjainknak is tudomásul kell venni, hogy a Kárpát-medence legnépesebb nemzeti közössége a magyar.

Semmi különleges nincs abban, hogy hazájának nem a 93 ezer négyzetkilométernyi területet, hanem a Kárpát-medencét tekinti. Nem azért, mert realitása lenne bármilyen területi revíziónak, hanem éppen a Szent István-i állameszme jegyében: a realitás az legyen, hogy a közép-európaiak ismerik, megértik egymást.

A magyar kezdeményezésektől való belső ukrán félelmek vezetnek el például a most meghozott oktatási törvényig?

Az oktatási törvény egy alapvetően belpolitikai jellegű nemzetépítéshez kötődő jogszabály. Ukrajna 26-27 éves állami léte nem igazán nevezhető sikertörténetnek. Nem tudtak mit kezdeni a mintegy 8 millió oroszajkú honfitársukkal, a testvérnépek közötti háború Kelet-Ukrajnában és a Krím annexiója új belpolitikai helyzetet teremtett. A megalakulásakor 52 milliós Ukrajna nem véletlenül nem tart népszámlálást – igazán senki sem akarja tudni a valós adatokat. Ami Kárpátalját illeti: Kijevnek óriási lehetősége lett volna legnyugatibb megyéjét – amely szinte négyzetkilométerre ugyanakkora, mint a Székelyföld – egyfajta mintaprogram keretében felmutatni, kiterjedtebb gazdasági önállóságot engedni neki, nagyobb erőforrásokat bevonni a fejlesztésébe. Nem látjuk ugyanakkor, hogy a magyar állami segítség mellett az ukrán állam hasonló programmal jelentkezne, sokkal inkább nacionalista irányba tereli a politikát. Még egyszer hangsúlyozom: hatalmas az ellentét a kárpátaljai többség véleménynyilvánítása és a kijevi akarat között. És még egy

érdekesség: a hágókon túl, az ukrán nacionalizmus fészkeiben, Lembergben, valamint Ivano-frankivszk és Csernyivci megyékben óriási a nosztalgia az Osztrák-Magyar Monarchia idoszaka, mint a béke és prosperitás korszaka iránt. Eközben mintegy másfél éve szervezett sajtókampány zajlik Kijevben, ahol Magyarország a „fekete bárány”.

A székelyföldi autonómiáról időről időre szoktunk beszélni. Kárpátalján ennek mekkora realitása van?

Matl Péter: Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc bronzszobra a Munkácsi várban. A Rákóczi-hagyomány a mai napig él a kárpátaljai nemzetiségek körében.
Forrás: <http://matl-art.in.ua/portfolio/>

Ez az egyetlen terület a Kárpát-medencében, ahol erről volt jogszerű szavazás. Leonyid Kravcsuk elnök betartva ígéretét, az első, 1991-es választásokon megkérdezte erről a kárpátaljaiakat, akik egyöntetű akarattal, 80%-os többséggel támogatták az autonómia kialakítását. Ne felejtjük el, hogy Kárpátalján 12% a magyarok aránya! Sajnos azonban jelenleg nem a jogok bővítése, hanem szűkítése felé tesznek lépéseket. Ez szerintem instabilitáshoz vezet, pedig Ukrajnának most leginkább stabilitásra és a testvérháború befejezésére lenne szüksége.

Az autonómiáról szólva – a magyarok arányából következően is – megkezdhetetlen a ruszinok kérdése. Tudjuk, II. Rákóczi Ferenc alatt a fejedelm leghűségesebb támogatói voltak, maga a felkelés is a tiszaháti területről indult ki. Mennyire megfogható kérdés ez ma?

Történelmi tény, hogy a ruszinokat *gens fidelissimának* (leghűségesebb népnek) nevezték, ráadásul élő Rákóczi-hagyomány van a kárpátaljai nemzetiségek – és nem csak a magyarok – körében. A ruszinkérdés erőteljesen átpolitizált. Az ukránok azt mondják, hogy ruszinok nincsenek, ők valójában ukránok – aki ruszinokról beszél, az az orosz propagandát szolgálja. Az ukránokon kívül ugyanakkor a térségbeli országok – Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Szerbia, Románia – elismerik a ruszint önálló nemzetiségként, Magyarországon például önálló önkormányzatuk is van. Nem igaz az sem, hogy nincs ruszin nyelv. Népzenejünkben, öltözködésükben, gondolkodásukban is érezhető a különbség – ugyanakkor, ha valakit az utcán megkérdezzük, nem fogja azt mondani, hogy ő ruszin. A nemzeti öntudatra ébredésnek egy olyan fokán állnak, mint amin a magyarok állhattak a 19. század elején. Érdekes ugyanakkor, hogy minél távolabb élnek hazájuktól, annál nagyobb az öntudatuk: elég, ha csak az Egyesült Államokban élő ruszinokról beszélünk. Azt is keve-

sen tudják, hogy 34 ruszin gyökerű falu van Kelet-Magyarországon, de már csak Komlósokán tanítják a nyelvet. A szatmári békében csak a magyar nemzetiségű kurucok kaptak mentességet, a ruszinok nem – így kerültek sokan közülük az Alföldre, ahol kevésbé keresték őket. Azt persze már ezek a falvak sem igazán tudják, hogy a településük ruszin gyökerű. Ez is mind jellegzetes Kárpát-medencei történet. Mint ahogy Kárpátalján az is lehetséges, hogy valaki lefekszik ruszinként, reggel ukránként kel fel, majd a következő este magyarként hajtja álmra a fejét. Ráadásul mindháromat komolyan is gondolja... Az is tény, hogy a Felső-Tisza-vidéken elindult egyfajta magyar nyelvű asszimiláció is: elkezdtek áramlani a vegyes házasságokból és a vegytisztán ukrán/ruszin családokból származó gyerekek a jobb oktatást biztosító magyar kisebbségi rendszerbe. Nekünk ezért is van nagy veszítenivalónk azzal, ha nem tudjuk változtatásra bírni az ukrán politikát ebben a kérdésben.

Mennyire alakult ki egyfajta helyi, kárpátaljai identitás?

Erőteljesen. Ez több dologgal is magyarázható, a természeti kincsektől az ásványkincsek gazdagságán át a Tiszáig, vagy éppen a sokféle nemzetiség elmúlt évszázadok alatti békés egymás mellett élésének tudatáig.

A magyar kormány nem gazdasági jellegű, de szintén a Kárpát-medencei magyar közösségeket megsegíteni szándékozó ösztöndíj-lehetősége, a Petőfi Sándor Program keretei között mennyien választják Kárpátalját?

A Petőfi Sándor Program legújabb kiírásában felemeltük nyolcra a kárpátaljai ösztöndíjasok számát. Ez a 2015-ös induláskor három fő volt. Kárpátalja a kialakult helyzet miatt nyilvánvalóan pozitívan diszkriminált minden nemzetpolitikai programban. Nyugodtan mondhatom azt is, hogy a világmagyarság komoly szolidaritást mutat a kárpátaljai

magyarság megsegítésében, az ukrán oktatási törvény pedig egy akolba terelte még a magyarországi ellenzéket és kormánypártokat is. E kérdésben egységes parlamenti határozat született – amire az elmúlt években kevés példa akadt. A Petőfi Sándor Program ösztöndíjasait a szórványterületre vezényeljük: komoly segítséget tudnak nyújtani az oktatásban, a nyelvkurzusokban. Több mint tizenháromezer ukrán tanul egyébként az ingyenes magyar nyelvi kurzusokon, és csak azért nem tudunk több kurzust indítani, mert nincsen több nyelvtanárunk.

Egy, már a 20. században is nagyon sokat szenvedett nemzetrésről beszélgettünk, amelynek a hidegháború idején a kettéosztott falu, Szelmenc egyfajta jelképe volt. Hagyományosan a legszegényebb területek egyike volt, magyar népessége egy részét most a háború is érinti, fenyegeti. Hogyan látja, mindezen előzmények után milyen fizikai és lelki állapotban van a kárpátaljai magyarság?

Szívós, ellenálló, túlélő fajtáról beszélünk. A józan ész arra intette volna ezt a közösséget, hogy hagyja ott szülőföldjét, és máshol keresse a boldogulását. Míg más nemzetrészek ma már általában a nyugati világot részesítik előnyben, a

kárpátaljaiak – ha elindulnak – többnyire Magyarországra jönnek. Minden nemzetrészben a vegyes házasságok nettó nemzetveszteséget jelentenek – kivéve Kárpátalján, ahol az ilyen családokban felnövő gyerekek többségükben magyar identitást kapnak, függetlenül attól, hogy melyik szülő magyar. Létszámához képest a kárpátaljai a legszervezettebb nemzetrésznek tekinthető. Most, az államhatalmi kényszerhelyzetben látjuk, különösen fontos, hogy intézményeik, szakmai-politikai szervezeteik vannak, hogy a két magyar párt összefogva, létszámarányánál jóval nagyobb képviselettel rendelkezik a kárpátaljai megyei és járási döntéshozó testületekben. Nem féltetem őket. Ha Magyarország nemzetszervezetpolitikája nem változtatja meg a prioritásokat, és politikai oldaltól függetlenül ugyanabból a „kottából” tudunk játszani, akkor elértünk valamit. Lehet, hogy száz évet kellett várni, de talán megegyezhetünk abban, hogy hazánk a Kárpát-medence, a magyar pedig világ-nemzet. Hiszem, hogy ha egyszer bennünket, magyarokat békén hagynak, a magyar alkotóerő és humán erőforrás képes kibontakoztatni önmagát ebben az értékvesztett, egyre sekélyesebbé váló világban is.

HÁZI BALÁZS – NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

Greza István (Hódmezővásárhely, 1963) orvos, politikus. 1986-ban végezte el a szegedi Orvostudományi Egyetemet, belgyógyászként, majd falusi körorvosként dolgozott. 1988-ban részt vett a második lakiteleki találkozón, 1990-ben az MDF Országos Elnökségének tagja lett. A párt hódmezővásárhelyi szervezetének egyik alapítója. Hosszú ideig a párt Csongrád megyei elnöke volt, 2009 júniusában lépett ki a szervezetből. 1998 óta önkormányzati képviselő Hódmezővásárhelyen. 2014 óta a határon átnyúló beruházások ellenőrzéséért felelős miniszteri biztos, 2015 óta pedig a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének és összehangolt fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjáért felelős kormánybiztosként tevékenykedik.

Tollas Tibor "igazolása" a Beszélőből

Több szempontból tanulságos és egyedi szöveget közlünk *Történeti szöveggyűjtemény* című rovatunkban. Demszky Gábor, a „demokratikus ellenzék” meghatározó szereplőjének interjúját az akkor müncheni emigrációjában élő Kecskési-Tollas Tiborral, a *Nemzetőr* főszerkesztőjével. Tollast az emigrációban, majd a rendszerváltás után itthon is időről időre nevezték szélsőjobboldalinak, illetve vádolták meg azzal, hogy a beregszászi gettó parancsnoka volt. A Demszky által készített, a *Beszélő*-ben 1988-ban megjelent interjúból az derült ki, hogy Tollas kilencéves börtönbüntetését annak köszönhetné, hogy fontos, Kárpátalját érintő missziót hajtott végre a 2. világháború legvégén. Amikor szovjet csapatok vonultak be a trianoni Magyarországhoz tartozó tiszaháti területekre, Tollas beszámolt a kormánynak az eseményekről, amely ezután dokumentumokkal tudott tiltakozni a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál. Az érintett falvak végül Magyarország részei maradhattak. Tollas sokat tett a *málenkij robot* szörnyűségeiről történő híradásban is. Szerepét a kisgazda Nagy Ferenc és Kiss Sándor is igazolta az emigrációban. Demszky Gábor idén, 2017 márciusában részt vett Tollas Tibor milotai emlékművének avatásán, megerősítve azt, hogy véleménye róla és történelmi eseményekben játszott szerepéről azóta sem változott.

Demszky Gábor

Beszélgetés Tollas Tiborral

Uszkaról évekig nem publikáltam semmit. Kevésnek találtam a történeti háttéranyagot, és kezdtem lemondani a közzétételről. 1988 januárjában Tollas Tiborral beszélgetve újra előbukkant és kiegészült a történet. Információi hitelesítik és más perspektívából mutatják be az olvasottakat.

Tollas Tibor önéletrajza: Az első világháború után, 1920. december 21-én születtem a Borsod megyei Nagybarca községben. Apám, Kohlman Tamás ezredes, arra volt büszke, hogy nagyapjának testvére, Kohlman József császári tiszt 1848-ban mint tábornoki vezérezredes az osztrák seregek ellen harcolt a magyar szabadságért. Anyám, Kecskésy

Jolán, édesanyjától, született Geleji Katona Zsuzsannától nemcsak a szülői házat, de a haza szeretetét is örökölte, melyet négy gyermekének adott tovább. 14 éves koromban az ő nevét vettem fel. Középiskolába egy évet Kőszegen, hét évet a soproni Rákóczi Ferenc honvéd reáliskolai intézetben jártam. Innen kerültem Budapestre, a Ludovika Akadémiára. 1941-ben avattak hadnaggyá. Hadibeosztásban 1945 tavaszán Veszprém mellett mindkét kezemen súlyosan megsebesültem. 1945 után az ún. demokratikus honvédség tisztjeként szolgáltam, 1947-ben hamis vádakkal letartóztattak. A kiszabott 10 év börtönbüntetésből 9 évet a Gyűjtőfogházban, a váci börtönben és a tatabányai rabbányában töltöttem. 1956 júliusában, a politikai perek felülvizsgálatakor több társammal együtt szabadultam.

Az '56-os forradalomban a budapesti Nemzetőrség összekötő tisztjeként vettem részt. November első napjaiban rádión keresztül egy lap alapításának megbeszélésére hívtuk össze költő és író rabtársainkat. A lap végül is külföldön 1956. december 1-jén, bécsi szerkesztésben jelent meg Nemzetőr címmel. Azóta megszokás nélkül vagyok a lap szerkesztője és kiadója.

1958-ban megnősültem. Magyar feleségem etnológus, 1963-tól a müncheni Néprajzi Múzeum munkatársa. Három gyermekem közül Tamás és Csilla Bécsben, Krisztina Münchenben született.

(Részlet a Forgószélben c. verseskötet fűlszövegéből.)

D. G.: Feltáratlan események koronatanújával beszélgethetek. Az elcsatolás történetének ismerőjével, akinek az életét a későbbiekben is befolyásolta az a tényfeltáró munka, amit a kormány megbízásából Kelet-Magyarországon végzett. Felteszem a kérdést, mi történt 1944 decemberében a Kárpátaljához közel eső, határmenti községekben?

T. T.: Mint minden nagy dolog, ez is véletlen, hogy 1944-ben erre a vidékre kerültem. Az első hadsereg mögött felállított Tisza-vonalon hídőrség-parancsnokká neveztek ki, alám tartozott Tiszaújlak hídja, és Tivadarnál egy híd. De kezdjük a történetet kicsit korábban. Amikor a németek március 19-én bevonultak, én még Muraszombaton szolgáltam, és csak büntetésből helyeztek át onnan a frontra, a Tisza vonalához. Ugyanis tüntetést szerveztünk az ottani szlovén és vendlakossággal, tiltakoztunk a német megszállás ellen. Én mint csen-

dőrtiszt, sokkal súlyosabb büntetést kaptam volna, de az ügy szerencsésen végződött az akkori parancsnokom jóvoltából. Közbenjárására kétheti szobafogsággal megúsztam, és utána a frontra vezényeltek.

1944 októberében Tiszaújlak és Tiszabecs községekből visszavonulóban a 117-es tábori csendőrzászlóalj kötelékében szakasz-, majd századparancsnok lettem. Magunkkal hoztuk az újlaki gyógyszerész családját, ugyanis a patikus lányának udvaroltam. Ők, a Royko család tagjai oroszul, németül és magyarul tökéletesen beszéltek. Ez így természetes azon a vidéken a nemzetiségi keveredés miatt. Nos, én az egész családot autóra raktam, és hoztam magammal. Napi harminc kilométeres, erős ütemben haladtunk. Székesfehérvár körzetében megsebesültem egy páncélöklől elsülése közben, és ujjaim szétroncsolódtak. Veszprémbe megoperáltak, de még a gyógyulásom előtt továbbvonultunk az osztrák határ felé. A németek itt be akarták vetni az alakulatunkat kezdetleges páncélöklökkel az előretörő szovjet harckocsiékkal szemben. A legénység hozzám fordult. Nem akarunk szökni, de a magyar határon a mi feladatunk véget ért, nem akarunk továbbmenni, elhagyni a hazánkat. Egyetértettem velük és fegyver, rangjelzés nélkül, az erdőkben bujkálva elindultunk visszafelé. Dögtemetőkben aludtunk, és rendkívüli szerencsével jutottunk el úti célunkig.

Egy ízben a Royko-család mentette meg arany ékszereivel a századot attól, hogy a bóli repülőter aláaknázott kifutópályájára ráhajtsák valamennyiünket. Később a legénység lassacskán szétszéledt, ki-ki hazafelé tartott. Én

április végén értem el Tiszabecsré. A Tisza túlsópartjára eső Tiszaújteleknek valók voltak Roykóék. De Tiszabecsen kiderült, hogy a kárpátaljai területet időközben a Szovjetunióhoz csatolták. Tiszabecsen tanácstanul várakozva, nem tudtuk ugyanis, hogy mitévők legyünk, döbbenetes híreket kaptunk. 1944 decemberében a vásárosnaményi járáshoz tartozó községeket és három további falut, Tiszabecset, Uszkat és Milotát, a Tisza innenső oldaláról, a kárpátaljai területhez csatoltak a megszálló orosz csapatok, és rögtön szovjet közigazgatást vezettek be. Ezek a községek a trianoni Magyarországhoz tartoztak, de úgynevezett „szabadcsapatok” rohanták le őket a határ megváltoztatásának szándékával. Erről a területről minden magyar férfit, 18-tól 50 éves korig összeszedtek „kismunkára”, egy napi élelemmel és gyalogmenetben elhajtották őket Szolyva felé.

D. G.: Mikor történt ez?

T. T.: Nem tudom egészen biztosan, '44 végén, a terület elfoglalását követő napokban lehetett. De nemcsak ezeknek az átcsatolt területeknek a férfilakosságát hurcolták el. Így történt, ez volt a forgatókönyv egész Kárpátalján... Minden magyar férfit begyűjtöttek és Szolyvára vittek. Állítólag 60-80 ezer embert tartottak itt fogva a legkegyetlenebb módon, élelmezés, fűtés nélkül. Asszonyok tömegei hordták az ennivalót, batyukban az élelmet, éhen ne haljanak fiaik és férjeik.

D. G.: Mi volt a menete, forgatókönyve az átcsatolásnak?

T. T.: Azt akarták elhitetni a világgal, hogy az átcsatolást a nép akarta. Valójában összefogdosták

a községi elöljáróság tagjait, és az átcsatolást kérvényező írást akartak aláíratni velük. Azt mondták nekik, hogy kivégzik őket, ha nem írják alá a papírt. Tárpa kivételével mindenütt aláírták a kérelmet. Akkoriban én ezeket a papírokat láttam, eredeti példányokat olvastam. Rossz magyarsággal íródott, a nagy Sztálint éltető szövegek voltak ezek, telis-tele helyesírási hibákkal.

D. G.: Mi volt a cél, miért akart a Szovjetunió kihasítani egy darabot Kelet-Magyarországból?

T. T.: Búza-termő sík vidék ez, szemben a hegyes-dombos Kárpátaljával. Élelemmel önellátó terület lebeghetett az orosz katonai stratégiák szeme előtt, de Tiszabecs, Milota és Uszka esetében már hídfőállásról lehetett szó. A főútvonalon lévő Tiszaújtelek-Tiszabecs közötti híd stratégiai fontossággal bírt. A Tisza innenső oldalára eső községek egyfajta hídfőállás szerepét tölthették volna be, itt bent az országban, túl a Tiszán.

D. G.: A deportálás a teljes lakosságot érintette?

T. T.: Tudomásom szerint minden magyar férfit begyűjtöttek, tehát a kárpátaljai ruszinok kimaradtak belőle, de a cigányokat se vitték el.

D. G.: Mi lehetett ennek a genocídiumot előkészítő intézkedésnek az oka?

T. T.: '44 decemberében már tudták, hogy Kárpátalja a Szovjetunióhoz fog csatlakozni, és megakartak szabadulni a nemkívánatos magyar kisebbségtől. Úgy gondolták, hogy ha a férfiakat elhurcolják, akkor az asszonyok be-

olvadnak, asszimilálódnak. De úgy tudom, hogy nagy számban áttelepítettek magyar családokat a Kárpátok túlsó oldalára is.

D. G.: Valahol ott tartottunk, hogy minderről ti Tiszabecsen szereztetek tudomást. Mi történt ezután?

T. T.: Motorkerékpárral felhajtottam Budapestre, egy éjszakán keresztül tartott az út, és jelentettem a Honvédelmi Minisztériumban, hogy mit tapasztaltam. Róder Jenő altábornagynál jelentkeztem, és neki mondtam el, miről szereztem tudomást. Róla el kell mondanom, hogy ő volt a honvédségen belül az igazoló bizottság főtitkára. Ezt a megbízatást a zsidóság mentése kapcsán szerzett érdemei miatt kapta.

Beszámolóm alapján jelentést készítettem, és átvezetett a miniszterelnökségre, ahol egy minisztériumi tanácsossal találkoztam. Pázzsint jelentette az ügyet a miniszterelnöknek, Nagy Ferencnek, és átirányítottak a honvédelmi miniszterhez is.¹ Itt egy Bernolák nevű osztálytanácsoshoz kerültem. Jegyzőkönyvezte az ügyet, és a magyar kormány a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz fordult panasszal.

D. G.: A te szereped véget ért ezzel a jelentéstétellel?

T. T.: Nem. Orosz és magyar nyelvű nyílt parancsot kaptam az ellátási osztálytól. Étolaj beszerzése volt a papíron szereplő feladatom, valójában az ügy részletes feltárásával bíztak meg.

¹ Nagy Ferenc 1946. február 4-én lett Magyarország miniszterelnöke. Az Ideiglenes Kormány megalakulásától 1945. november 15-éig Dálnoki Miklós Béla, november és február között pedig Tildy Zoltán töltötte be a tisztséget.

Visszamotozoztam Tiszabecstre. Első dolgom annak felderítése volt, hogy az okkupációban szabadcsapatok vagy reguláris alakulatok vettek részt. Egyértelműen kiderült, hogy Koniev marsall² csapatai foglalták el a községet. Végül is az amerikaiak és az angolok tiltakozására 1945 júniusára az oroszok kivonultak erről a területről, de ki tudja, mi történt volna, ha a kormány nem tiltakozik időben.

D. G.: Az elhurcolt emberekért nem lehetett fellépni?

T. T.: A kivonulás után visszaengedték az időseket, az ötven éven felülieket és a nagyon fiatalokat. Így került haza a Bertuska édesapja is, aki terménykereskedő volt. A többség azonban nem tért vissza. Addigra valószínűleg olyan mérhetetlenül nagy volt az elhalálozás, hogy ezt nem lehetett vállalni, és inkább nem engedtek haza senkit. De a hazatértek közül is sokan meghaltak a közeli hetekben.

D. G.: Ebben az időben még a határ menti területet jártad?

T. T. Igen. A visszatérteknél jegyzőkönyveket vettem fel. Így szereztem információkat az ún. szolvyvai haláltáborról. Így hívták a legnagyobb gyűjtőtábor, ahonnan naponta 10-15 embert vittek ki saroglyán, koporsó nélkül a meszesgödörbe. Szándékos tömeggyilkosságról is beszámoltak nekem. Elmondás szerint a tábor orvosa kevert nagyobb mennyiségű sztrichnint a cukorba. A cukrot az orosz őrség megdézsmálta, és közülük haltak meg nagyobb számban, de nemcsak ők ettek belőle. A

² Ivan Sztjepanovics Konyev (1897–1973) marsall 1944 májusától a világháború végéig az 1. Ukrán Front parancsnokaként tevékenykedett.

hazatértek közül sokan rejtélyes körülmények között néhány napon belül meghaltak, a hírek szerint ugyancsak sztrichninmérgezésben. Feladatomból volt annak felderítése, hogy ezeket a szerencsétleneket hová temették el, és a sírhelyekről térképet készítettem. Pontos lerajzoltam a Tiszabecs, Uszka és Milota körüli temetőket azért, hogy egy későbbi exhumálás kimutathassa a feltételezett mérgezést.

D. G.: Mi történt a jegyzeteiddel és beszámolóiddal?

T. T.: Egy részük a minisztérium irattárába került, és ott kell lenniük a Pázsint, illetve Bernolák-féle iratok között. Sajnos, a perem idején a többit barátaim, engem féltve, megsemmisítették. Az egész ügyről csak néhány dokumentum maradt fenn. Nagy Ferenc igazolta később a tevékenységet, de még értékesebb igazolást adott róla Kiss Sándor kispárti képviselő, aki a környék földosztó bizottságának tagja volt. Egyébként '45 nyarán a minisztérium Kiss Sándor közbenjárására meleg holmikkal látta el a három község kárt szenvedett lakosságát.

D. G.: Milyen volt az élet, hogyan viselte a lakosság ezeket a megpróbáltatásokat?

T. T.: Rendkívüli idők voltak. Az asszonyok végeztek el minden munkát, szántottak és arattak. Semmijük nem maradt, és az erről szóló beszámolóim indították el az említett segélyakciót. Szilágyi Sándor vezérkari tiszt kísért el a teherautó-szállítmányt, Róder Jenő nem mert eljönni, mert attól tartott, hogy egy ilyen magas rangú személy látogatását az oroszok provokációnak tekintik. A

tiszabecsi templomban osztottuk szét a segélycsomagokat a községek által összeállított lista szerint. Étolajat, konzerveket és meleg ruhát kapott minden család. Az egybegyűltek azokra emlékeztek, akik ott maradtak a szolvai táborban vagy továbbhurcolták őket. Az ünnepség miatt engem a vásárosnaményi kommunista párt-szervezet perbe fogott és vizsgálatot indított a működésem kivizsgálására.

D. G.: Milyen következményei lettek ennek később?

T. T.: A szekszárdi hadosztályhoz kerültem, ahol Király Béla volt a vezérkari főnök.³ Ő mesélte el később, hogy ott is nyomoztak utánam és érdeklődtek, hogy mit csináltam a határ mentén.

D. G.: Nemcsak a figyelmet hívtad fel magadra. Úgy tudom, ez volt a valódi oka annak, hogy később rendkívül súlyos vádakkal illették.

T. T.: Igen. Azok közé a csendőrtisztek közé tartoztam, akiket az igazoló bizottságok igazoltak. Összesen heten voltunk. Nemcsak azt kellett bizonyítanunk, hogy nem követtünk el semmi népellenes cselekedetet, de bizonyítanunk kellett azt is, hogy felléptünk a német megszállás ellen. A mura-szombati tüntetés szervezése miatt ez nekem nem volt nehéz. Azok voltak rosszabb helyzetben, akik ezek után el akartak ítéltetni. Azt nem mondhatták, hogy a határ menti községekben való nyomozásom miatt ítélnék el, mert akkor az eljárás során az egész ügyre fény derült volna. Ezért egészen más-sal vádoltak.

³ Király Béla (1912–2009) Pápa, majd Tolna állomáshellyel lett az 1. honvéd gyaloghadosztály vezérkari főnöke 1946 márciusában.

D. G.: Mivel?

T. T. A történet hosszú. Mentő tanúnak jelentkeztem egy Tavi Árpád nevű ember mellett, aki ráfogták, hogy a beregszászi gettó parancsnoka volt, valójában pedig csak névrokona az időközben Nyugatra menekült gettóparancsnoknak. Mentő vallomást tettem mellette, és végül is őt felmentették, de néhány hónap múlva engem vádoltak ugyanezzel. Tíz évet kaptam. Ugyanazok, akik eskü mellett állították, hogy Tavi Árpád volt a gettó parancsnoka, most ellenem vallottak. Csak azért nem akasztottak fel, mert két volt beregszászi gettófogoly pontosan felidézte a táborban szolgálatot teljesítő tisztek és altisztek névsorát, és nem voltam közöttük. Fel is menthettek volna, de az ÁVO nyomására így kaptam tíz évet. Kilencet leültem, amikor a Nagy Imre-beszéd után két héttel bizottságokat küldtek a börtönökbe, hogy a jogellenes ítéleteket felülvizsgálják.⁴ 1956. július 25-én helyeztek szabadlábra és javasolták, hogy kérjem a rehabilitációm, mert tévedés volt és jogsértés történt.

Nekem nagyon fontos ennek az elcsatolási történetnek a felderítése, mert valójában engem az ottani munkám miatt ítélték el. Legalább a gyerekeim és unokáim ismerjék meg a tényeket, tudják meg, mi is történt valójában. Nem hittem, hogy valaha el tudom még mondani mindezt, és különösen annak örülök, hogy a beszélgetés

egyéb dokumentumokkal és visszaemlékezésekkel együtt kerül nyilvánosságra.

D. G.: Köszönöm a beszélgetést.**Dokumentumok****Nyilatkozat**

Alulírott Kiss Sándor volt magyar országgyűlési képviselő, a Magyar Parasztszövetség igazgatója a következőket igazolhatom Kecskési-Tollas Tibor 1945. és 1946. évi működéséről.

Bereg megye vásárosnaményi járásának 23 községéből és néhány Tisza-menti Szatmár-megyei faluból a Szovjet Vörös Hadsereg 1944. évi őszi bevonulása után „pár napos munkára” hívta be a 18-60 év közötti férfilakosságot. Ugyancsak ilyen munkára hívták be a kárpátaljai magyar falvak lakóit is. A Beregszászra és Munkácsra bevonulókat 1944 októberében Szolyvára vitték gyűjtőtáborba, majd november végén útnak indították őket át a Kárpátokon, nyári öltözetben, hetek óta kiéhezetten, leromlottan Ukrajnába. Nagyobb részük ez út alatt elpusztult. 1945 ősztől egyesek hazaszállingóztak közülük, betegen, évtizedeket öregedve. Az elhurcoltaknak csak mintegy egy egytizede maradt meg, az sem lett soha életében egészséges.

1945 március-áprilisában e községekben földet osztottam a földreformtörvény lehető legjobb végrehajtása érdekében. Ennek a kerületnek lettem képviselője előbb az ideiglenes Nemzetgyűlésben, majd – miután a Független Kisgazdapárt Országos Vezetőségének megbízásából a párt részéről vezettem az 1945. novemberi választásokat – az Országgyűlés-

⁴ Nagy Imre 1953 július 4-én hirdette meg az „új szakasz” politikáját, amelynek egyik pontja volt a július 26-ai korlátozott közkegyelemről szóló rendelet. Az intézkedés messze nem érintette az ártatlanul letartóztatottak teljes körét, elsősorban a korábban bebörtönzött kommunistákról szólt. Nagy 1955 márciusában távozott a miniszterelnöki tisztségből.

ben is. 1944 őszén a vásárosnaményi járás 23 községében orosz közigazgatást vezettek be. A Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt vezetőinek tudomására jutott, hogy a Szovjetuniónak az a terve, hogy e terület lakosságával kimondassa a Magyarországtól való elcsatlakozást.

A Miniszterelnökség és a Honvédelmi Minisztérium e két párthoz tartozó tagjai akciót szerveztek ennek megakadályozására. Az akció vezetői voltak: Kecskési-Tollas Tibor, az új demokratikus hadsereg leigazolt főhadnagya és Szilágyi Gábor vezérkari százados. Kettőjük közül Szilágyi Gábort még az ellenállási mozgalomból ismertem, Kecskési-Tollas Tiborral ott Beregben ismerkedtem meg. Igyekeztek adatokat szerezni az elhurcoltakról, bátorítani a határ menti magyar falvak nagyrészt asszonyokból, gyerekekből és öregekből álló lakosságát az elcsatolást szolgáló, megfélemlítő propagandával dolgozó szovjet tervvel szemben. Feladatukat mindketten nagy körültekintéssel, becsületességgel és elszántan végezték, még akkor is, amikor tevékenységükre a szovjet vezetés alatt álló politikai rendőrség és katonapolitikai osztály is felfigyelt.

Mivel engem az összeesküvés perben a kommunista rendőri szervek 1947 januárjában lefogtak és elítéltek, e területre nem térhettem vissza. Börtönből való kiszabadulásom utáni időkben értesültem arról, hogy azokat, akik ebben a szovjet elcsatolást megakadályozó mozgalomban részt vettek, az ÁVO üldözőbe vette.⁵

New York, 1968. június 10.

Kiss Sándor
volt országgyűlési képviselő

⁵ Kiss Sándort (1918–1982) 1947. január 16-án tar-

Nyilatkozat

Alulírott Nagy Ferenc volt magyar miniszterelnök igazolom, hogy Kecskési-Tollas Tibort 1945 és 1946 esztendőkből ismerem, aki akkor mint a demokratikus honvédség főhadnagya különleges megbízást kapott tőlem és a honvédelmi minisztertől, hogy a Bereg megyei orosz csapatok által megszállt és közigazgatásilag is kisajátított községek elhurcoltjai érdekében felderítést végezzen.

Kecskési-Tollas Tibor ezt a feladatát a legnehezebb körülmények között mindvégig becsületos magyar munkával végezte még akkor is, amikor a katonapolitikai osztály és az államvédelmi szervek erre fölfigyeltek.

Jelentései nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az akkori Szövetséges Ellenőrző Bizottság közreműködésével sikerült elérni, hogy e területet újból visszacsatolják az anyaországhoz.

Tudomásom szerint a későbbiekben ez volt az igazi oka annak az üldözésnek, melyet ellene az ÁVO megindított, s mely később börtönbe juttatta.

Washington, 1966. február 25.

Nagy Ferenc
volt miniszterelnök

Beszélő 25 (1988/3)

tóztatták le, a Mistéth-ügyben – a Magyar Testvéri Község egyik mellékperében – két és fél év, majd három év fegyházra ítélték. 1956 novemberében hagyta el az országot, részt vett az emigráns politikában, az Egyesült Államokban telepedett le.

Izing Máté Antal

Kárpátalja a rendszerváltozás tükrében

A magyar fiatalság jelen- és jövőképe egy felmérés alapján

Az első lakiteleki találkozó évfordulóján, 2017. szeptember 26-27-én rendezték meg a X. Fiatal Politológusok Találkozóját (FIPOLIT) Lakiteleken. A lakiteleki Népfőiskola, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI), a Nézőpont Intézet, az Antológia Kiadó és Nyomda Kft. és az Ifjú Konzervatívok a Nemzetért közös szervezésében megvalósuló színes programsorozat alkalmából az első díjat Izing Máté Antal dolgozata és előadása érdemelte ki. Tanulmányának szerkesztett, kibővített változatát az alábbiakban közöljük.

Kárpátalja egyik legnagyobb református közösségének lelkészénél kopogtattam. Kinézett a függöny mögül, majd résre nyitotta az ajtót. Feldúlt volt, talán meg is feledkezett érkezésemről, mert nemrég szinte az összes férfi rokona megkapta a behívót Bustyaházán. Áldás, békességgel köszöntem. „Bárcsak lenne” – felelte. Ez a válasz talán érthető az ukrán-orosz konfliktus egyik legkritikusabb időszakában, 2015 januárjában. Az előszobában nagy táskák, tartós élelmiszerek készenlétbe állítva. Négy, velem nagyjából egykorú gyerekének csomagjai voltak, akik egytől egyig fel voltak arra készülve, ha telefonálnak a környékről, hogy

megint jönnek a behívókkal, ők azonnal indulhassanak a magyar határ felé, s hogy visszajönnének-e valamikor, arra ők sem tudtak válaszolni.

Azt hiszem, ekkor döntöttem el végérvényesen, hogy másodéves tanár szakos egyetemistaként Kárpátaljával fogok foglalkozni. Mi és milyen irányba változott az elmúlt évtizedekben? Mi lehet az oktatással, hogyan változik a magyarok identitása? Mit gondolhatnak az itteni fiatalok a jelenükről és jövőjükéről? Milyen perspektívákat tud nyújtani Ukrajna számukra? Ezekre a kérdésekre szerettem volna választ kapni, hiszen mindig is úgy gondoltam, ez a Bács-Kiskun és Csongrád megyényi terület az anyaország mostohagyereke, sok esetben pedig egyszerűen a politika eszköze. Tapasztalatom szerint erről a határon túli vidékről hallani a legkevesebbet mind a magyar közélet, mind a tudományos élet tekintetében. Szerepet akkor kap, ha egy katonai konfliktus közepén találja magát, vagy ha éppen a köz- és felsőoktatását lehetetlenítik el. Pedig a magyar politika és közvélemény határozottságára nem csak az elmúlt hónapok eseményei során lett volna szükség: a későbbiekben részletezni fogom, hogy az utóbbi időben milyen – sok esetben az

ukrán alkotmánnyal ellentétes – törvények születtek, amelyek szűkítik a kárpátaljai magyarság jogköreit.

Anyaországi közösségek a rendszerváltozás előtt a határon túli magyarságért

A magyar rendszerváltozás és az ukrán függetlenség kikiáltása előtt a határon túli magyarság kérdése tabutémának számított. Főként a szocialista idők utolsó évtizedében már egyre gyakrabban jelentek meg a külhoni magyarsággal kapcsolatos írások, példaképpen a *Tiszatáj*, az *Alföld*, a *Jelenkor*, a *Forrás* és az *Új Forrás* folyóiratokban. Ezzel egyetemben, már 1957-től hat napilap, tizenhárom hetilap és hat folyóirat érkezhett a csapi határátkelőn át Kárpátalja járási központjaira.¹ A rendszer ilyen irányú lazulása olyan bel- és külpolitikai okokra vezethető vissza, mint a helsinki konferencia zárónyilatkozatának deklarálása vagy a határon túli magyar értelmiség egyre nagyobb mértékű vándorlása az anyaországba.² Márpedig „a kárpátaljai magyarok megszokták a vándoréletet”,³ a történelemben több példát is láthattunk erre. Ennek köszönhetően az anyaország határon túli magyarokkal kapcsolatos kezdeményezéseibe számos külhoni be tudott kapcsolódni, mint például a Péterfalván született Kiss Ferenc, aki a nemzeti demokratikus gondolkodás egyik legfontosabb alakja volt.⁴ Ezzel párhuzamosan egyre inkább felerősödtek az olyan társadalmi szerveződések, amelyek a határon túli magyarság ügyére hívták fel a közélet és

a politikai elit figyelmét. Jó példa, fontos társadalmi kezdeményezés volt a *Tizenkilencek levele*,⁵ illetve annak függeléke,⁶ amelyeket az MSZMP 1984-es kongresszusa előtt küldtek el Kádár Jánosnak, s amelyeknek számos pontja a határon túli magyar kisebbség ügyében kérte a magyar vezetés határozott kiállítását. A függelék javaslati pontjai között olvashatjuk a határon túli kisebbségek tekintetében az anyanyelvőrzést, a sajtó kiterjesztését a magyar nyelvterület egészére, tudományos bázisok kiépítését, illetve „olyan alapítványok, kapcsolatok létesítését, amelyek a magyarság érdekében végzett s támogatásukra szoruló munkát zavartalanabbul segíthetik.”⁷ A kezdeményezésnek is köszönhetően a korszak első, intézményesült keretek között működő szervezete a Bethlen Gábor Alapítvány lett. A '80-as évek elejétől működő, de a miniszteri engedélyt csak 1985. június 11-én megkapó alapítvány célja az volt, hogy egy „nyilvánosan működő, a hivatalos szervezetek mellett alternatív megoldásokat kereső civil csoportosulásként működő szervezet”⁸ legyen, és ezt sikerült is megvalósítani.

S. Benedek András szovjet örökségnek tekinti „a meginogó, mégis öröknek hitt erkölcsi és jogi törvényeket, a világháborúk okozta erősen megcsonkított férfi-középosztályt, a képzett tanítók hiányát, amely felbecsülhetetlen mér-

Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából. Budapest, Kairosz, 2013.

¹ Kovács Elemér: A magyar nyelvű sajtó és sajtósabadság története Kárpátalján (1918–1989). A határon túli magyar sajtó Trianontól a 20. század végéig. Szerk. Koltay András–Nyakas Levente. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2014.

² Nagymihály Zoltán: Áttörő szavak „a résnyire felhúzott zsilipen”. In: *Forrásvidék. A nemzeti demokratikus gondolkodás a magyar folyóiratok tükrében (1956–1987)*. Szerk. Nagymihály Zoltán–Szekér Nóra. Lakitelek, Antológia, 2017.

³ Lengyel János: *Kárpátaljáról jöttem*. Lakitelek, Antológia, 2003.

⁴ Ifj. Kiss Ferenc–Bakos István: *Emlékkönyv. Dr. Kiss*

⁵ Szeredi Pál: *Nemzetépítő demokratikus ellenállás a Kádár-korban, 1956–1987*. Pilisszentkereszt, Barangoló, 2015.

⁶ *A Tizenkilencek levelét* 1984. július 27-én keltezték. Aláírói: Bakos István, Bíró Zoltán, Czine Mihály, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Gombos Katalin, Halász Péter, Kis Pintér Imre, Kiss Ferenc, Kodolányi Gyula, Kovács István, Madaras József, Nagy Gáspár, Sára Sándor, Sinkovits Imre, Vekerdí László, Zelnik József.

⁷ *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyed százada (1980–2005)*. Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2005.

⁸ Szeredi Pál: Sztereotípiák boncasztalon. A lakiteleki találkozó előtörténetének néhány legendájáról. *Rendszerváltó Archivum*, 2017/3, [20–32] 23.

tékű károkat okoz a kárpátaljai magyarság öntudatában.” Molnár József 2005-ös számításai szerint⁹ Kárpátalján a nemzetiségek között az értelmiségiek kivándorlásának legnagyobb értékét a magyarság produkálta. Ha a teljes kárpátaljai népességet vesszük figyelembe, akkor is hasonló képet látunk: a délszláv háború lezárása óta a Kárpát-medencei NUTS 3-as közigazgatási egységek közül e térség produkálja – a romániai Bákó megye után – a legnagyobb negatív migrációs egyenleget. Másrészt, S. Benedek András szerint¹⁰ a magyar lakta terület gazdasági adottságainál fogva középszinten van szükség műszaki szakemberekre, ugyanakkor nem alakult ki a magyar nyelvű szakmai képzés rendszere sem. A legtöbb munkahelyen természetesen elvárt az ukrán nyelvtudás, ami nélkül nagy lehetőségektől eshet el a piacon a munkavállaló. A közoktatásban viszont a kötelező, s egyre agresszívebb ukrán nyelvpolitikai törvények nem vezettek eredményre,¹¹ s hatékonysága erősen megkérdőjelezhető (erről a későbbiekben írok részletesen). S. Benedek András véleménye, hogy a rendszerváltozás után a legnagyobb problémát azok az „évtizedekig le- és elfojtott problémák, indulatok” jelentették, amelyek „ösztonszerűen fel-feltörnek”.

A szovjet örökség és az elmúlt évtizedek gazdasági, társadalmi és politikai eredményeként tehát számos oktatási problémával, identitási gondokkal, s – különösen a fiatalság tekintetében – a jelen- és jövőkép lesújtó állapotával rendelkező közösség Kárpátalja magyarsága.

Kárpátalja demográfiája az 1989-es és 2001-es népszámlálások tükrében

A Szovjetunió szétesését követően a független ukrán állam első, és eddig utolsó népszámlálása 2001-ben zajlott le. Összehasonlítva mindezt az 1989-es cenussal, láthatjuk, hogy a kisebbségek száma és aránya csökkent, s e tendenciának megfelel a magyarság fogyása is. A negatív demográfiai folyamatok magyarázata a társadalmi mobilitás növekedése és a kivándorlás, a negatív természetes szaporodási ráta, valamint a egyes házasságok szerepe. Utóbbihoz kapcsolódva: Potápi Árpád János államtitkár szóbeli beszámolója¹² szerint a egyes házasságokba születő gyermekek 53%-a nem magyarnak tekinti magát.

A rendszerváltozás után: autonómia-kísérletek és politikai megosztottság

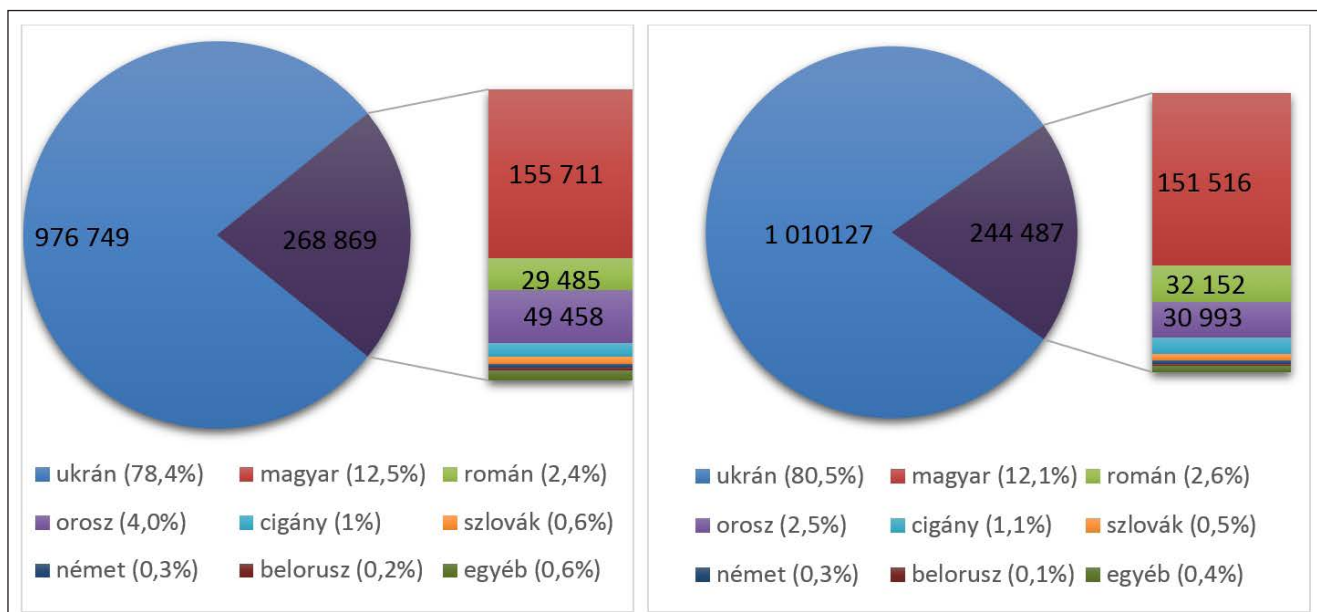
A rendszerváltozás utáni Kárpátalja egyik legfontosabb politikai momentuma, vissza-visszatérő igénye az autonómia kérdésköre. Az elmúlt száz év során öt felségjelzés váltotta egymást Kárpátalján: magyar – csehszlovák – magyar – szovjet – ukrán. A politikai instabilitás, a hányattatott sors, a gazdasági kilátástalanság Kárpátalja nemzetiségeiben több ízben is felvetett autonóm gondolatokat. A Szovjetunió szétesését követően a megalakuló magyar érdekvédelmi szervezetek közbenjárásával 1991. december 1-jén megtartott népszavazáson Kárpátalja lakosságának 78%-a az autonómiára voksolt, a beregszászi magyar autonóm körzet kialakítására pedig a helyi lakosság 81,4%-a szavazott. A nagy részvételi arány és a szavazás egyértelmű üzenete ellenére sem történt érdemi döntés Kijevben. Nem változtatott ezen Leonyid Kravcsuk elnök és Antall József miniszterelnök 1993-as áprilisi találkozója sem, ahol megegyeztek a Beregszászi Magyar Kulturá-

⁹ Molnár József–Molnár István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népességmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv és Taneszköztanácsa, 2005.

¹⁰ S. Benedek András: *Kárpátalja története és kultúrtörténete*. Budapest, Bereményi Könyvkiadó, 1997.

¹¹ Beregszászi Anikó–Orosz Ildikó–Cserniczkó István: *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász, Beregszászi Magyar Tanárképző Főiskola, 2010.

¹² Potápi Árpád János nemzetpolitikáért felelős államtitkár beszámolója a *Veszélyben Kárpátalja?! c. konferencián* (2017. 10. 26.). Budapest, Városháza.

1. sz. diagram: Kárpátalja nemzetiségi megoszlása az 1989-es (balra) és 2001-es (jobbra) népszámlálás adatai alapján
(Forrás: Kárpátalja Megye Statisztikai Hivatal – saját szerkesztés)

lis Autonómia létrehozásáról. Napjaink politikai-gazdasági helyzetében, az oktatáspolitikai és nyelvhasználati törvények árnyékában pedig az autonómia realitása egyre távolabbi lehetőségnek tűnik. Csóti György szerint¹³ jelenleg az autonómiának két szükséges és egy elégséges feltétele van. Alapvető szükségesség a kárpátaljai magyar közösség politikai megosztottságának megszűnése. E folyamatban fontos előrelépés, hogy a 2015-ös választáson Kárpátalja két magyar pártja, a Kárpátalja Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) közös jelöltekkel indult. A választási eredmények és Brenzovics László, a KMKSZ elnökének kijevi Radába való delegálása sikerként értékelhető. Azonban a megosztottság az ukrán és a magyar pártok szavazóbázisa között továbbra is jelen van Kárpátalján: „a Szvoboda Párt magyar aktivistája azt kérdezi tőlünk, hogy ti, KMKSZ-esek, hogy jöttök ahhoz, hogy az én magyarságomat kétségbe vonjátok, vagy azt mondjátok, hogy én a szvobodás, nem vagyok ugyanolyan magyar, mint ti?” – kérdezte egy beszédében Kovács Miklós, a KMKSZ akkori elnöke.¹⁴

A másik szükségesség a magyar-ukrán kapcsolatrendszer minden irányú erőteljes támogatása, nemzetközi szinten is, amit kölcsönös érdekek vezérelnek. Elégséges feltételként pedig elengedhetetlen lenne, hogy az ukrán vezetés az ország közel 20%-át kitevő orosz népesség ügyétől és az ukrán-orosz konfliktustól elvonatkoztatva gondolkodjon a kárpátaljai magyarság helyzetéről.

A fiatalság jelen- és jövőképe, perspektívái

Középiskolai földrajz-történelem tanárnak készülve felvetődött bennem a kérdés: vajon ebben a társadalmi és gazdasági helyzetben, ilyen politikai instabilitás közepette hogyan gondolkodhat egy kárpátaljai magyar fiatal aktuális helyzetéről és a jövőképeiről? Mit kezd egy szintisza magyar falu diákja az oktatási törvénnyel? Hogyan változott a kárpátaljai magyarság ukrán- vagy idegen nyelv ismerete? Hogyan változik identitástudatuk, és ez mivel magyarázható? Mi jellemzi a kárpátaljai magyar felsőoktatás helyzetét? Milyen a kárpátaljai magyar fiatalok jövőképe?

¹³ Csóti György: *Magyar autonómia a Kárpát-medencében*. Budapest, Kisebbségi Jogvédő Intézet, Príntingo Kft, 2016.

¹⁴ Kovács Miklós egykori KMKSZ-elnök (1996–2014)

beszédének részlete a sztálini terror kárpátaljai magyar áldozatairól, az elhurcoltatás 69. évfordulójának tartott megemlékezésen a magyar Országgyűlésben (2013. november 13.).

A kérdőíves kutatás módszertani háttere

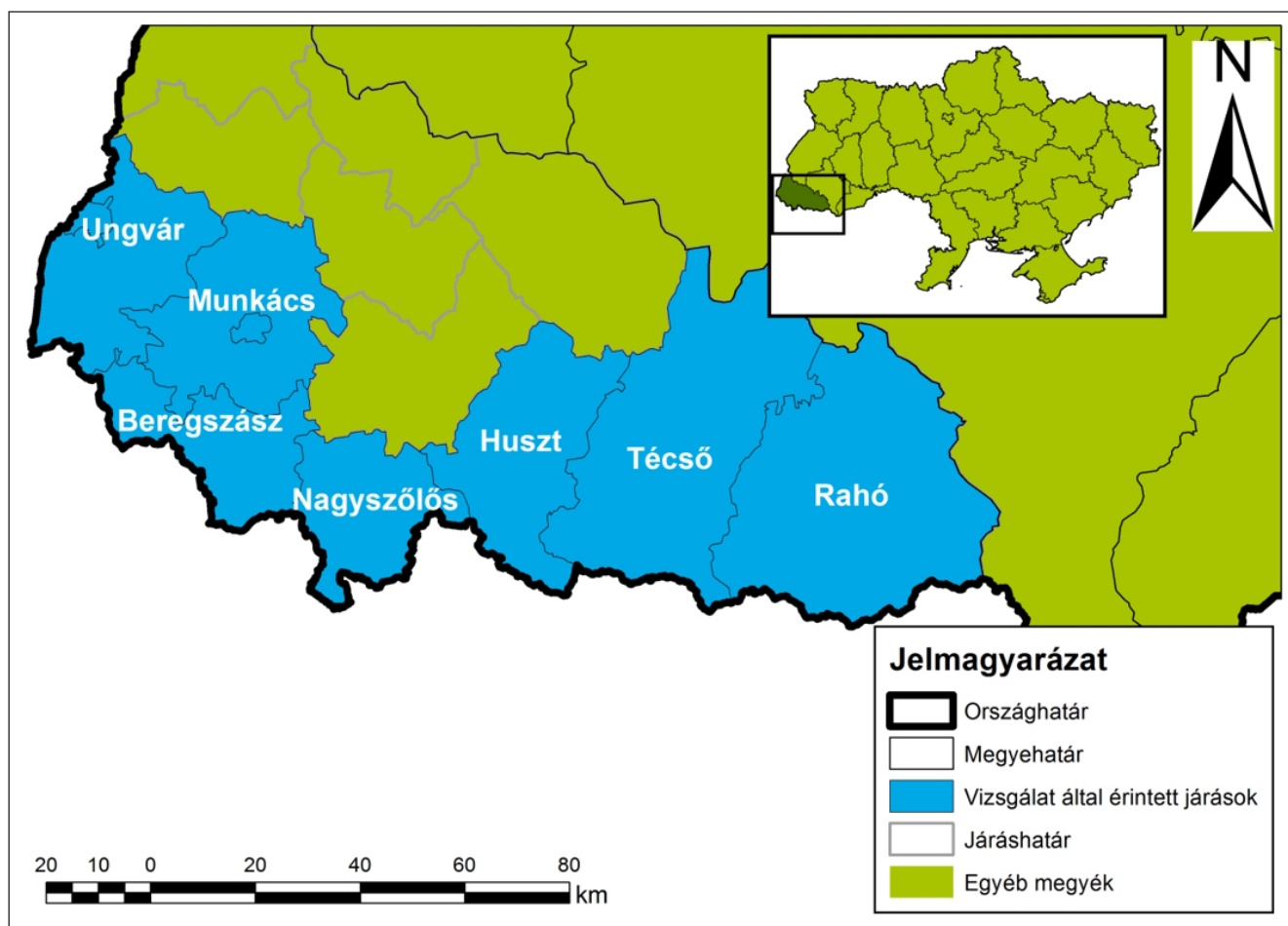
Annak érdekében, hogy az előbb feltett kérdésekre biztos választ tudjak adni, 2015-ben és 2016-ban kérdőíves felmérést végeztem Kárpátalja hét járásában, ahol a magyarság lélekszáma a 2001-es census alapján eléri a 3%-os arányt.

542 adatközlőm a magát magyar nemzetiségűnek tartó diákok köréből került ki, akik magyar vagy magyar tannyelvű, illetve magyar tagozattal rendelkező kárpátaljai szakiskola, szakközépiskola vagy gimnázium tanulói. Az iskolák és egyéb intézmények kiválasztásánál azon alapelv alapján dolgoztam, hogy a kitöltők száma arányos legyen a kitöltő által állandó lakhelynek jelölt járásban élő magyarság számával, továbbá, hogy a nem szerinti megoszlás is a lehető legnagyobb pontossággal legyen arányosítva a teljes populáció számához. Törekedtem arra is, hogy a mintavételi

helyszínek minél változatosabbak legyenek. Mivel több közintézményben is arra kértek, hogy a dolgozatban az iskola neve ne szerepeljen, így a kérdésnek elég téve azokat nem, csupán a járások nevét tüntettem fel.

Az ukrajnai kisebbségek oktatási helyzetének változása

Az elmúlt évtizedek során a kisebbségek oktatási jogainak tekintetében az ukrán politika jelentős szemléletformálódáson ment keresztül, s egyre inkább teret nyer törvényhozási szinten is az ukrán nacionalista irányvonal. Noha az autonómiakisérletek nem vezettek eredményre, önmagában a tény, hogy a felső politikai vezetésben az autonómia gondolata megfontolásra került, s a '90-es években napirenden volt, sokat árulkodik az ukrán vezetés akkori helyzetéről. Ahogyan az is önmagáért beszél, hogy a 2000-es évektől milyen, a kisebbségek jogait szűkítő oktatási törvények születtek.

1. sz. térkép: A vizsgált mintaterület bemutatása Kárpátalja járási közigazgatási egységeivel
(Forrás: saját szerkesztés, QGIS)

Orosz Ildikó, a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség elnöke 2008-ban a következőképpen vélekedett: „Ukrajnában múltóban van a kisebbségekkel szembeni tolerancia, megtört egy folyamat. Ukrajna alkotmánya, a jogszabályok továbbra is biztosítják a kisebbségek nyelvén való oktatás törvényi kereteit, de a megoldásokból, a konkrét programokból úgy tűnik, mintha konszenzus született volna a kijevi értelmiségi körökben, amely konszenzus egy nemzetállamot építő erőt eredményezett.”¹⁵ Ennek egyik legmarkánsabb példája az ukrán kétszintű érettségi rendszer, a ZNO (Zovniesne Nezaleznuvanje Ocinjuvanje) feltételrendszere. Annak érdekében,

ugyanazt az ukrán nyelv- és irodalomtesztet is teljesítenie kell, mint ukrán anyanyelvű diáktársainak.

Ez a középiskolai kimeneti rendszer számos problémára rávilágít, egyben jó néhány negatív folyamat okozója is. Rámutat arra, hogy a kárpátaljai magyarság mennyire nem ismeri az ukrán nyelvet, holott ez elengedhetetlen feltétele lenne annak, hogy a magyar fiatalok boldogulni tudjanak a hétköznapi életben, és karriert tudjanak építeni Kárpátalján. Saját felmérésem is erre mutat rá: egy ötfokozatú skálán a diákok önbevallása szerint többségük egyáltalán nem, vagy alig ismeri az ukrán nyelvet.

Járás	A magyarság aránya (2001-es népszámlálási adatok ismeretében)	A kérdőívet kitöltők száma	Átlagos nyelvi szint
Beregszászi	76,1%	151	1,8
Ungvári	33,4%	115	2
Nagyszőlősi	26,4%	98	2,1
Munkácsi	12,7%	52	2,8
Huszt	3,9%	43	3,4
Rahó	3,2%	41	3,5
Técsői	3%	42	3,9

1. sz. táblázat: A magyar népesség aránya és adatközlőim ukrán nyelvismerete járási szinten: az ukrán nyelvtudás szintje csak a vegyes nyelvterületeken vagy a szórványban megfelelő.

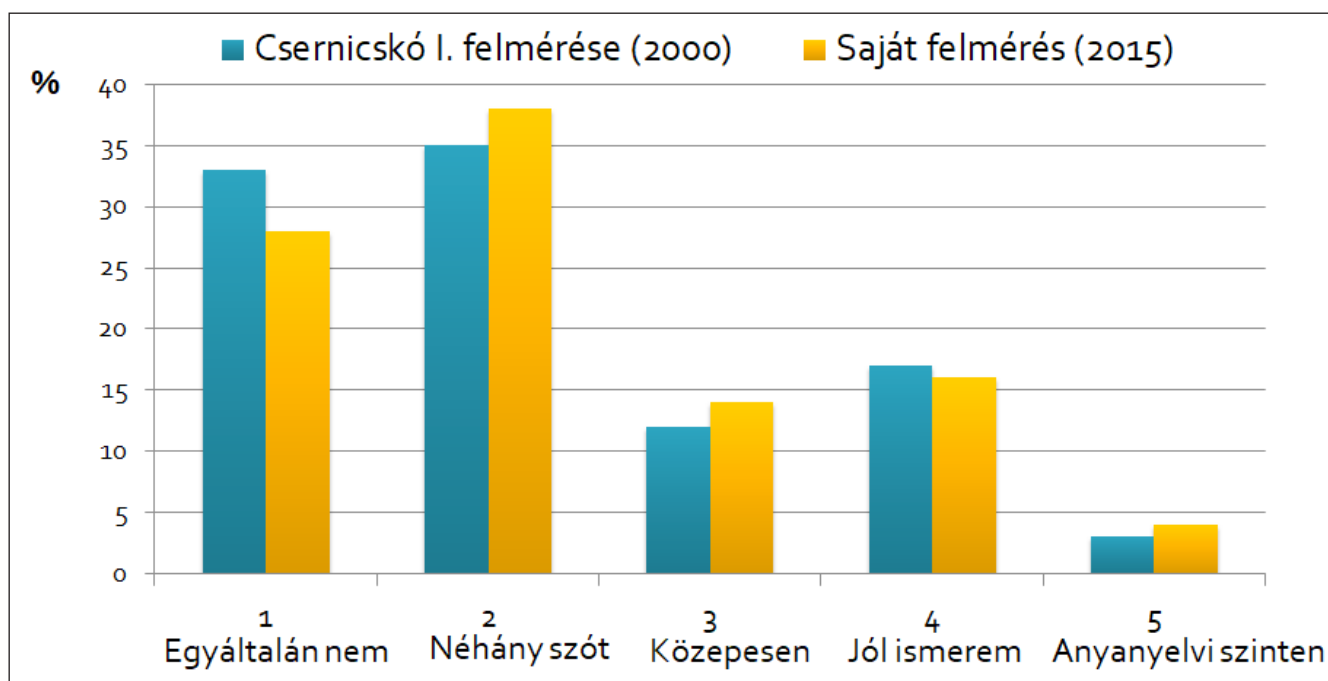
(Forrás: saját kérdőíves felmérés)

hogy egy kárpátaljai magyar középiskolás Ukrajna bármely felsőoktatási intézményében tanulhasson – legyen az akár magyar állami fenntartású intézmény vagy magyar nyelvű képzésekkel rendelkező iskola –, a ZNO rendszerében köteles ukrán nyelvű érettségiket tenni, s

A *Kárpát Panel* felmérései¹⁶ alapján e határon túli vidéken beszéli a magyarság a legkisebb arányban az államalkotó nemzet nyelvét. Ebben pedig javuló tendenciát sem látunk: Csernicskó István 2000-es és a magam 2016-os felmérése között (amely hasonló módszertani elvekkel, mintavételezéssel történt)

¹⁵ Ferenc Viktória: Utak és útvesszők a többnyelvűség keresésében. In: *Határhelyzetek II. Kultúra, oktatás, nyelv, politika*. Szerk. Kötél Emőke–Szarka László. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma, 2009.

¹⁶ *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés*. Szerk. Papp Z. Attila–Veres Adél. Budapest, MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2007.

2. sz. diagram: Milyen szinten beszéli az ukrán nyelvet?

Csernicskó (2000) és saját (2016) kérdőíves felmérésem eredménye a diákok nyelvtudásáról (Forrás: Csernicskó: Megtanulunk-e ukránul? – saját felmérés alapján saját szerk.)

nem láthatunk különösebb javulást a 16–20 évesek ukrán nyelvismeretének tekintetében.

Mi állhat ennek hátterében? Egyrészt, véleményem szerint ez szoros összefüggésben áll azzal, hogy milyen az adott határon túli közösség gazdasági helyzete, mekkora a szegénység, a munkanélküliség, mennyire periférikus a magyarság állapota az adott országban. A két tény közötti korreláció egyértelműen kirajzolódik: minél rosszabbak a felsorolt mutatók, annál erősebb a kötődés a magyar nyelvhez, annál inkább ki vannak szolgáltatva a kulturális intézmények a magyar állam támogatásának. Ennek tekintetében kiemelendő Felvidék magyarsága: Szlovákia GDP-je, minimálbére és átlagkeresete – bár jelentős területi különbségek vannak – ma már meghaladja a magyarországit. Tézisem szerint többek közt éppen ezért, a Felvidék magyarsága ismeri a legjobban az államalkotó nemzet nyelvét, s ennek következménye lehet az is, hogy a vegyes házasságokba születő gyermekek csupán 23%-át íratják magyar iskolába az elmúlt évek felmérései alapján. A másik szélsőség Kárpátalja:

ahogy arról már írtam, a gazdasági mutatók alapján az itteni magyarság él a legnagyobb szegénységben és politikai bizonytalanságban. Ennek megfelelően e közösség ukrán nyelvtudása gyengének mondható, mivel a perspektívát Magyarországon, vagy a magyar útlevelelben (ami egyenes út Nyugatra) látják, s nem Kárpátalján vagy Ukrajnában. Ennek megfelelően a határon túli vegyes házasságok tekintetében a kárpátaljaiak íratják a legnagyobb arányban magyar iskolába gyermeküket.

A másik ok, ami az ukrán nyelvtudás alacsony szintjét konzerválja, az oktatásban keresendő: 2008 óta folyamatosan növelik az ukrán nyelvórák számát a nemzeti iskolákban, s a ZNO célja is az lenne, hogy az érettségire mindenki elsajátítsa az ukrán nyelvet. A cél természetesen helyes, ma egyetlen kárpátaljai szervezet sem vonja kétségbe az ukrán nyelv ismeretének fontosságát, ami a szülőföldön való boldogulás alapfeltétele (lenne). A célhoz szükséges eszközöket azonban az ukrán oktatási hivatalok már nem biztosítják, s így a kisebbségeknek szóló tanterv sok esetben pedagógiai abszurdum. [2. sz. táblázat].

Oktatási tényező, infrastruktúra	Felvetődő problémák a (magyar) kisebbségi oktatásban
Pedagógusképzés	Az ukrán nyelvet idegen nyelvként oktató pedagógusok száma, képzésük minősége alacsony. Az ukrán tanórák oktatása így sokszor csak „papíron” történik meg.
Oktatási segédanyagok	Módszertanilag erősen hiányos, a grammatika centralizált, univerzális, nem veszi figyelembe a kulturális különbségeket.
Oktatási szemlélet	A második nyelv anyanyelvi módszertan szerinti oktatása pedagógiai hiba.
A kisebbségi oktatás normatív dokumentumai	Nincsenek meghatározott célok, ez a gyakorlatban az anyanyelvi szint elsajátítását jelenti, ami „nyelvészeti, pszichológiai és pedagógiai nonszensz.”
Tanterv homogenizálása	Az ukrán kisebbségi oktatás nem tesz különbséget az eltérő nyelvi, nyelvkörnyezeti régiók között, univerzalitásra törekszik.
Óvodarendszer és a nyelvoktatás	A magyar óvodák – a kor és nyelvismeret alapján – rendkívül vegyes csoportokat alkotnak, így hiányzik a speciális, magyar óvodarendszerre szabott nyelvoktatási stratégia.
Univerzális nyelvoktatás	A magyar nyelvterületen az iskolába lépő diákok többsége egyáltalán nem ismeri az ukrán nyelvet, a tanterv ugyanakkor feltételez valamiféle előzetes tudást, nyelvi kompetenciát.
Nemzetközi törvények	Az állam figyelmen kívül hagyja a jogszabályokat, nem tartja be az általa deklarált nemzetközi törvények előírásait.

2. sz. táblázat: Felvetődő problémák a (magyar) kisebbségi oktatásban

Lássuk most azt, milyen következményei lehetnek, ha egy kárpátaljai fiatal felnőtt korára sem tanulja meg az ukrán nyelvet! A ZNO-n Ukrajnában a magyar nemzetiségűek produkálják a legnagyobb bukási arányt,¹⁷ így számos tehetséges, egyetemre való fiatal esik el a kárpátaljai vagy ukrán felsőoktatásba jutás esélyétől. Másrészt a magyarországi intézmények vonzóbbak: jobb ösztöndíj-lehetőségek vannak, erősebb a képzés, több tárgyat tudnak magyarul tanulni, mint Kárpátalján. Harmadrészt magyar

diplomával sokkal könnyebb a magyar vagy az EU-s munkaerőpiacon elhelyezkedni.

Mindezek fényében már jobban érthető, hogy azon adatközlőim közül, akik a felsőoktatásban képzelik el a középiskola utáni éveket, miért mondja több mint felük, hogy magyarországi intézményben tervez tovább tanulni.

Véleményem szerint a kárpátaljai magyar oktatás bemutatásának tükrében különösebb magyarázatot nem igényel az ősszel elfogadott oktatási törvény-csomag 7. cikkének abszurditása. (Fon-

¹⁷ Csernicskó István: *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, az ukrán és az orosz nyelv használati köre Kárpátalján*. Ungvár, PoliPrint Kft., 2010.

Felsőoktatási intézmény neve	II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola	Ungvári Állami Egyetem, Magyar Kar	Munkácsi Állami Egyetem, Tanárképzés	Kijevi Statisztikai Egyetem, Magyar nyelv és irodalom képzés
Fenntartó, támogatók	Különleges Alapítvány, Mo.	Ukrajna, részben Mo.	Ukrajna	Ukrajna
Magyar nyelven induló szakok száma	10	4	2	1
Szakok neve	• magyar nyelv és irodalom • angol nyelv • ukrán nyelv • történelem • biológia • matematika • földrajz • könyvvitel • tanárképzés • óvónőképzés	• magyar nyelv és irodalom • történelem és európai integráció • fizika • matematika	tanár-képzés	magyar nyelv és irodalom
Magyar diákok száma (2014/15)	1 100	285	127	50

3. sz. táblázat: magyar nyelvű szakok ukrainai felsőoktatási intézményekben.

tos azonban megállapítani, hogy nem a teljes oktatási törvénnyel¹⁸ van a probléma: számos pontja modern oktatási struktúrát, az IKT fejlesztését, a pedagógusok béremelését, gyakorlatorientáltságot irányoz elő.) Az ominózus 7. törvénycikk viszont teljességgel elfogadhatatlan, alkotmányellenes,¹⁹ és Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásaival (Karta, Keretegyezmény, EU társulási alapszerződés stb.) is szemben áll. A törvénycikk a középiskolás magyarság jelenlegi ukrán nyelvtudásának és az ukrán nyelvoktatás minőségének tekintetében abszurdum. Ráadásul kontraproduktív folyamatokat²⁰ is elindíthat,

¹⁸ A teljes törvény elérhető a Rada honlapján: www.rada.gov.ua

¹⁹ A 2017-es oktatási törvény 7. cikke az Ukrán Alkotmány 18. („az oktatás nyelvének megválasztása a polgárok elidegeníthetetlen joga”), 22. („a kisebbségi jogok módosításakor a jogkör szűkítése nem lehetséges”), 53. („Az Alkotmány garantálja a kisebbségek anyanyelven történő tanulás jogát”) paragrafusaival ellentétes.

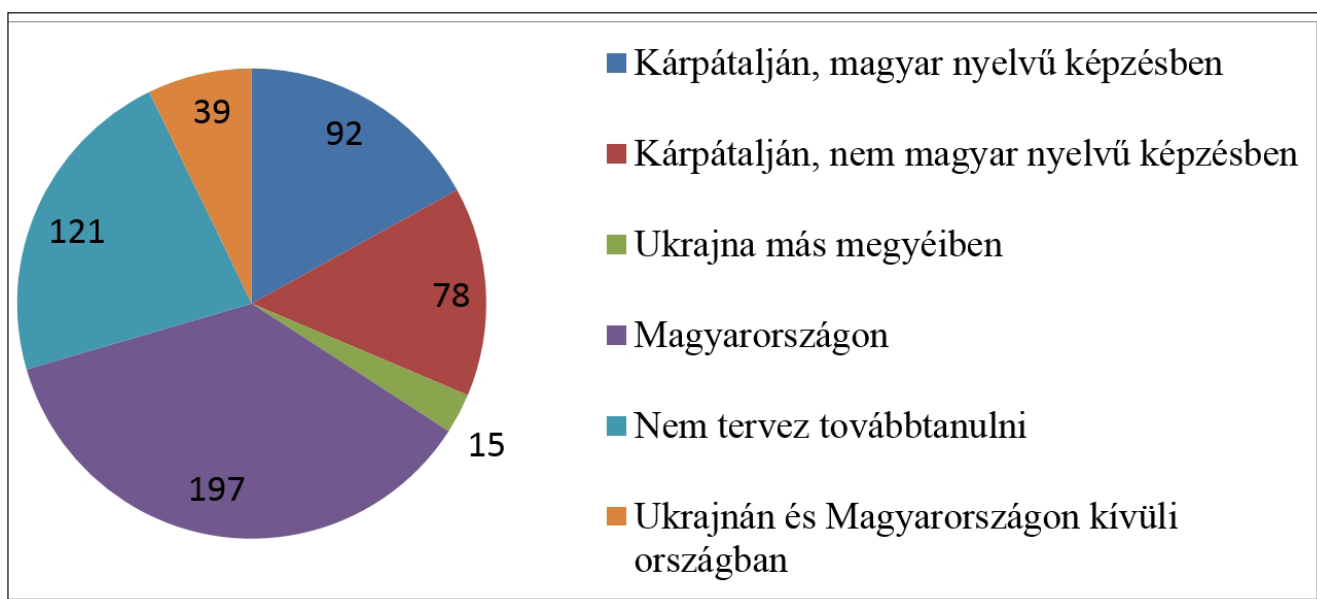
²⁰ dr. Wágner Tamás Zoltán: Ukrán nyelvpolitika: veszélyben az anyanyelvi oktatás és az anyanyelvhasználat? Kisebbségi Jogvédő Intézet, 2017. [http://www.kji.hu/wp-content/](http://www.kji.hu/wp-content/uploads/2017/10/KJI-Ukr%C3%A1n-nyelvpolitika-W%C3%A1gner-T.pdf)

és a legkevésbé sem felel meg a kijevi vagy a magyar értelmiségi körök egyik céljának, mely szerint Ukrajna minden állampolgárának ismernie kell az ukrán nyelvet. Amíg viszont marad ez a szemlélet a politikai és oktatási vezetésben, a nagyobb kisebbségi közösségekkel rendelkező ukrán megyék iskolái rendre sereghajtók lesznek a különböző szintfelmérők és ukrán nyelvű érettségik alapján.

Az identitás változása a kárpátaljai magyar fiatalság körében

Joggal merül fel a kérdés, hogy az előbb ismertetett gazdasági, politikai és társadalmi viszonytagok, illetve a világpolgár-jelenség, a modernizáció, a mobilitás eredményeképpen a kárpátaljai magyar fiatalság identitása milyen irányba változik. Ennek megfelelően maga a fogalom is folyamatosan változóban van, de jelenleg a következőképpen definiálható: „Identitás – azonosságtudat; annak tudatosítása, hogy »ki és mi vagyok«,

[uploads/2017/10/KJI-Ukr%C3%A1n-nyelvpolitika-W%C3%A1gner-T.pdf](http://www.kji.hu/wp-content/uploads/2017/10/KJI-Ukr%C3%A1n-nyelvpolitika-W%C3%A1gner-T.pdf) (Utolsó letöltés: 2017.11.22.)

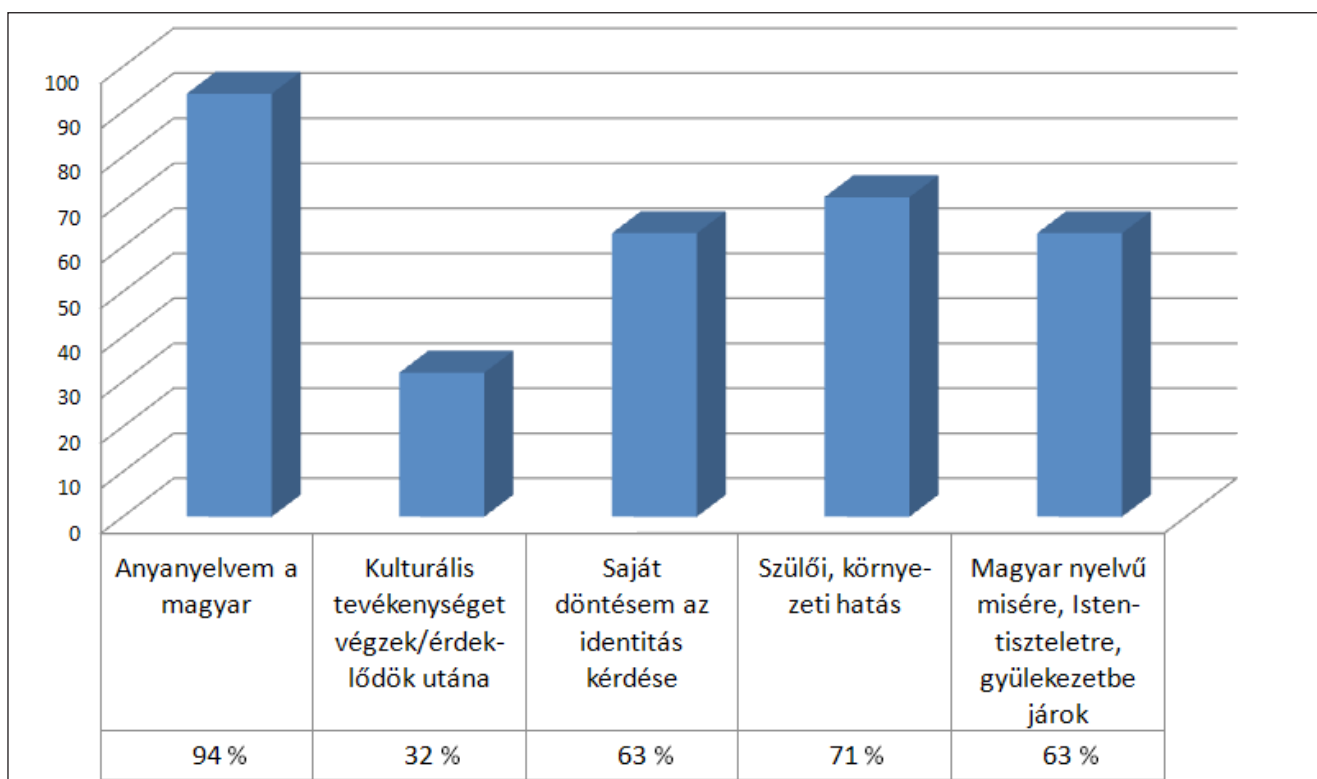
3. sz. diagram: Adatközlőim továbbtanulási szándékai (Forrás: saját kérdőíves felmérés)

sőt először is, hogy »én – én vagyok«. Az identitás kialakítása társadalomtudományi értelemben nem magányos spekuláció eredménye, hanem a szocializációs folyamat társadalmi terméke. Az egyének a társas interakciók során, mások reakcióit megtapasztalva ébrednek saját létük tudatára, s ezekből a tapasztalatokból építik fel énjüket.”²¹ A kárpátaljai magyarság esetében – mint a legtöbb anyaországtól elszakított ki-

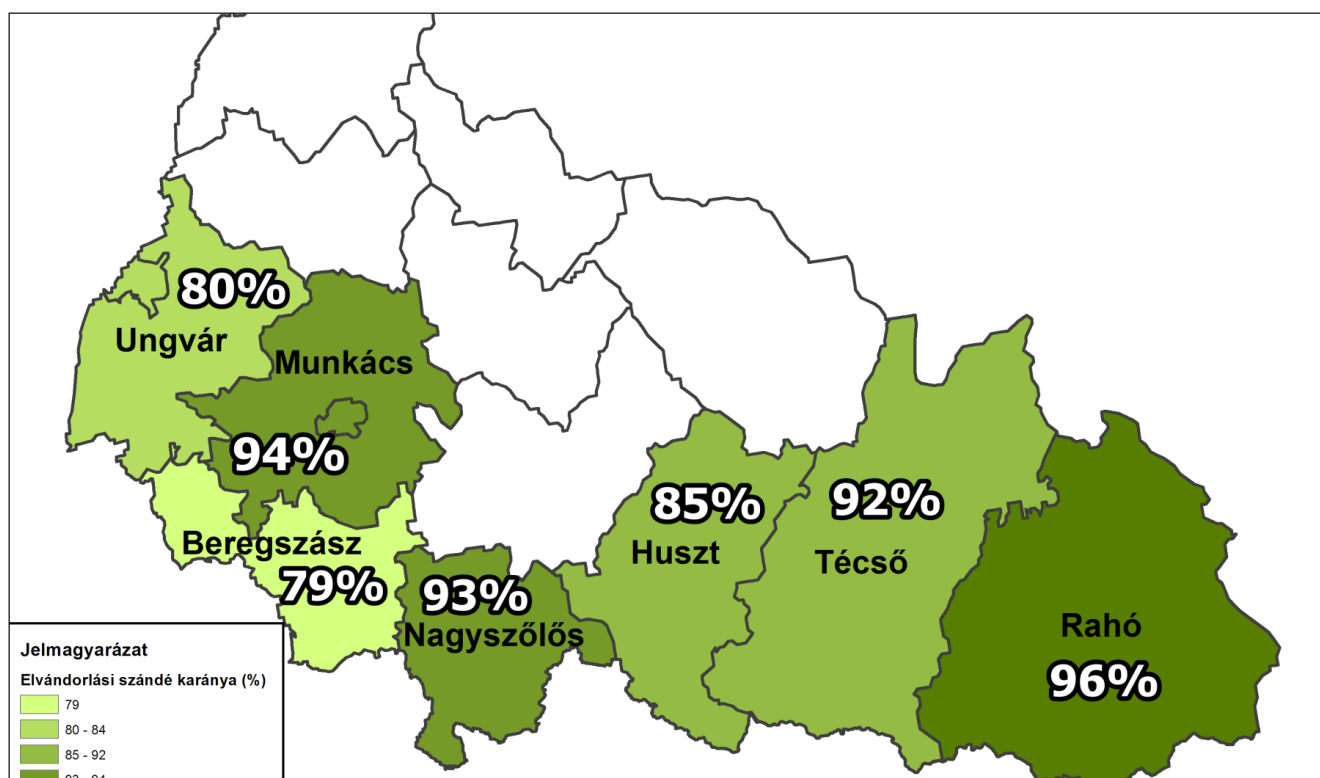
sebbségnél – megfigyelhető a kötődési bizonytalanság: a nemzeti identitástudat és a valahová tartozás érzése nehezen párosítható, s e jelenség különösen igaz a fiatalságra.²²

²¹ MTA Virtuális Enciklopédia. (Utolsó letöltés: 2017.07.12.)

²² Részletesen: Híres-László Kornélia: A kárpátaljai magyarság identitása szociológiai dimenziók mentén. In: *Határhelyzetek IV. Hagyomány és jövőkép. Anyanyelv(ek), oktatáspolitikai stratégiák, karrierkövetés.* Szerk. Kötél Emőke–Szőtár Szilvia. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma, 2013.

4. sz. diagram: A diákok identitástudatát meghatározó tényezők százalékos megoszlása (több válaszelem is jelölhető)

2. sz. térkép: Elvándorlási szándék adatközlőim körében (forrás: saját szerkesztés)

Különböző szociográfiai tanulmányok öt olyan alapvető identitástudati színteret állítottak fel, amelyeket saját kérdőívemben én is alkalmaztam. A kérdőívben a diákoknak meg kellett jelölni azokat a színtereket, amelyekről úgy gondolják, hogy számukra saját identitásukban fontos szerepet játszik. Az öt színtér a következő: 1) a családi hatás és a neveltetés, 2) a nyelvhasználat, 3) a vallás szerepe, 4) a kulturális tevékenységek és – egy modern identitásformáló tényező – 5) az egyéni döntés szerepe. [4. sz. diagram].

Ami a közel húsz éve készült Gereben Ferenc-féle felmérésekhez²³ képest változást jelent, az egyrészt a vallás szerepének nagymértékű csökkenése: a *Kárpát Panel*²⁴ eredményei alapján az ezredforduló környékén a Kárpát-medencei térségek közül e térség magyarsága számára volt a legfontosabb a vallás szerepe, úgy tűnik azonban, mára ez múltóban van. Az európai trendek, a szekularizáció mellett tapasztalatom szerint

ennek olyan helyi kiváltó oka is lehet, mint a folyamatos lelkészhiány,²⁵ hiszen négy-öt gyülekezetet egy lelkész nem tud szolgálni és nem tudja kellőképpen megszólítani a fiatalokat. Az identitástudat-vizsgálat másik érdekes eredménye, hogy a diákok többsége nem magyarként, nem is ukránként, hanem kárpátaljaiként vagy kárpátaljai magyarként értékeli magát. A *MOZAIK* felmérései²⁶ is hasonló eredményre jutottak, amely szerint a határon túli térségek közül Kárpátalján értékelték úgy a legtöbben az adott térséget, hogy az nem csupán szülőföld, hanem haza is egyben. A nemzeti identításban tehát erősen megjelenik a lokalitás és a regionalizmus.

²⁵ P.Zs.: Teológiát tanulnak a végeken. *Kárpátalja*, 2001.03.02.
<http://www.karpataljalap.net/?q=2001/03/02/teologiat-tanulnak-vegeken> (Utolsó letöltés: 2017.08.28.)

²⁶ Csernicskó István–Soós Kálmán: Kárpátalja. In: *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szerk. Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László–Nemeskéri István. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001, 91–136.

²³ Gereben Ferenc: Nemzeti és kulturális identitás Kárpátalján. *Pro Minoritate*, 2000/tavaszi, 166–170.

²⁴ Molnár Eleonóra–Orosz Ildikó: Kárpátalja (Ukrajna). In: *Kárpát Panel 2007. i. m.* 2007.

Jövőkép és perspektíva Kárpátalján

Nem áll rendelkezésre pontos adat arról, hogy hány kárpátaljai magyar hagyta el eddig Kárpátalját, és arról sem találtam átfogó tanulmányt, hogy a fiataloknak milyen elvándorlási szándékai vannak.

Természetesen egy jövőbeli migrációs rátát lehetetlen felállítani a jelenben, ez nem is volt célom. Mindenesetre ezeket a számokat alátámasztják más eredmények is, például a már említett NUTS 3-as adatok. Szintén üzenetértékű lehet az is, hogy az adott népességhez viszonyítva Kárpátalján adták be arányosan a legtöbben igényüket a magyar állampolgárságra, amelyben a kétség kívül jelen lévő nemzeti identitás mellett az EU-n belüli mobilitási igény is komoly szerepet játszik.

Arra a kérdésre, hogy „Hol szeretnéd leélni az életed, munkát vállalni és családot alapítani?“, a diákok túlnyomó többsége nem Kárpátalját vagy megyén belüli területet jelölt meg válaszában. Ahogy az ábrán látható, adatközlőim körében a legkisebb mértékű külső migráció szándéka is 79%. A többi járásban, amelyek még inkább kiesnek a magyar nemzetiség centrumából, a számok még aggasztóbbak. A beregszászi – kárpátaljai viszonylatban még alacsony migrációs szándékkal rendelkező – járás turizmusa és a szolgáltatóipar viszonylag erős, ezzel munkahelyeket és otthont teremt a kárpátaljaiaknak. Hasonló helyzetben van Nagyszőlős és Ungvár. Ennél sokkal súlyosabb állapotban van Munkács, Huszt, Técső és Rahó, ahol kevesebb a munkahelyek száma és a turizmusban rejlő lehetőségek főként az infrastruktúra és az utak minősége miatt korlátozottak.

A kárpátaljaiak elvándorlásának fő célpontja Magyarország, ezt véleményem szerint az ismertett nyelvi kompetenciákkal, illetve a két ország közötti gazdasági különbséggel magyarázhatjuk. A kérdőívet kitöltők 37%-a Magyarországon, 19%-a Csehországban, 16%-a Szlo-

vákiában, 19%-a valamely nyugat-európai államban szeretne élni, járásonkénti átlagban pedig 9% szeretne Kárpátalján maradni. Mivel a többi nemzetiséget is hasonló számok jellemzik, kijelenthető, hogy regionális demográfiai problémáról van szó, aminek – amennyiben záros határidőn belül nem találnak rá megoldást – súlyos és visszafordíthatatlan következményei lehetnek.

Mi lehet megoldás az ilyen mértékű elvándorlási tendenciák csökkentésére?

Úgy gondolom, ennek elkerüléséhez olyan oktatási struktúra kialakítása szükséges, ami a tanulás minden szintjén kielégíti a diákok szükségleteit. Az előzőekben ismertettem, hogy milyen hiányosságok jellemzik a kárpátaljai magyar oktatást. A közoktatásban fontos előrelépés lenne az oktatás színvonalának emelése, az anyanyelven való tanulás lehetőségének biztosítása, felsőoktatásban pedig a szakok kínálatának és minőségének bővítése. Szintén követendő példa a diaszpórában élők segítségére szánt Kőrösi Csoma Sándor és a Petőfi Sándor Program elindítása, ami első sorban Magyarországon élők határon túli tevékenységét (pl. néptáncoktatás, közösségi programok szervezése, szakörök stb.) támogatja. A Program a külföldi magyarság magyar identitásának erősítése érdekében végzett ismeretadási, oktatási, szervezési tevékenység ellátására nyújt (biztosít) ösztöndíjat. A munkaerőpiacon kívánatos lenne több olyan – akár a magyar kormány részéről támogatott – gazdasági program elindítása, amely támogatja a magyar vállalkozásokat is. Követendő példa a Magyar Kormány által elindított Egán Ede Gazdaságfejlesztési Program, amely kárpátaljai magyar vállalkozóknak és munkavállalóknak biztosít támogatásokat. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének és összehangolt fejlesztési feladatainak kormányzati koordinációjának érdekében létrehozott kormánybiztosi pozíció is a két, kulturális és gazdasági szem-

Gyertyánliget katolikus temetője.

Forrás: Izing Máté Antal. Magyar Patrióták Közössége

pontból összefonódó régió fejlesztését irányozza elő. A magyarországi támogatások mellett igen nagy, kihasználatlan potenciált jelenthet a turizmus bővítése.

Rendkívül káros folyamatnak tekintem ugyanakkor az olyan kormányzati lépéseket, amelyek arra ösztönzik a határon túli – főként magyar – közösségeket, hogy Magyarországon vállaljanak munkát. Ezzel ideig-óráig pótolhatják az itthoni munkaerőhiányt, hosszú távon azonban a határon túli közösségek katasztrofális demográfiai helyzetét tetőzik.²⁷ „De mi a helyesebb út, mi a fonto-

sabb? Hogy megmaradjon a magyarság Kárpátalja azon településein, amelyek egy évezreden át a magyarság kulturális terét képezték, és ott szép lassan, megállíthatatlanul olvadjon bele a többségi nemzetbe, vagy a hazai demográfiai torzulásukat az ő bevándorlásukkal ellensúlyozzuk?”²⁸

Egyelőre inkább a második út látszik megvalósulni. A harmadik út, amely a szülőföldön történő boldogulást jelentené, jelenleg csupán vízió.

²⁷ Egy példa: Médiakampányt indítunk Ukrajnában, hogy jöjjenek ide dolgozni. *HVG Online*, 2017.01.26. http://hvg.hu/kkv/20170126_Mediakampanyt_inditunk_Ukrajnaban_hogy_jojjenek_ide_dolgozni (Utolsó letöltés: 2017.11.22.)

²⁸ Karácsonyi Dávid–Kincses Áron: Az elvándorlás hatása a kárpátaljai magyarság helyzetére. *Földrajzi Közlemények*, 2010/1, [31-43] 41.

Az elmúlt negyedév fontosabb eseményei

X. Fiatal Politológusok Találkozója

A Lakiteleki Népfőiskola, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, a Nézőpont Intézet, az Antológia Kiadó és Nyomda Kft., valamint az Ifjú Konzervatívok a Nemzetért közös szervezésében rendezték meg 2017. szeptember 25-27. között a X. Fiatal Politológusok Találkozóját. A konferencia témája a harminc évvel ezelőtt, 1987. szeptember 27-én megtartott *A magyarság esélyei* címet viselő első lakiteleki találkozó volt.

A hallgatók által benyújtott pályamunkák alapján tíz pályázó mutathatta be kutatását a rendezvény keddi és szerdai napján. A rendszerváltás történetével foglalkozó pályamunkákat a találkozó szakmai zsűrije értékelte, melynek tagjai Bíró Zoltán irodalomtörténész, a RETÖRKI főigazgatója; Kiss Gy. Csaba művelődéstörténész, az MTA doktora; Boros Bánk Levente politológus, a Médianéző Kft ügyvezetője; Kasznár Attila politológus, egyetemi adjunktus; valamint Nagy Dóra politológus, az IKoN egyesület elnöke voltak.

A konferencia Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke, a Lakiteleki Népfőiskola vezetője és Bíró Zoltán beszélgetésével kezdődött. A beszélgetés során Lezsák Sándor kiemelte, hogy a találkozó nem az ünnepségről szól, mert annak nincs itt az ideje, nincs mit ünnepelnünk, viszont emlékezni és emlékeztetni kötelességünk.

A keddi napon Kassai Lajos lovasíjász, a Lakitelek Népfőiskola kurátora előadásában a nemzeti kultúra megőrzéséről és a hagyomány tiszteletének fontosságáról tartott előadást, amit a Nézőpont Intézet szekciója követett. Ennek keretén belül Mráz Ágoston Sámuel, Boros Bánk Levente és Nagy Dániel politológusok prezentálták frissen elvégzett és értékelt kutatásukat a rendszerváltás megítélésének témakörében. A nap zárásaként Fábry Sándor műsorában kissé más, sajátos nézőpontból közelítette meg a rendszerváltás témakörét.

A szerdai nap délutánján Intézetünk mutatta be legújabb kutatásait és az évforduló alkalmából kiadott, elsősorban a Magyar Demokrata Fórummal és annak szellemi előzményeivel foglalkozó köteteit. Az Intézet kutatói közül előadást tartott Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész, M. Kiss Sándor történész, Fricz Tamás politológus, Székér Nóra, Riba András László, valamint Szeredi Pál történészek. Lapunkat Házi Balázs és Nagymihály Zoltán mutatták be.

A konferencia zárásaként hirdették ki a pályázat nyerteseit. Az első helyezést Izing Máté Antal, a Szegedi Tudományegyetem hallgatója nyerte el, *Kárpátalja exodus előtt? – a kárpátaljai fiatalság jelen- és jövőképeinek változása 1989 és 2016 között* című kutatásával. [Tanulmányának kibővített változatát lapunk e számában közöljük.] A második Balogh Géza, a Szent István Egyetem hallgatója (*A rendszerváltás-kori privatizációs hullám hatásai a selypi cukorgyár tükrében*), a harmadik pedig Szabó Lilla Fruzsina, a Szegedi Tudományegyetem hallgatója (*A véstői rendszerváltás története, személyes tapasztalatok és a politikai események tükrében 1988-tól napjainkig*) lett.

Lezsák Sándor ajándékként minden előadó kapott egy darabot az 1987-es lakiteleki sátorból. Mint elmondta, ha újra szükség lesz a sátorállításra, akkor ez már azoknak

a feladata lesz, akiknél ott vannak a darabok, nekik kell összefogniuk, hogy ismét állni tudjon a sátor. A találkozó végén Berecz András ének- és mesemondó előadását hallgathatták meg a résztvevők. (Nagy Dóra)

<http://www.retorki.hu/hirek/2017/10/09/a-lakiteleki-talalkozo-30-evfordulojara-emlekeztek-a-x-fiatal-politologusok-talalkozojan>

A rendszerváltás kulturális hatásairól Lakiteleken

A rendszerváltás nemcsak a gazdasági és politikai berendezkedésre, valamint a jogrendszerre hatott, hanem a kultúrára is – közölte Bíró Zoltán Lakiteleken, *A rendszerváltás kulturológiai aspektusai – társadalom- és bölcsészettudományi megközelítések* című, a RETÖRKI, a Tolsztoj Társaság és a Lakiteleki Népfőiskola által rendezett két-napos konferencia első napján. A főigazgató szerint Európa keleti fele még mindig erőteljesebben áll a lábán, mint a nyugati. Ez előny, de feladatot is jelent: még az is lehet, hogy Európát éppen a keleti fele menti meg. (MTI)

<http://www.retorki.hu/hirek/2017/10/12/biro-zoltan--a-kulturara-is-hatott-a-rendszervaltas>

Szeredi Pál: A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai, 1968–1987

Október 10-én mutatták be Szeredi Pál *A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai, 1968-1987* című, a Barangoló Kiadó által gondozott kötetét a RETÖRKI konferenciatermében. A kötet jól illeszkedik Szeredi Pál eddig megjelent munkái közé: a mostani válogatás előzményeként tavaly látott napvilágot a nemzeti demokráta ellenállás 1956 és 1967 közötti dokumentumait tartalmazó könyv. Nagymihály Zoltán a kötetet méltatva hangsúlyozta: a kötetten végighúzódik a nemzet kérdésén való gondolkodás, a legfontosabb sorskérdéseket többek között Kiss Ferenc *Feliratát*, Bíró Zoltán elemzését vagy éppen Csurka István monori beszédét olvasva követhetjük végig. Szeredi Pál szerint a könyv fő célja az, hogy „legyen összegyűjtve egy helyen, hogy mi történt 1956 és 1987 között, legyenek mögötte a bizonyítékok, amelyek ma is ugyanúgy érthetőek, mint abban a korban, és a kérdésekre ugyanúgy képesek lehetnek választ adni”. Úgy vélte: nem emlékezni kell elsősorban, hanem párbeszédet gerjeszteni, erre jó alkalom lesz a 2018-as év, amikor a szárszói találkozó hetvenötödik évfordulóját idézhetjük fel.

<http://www.retorki.hu/hirek/2017/10/26/bemutattak-a-nemzetepito-demokratikus-ellenallas-dokumentumai-1968-1987-cimu-kiadvanyt>

A Tábornszemle bemutatója

A RETÖRKI konferenciatermében mutatták be a nyolc tanulmányt tartalmazó, az egykori ún. „szocialista tábor” országainak legújabb kori történetét, a változásokhoz vezető utakat és azok lezajlását ismertető, *Tábornszemle* című kötetet.

Bíró Zoltán főigazgató bevezetőjében kiemelte: több szempontból különleges kötetről van szó, hiszen a közelmúltban elhunyt munkatárs, Juhász György által kidolgozott, önmagában is izgalmas és eredeti koncepció jegyében kellett összeállítani, befejezni egy olyan munkát, amely éppen az egységesnek, „tábornak” mondott szovjet érdekszféra államainak egymástól nagyon is eltérő különbségeire mutat rá. Domonkos László, a RETÖRKI külsős munkatársa, a kötet szerkesztője azt mondta: tudatosan törekedtek a kötetben szereplő írások nyelvezetében, stílusában a színes, érdekfeszítő hangra, az eleven, élvezetes tolmácsolásra, bemutatásra – ily módon is jelezve, hogy ami tudományosnak tekinthető, nem feltétlenül és szükségszerűen kell, hogy unalmas, száraz legyen. A jelenlévő szerzők – Botlik József, Zsebők Csaba és Riba András László – ismertették írásaik kapcsán a közérdeklődésre számot tartó tudnivalókat.

<http://www.retorki.hu/hirek/2017/10/24/taborszemle---konyvbemutato>

XVII. Lakiteleki Filmszemle

A lakiteleki Népfőiskola Alapítvány, a Dunaversitas Egyesület és az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft. által megrendezett XVII. Lakiteleki Filmszemlén a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum (RETÖRKI) 150 ezer Ft-os különdíját Pilló Ákos *Elrabolt évek nyomában* című filmje kapta. Az alkotás Intézetünk 150 ezer Ft-os különdíján kívül még magáénak tudhatja a *Heti Válasz* különdíját is. A film három Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei idős ember – Gyarmati Géza, Gulyás Károly és Balogh Sándor – életének azon időszakát mutatja be, amikor 1944 novemberében több ezer honfitársunkkal együtt kényszermunkára, málenkij robotra elhurcolták őket a szovjet lágerekbe. Gyarmati Gézát (1922-2017) Nyíregyházáról, Gulyás Károlyt (1924) és Balogh Sándort (1926) Gergelyiugornyáról vitték el. Az elhurcoltak egyharmada nem élte túl a megpróbáltatásokat.

<http://www.retorki.hu/hirek/2017/11/22/az-elrabolt-evek-nyomaban-cimu-alkotas-kapta-a-retorki-kulondijat-a-xvii-lakiteleki-filmszemlen>

Szalai Attila kötetének bemutatója a Bem József Kulturális Egyesületnél

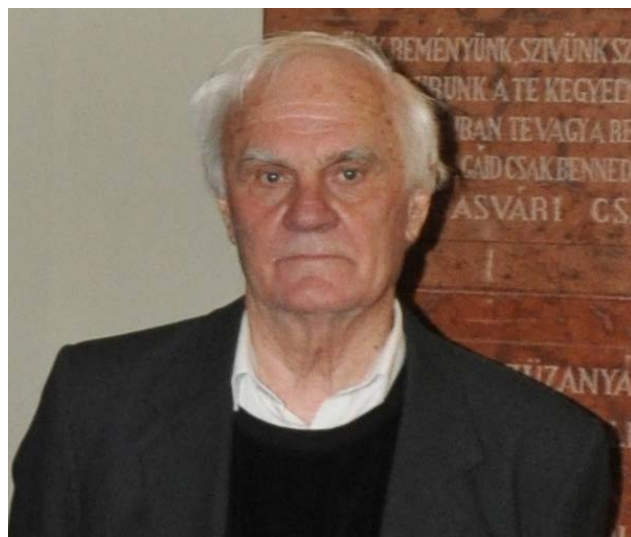
Élénk érdeklődés mellett mutatták be november 14-én Budapesten, a Magyarországi Lengyelek Bem József Kulturális Egyesületének székhelyén Szalai Attila *A múltból jelen, a jelenből jövő – széljegyzetek a magyar nemzeti demokrata ellenzék lengyel kapcsolataihoz a 20. század utolsó harmadában* című kötetét. A könyv a RETÖRKI kiadványsorozatának 23. köteteként jelent meg, a bemutatót a budapesti Lengyel Nagykövetség, a Lengyel Intézet és a RETÖRKI rendezte, a kötetet Tevel Arató György történész, levéltáros moderálásával Kiss Gy. Csaba művelődéstörténész, Kovács István polonista, történész, költő, volt diplomata és a szerző mutatta be. A kötet nagy erényeként Jerzy Snopek budapesti lengyel nagykövet köszöntőjében azt nevezte meg, hogy a személyes élmények mellett szinte enciklopédikus, lexikális tudásanyagot is tartalmaz. A szerző azt hangsúlyozta, hogy ezzel a munkájával csak „felnyitott egy dobozt, amelynek gazdag tartalma még érdemi feldolgozásra vár”.

<http://www.retorki.hu/hirek/2017/11/21/bemutattak-szalai-attila-konyvet-a-nemzeti-demokrata-rendszervalto-magyar-ellenzek-lengyel-kapcsolatairol>

Rieger Tibor

Kitüntetés a szellemi Magyarország építőjének

Matl Péter kárpátaljai szobrász méltatása

Mi sem lenne természetesebb, mint fiatal kollégám, Matl Péter szobrász kitűnő képességeit elemezni. Gazdag, magától értetődő formaalakítását, szimbólumteremtő képességét, az anyaggal való bánásmódját. Itt mégis valami hiányérzetem támadt. Mi az, ami mind ezt megelőzi? Mi az, ami ennél is fontosabb? A magyar sors, és ezen belül is a legkegyetlenebb, a kárpátaljai sors, ahol a háború végén minden 18 és 50 év közötti magyar férfit módszeresen ki akartak irtani, és ez részben sikerült is. Matl Péter ebből a világból jött, és ezt a sorsot vállalja, mely egyben keresztényi sors – „Népek Krisztusa, Magyarország” –, ahol az ember számára az örök példa a gólgotai áldozat.

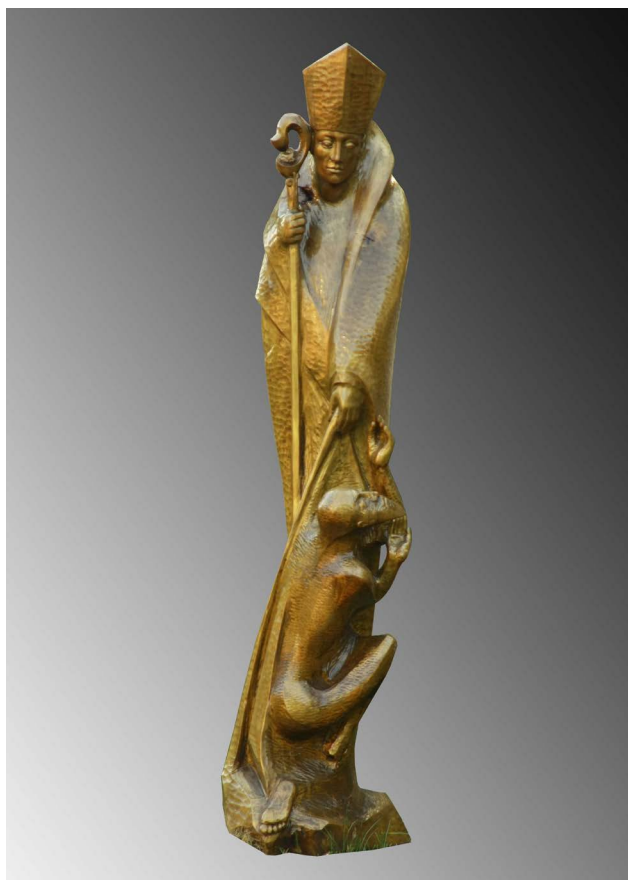
Az örült trianoni diktátum után egy lehetőség még mindig van: felépíteni egy gyönyörű szellemi Magyarországot, amelyet nem tudnak elvenni tőlünk, ami nem függ fizikai határoktól. Ezt azonban csak hittel lehet. Matl Péter ehhez a szellemi Magyarországhoz tette le a maga építőkövét. Ennek a szellemi Magyarországnak a feladata, ami mindig is volt: védeni a keresztény értékeket, ami ma aktuálisabb, mint valaha.

Matl Péter rendkívül tehetséges szobrász. Nehogy azt higgyük azonban, hogy a tehetségek csak úgy véletlenül születnek: azt ki kell érdemelni. Tekintsük ezt egy nép szenvedéséből született ajándéknak, mert az igazán nagy művek a szenvedésből születnek. Életélvező jólétből, szórakozásból legfeljebb világhírű sztárok születhetnek, akik csillognak, mint az üveggyöngyök, de igazi értéket aligha jelentenek.

E gazdag életművet végigtekinteni ilyen terjedelemben nincs mód, csak mindenki által ismert főbb műveire térnék ki. Aki teheti, nézzon utána a mester kevésbé ismert, templomokban található plasztikáinak. E művek üdítő látványt nyújtanak a mára sokszor elfáradt és olykor kiüresedett egyházművészeti alkotások között. A művek

Részlet az ópusztaszeri emlékparkban látható Turul-szoborról.
Forrás: <http://matl-art.in.ua/portfolio/>

Matl Péter: Szent Márton.

Forrás: <http://matl-art.in.ua/portfolio/>

közt gyakran megjelenik a család fontossága. Eközben magabiztosan és élvezettel alakítja szoborrá a fát, követ, bronzot, és ha nem ezt teszi, akkor szenvedélyesen fest képeket. Hála bőséges alkotó kedvének, szobrai eljutottak a világ számos helyére.

Matl Péternek megadatott, hogy a Kárpát-medence három szent helyére is készíthetett emlékművet. Az egyik az ópusztaszeri Nemzeti Összetartozás Emlékműve, ahol is egy ősi magyar díszítő motívumokkal ékesített mészkő oszlopon áll a fenséges Turul, karmai között a „védő kard”. Sajnos az utóbbi években született turulszobrok nagy része méltatlanul dilettáns. Ezért is örülök ennek a szobornak, mert végre jó, és ilyen módon válik méltó emlékművé.

Másik szent helyünk a Vereckei-hágó, ahol honfoglaló őseink döntő része hazaérkezett. Péter itt megalkotta azt az emlékművet, amely mára nemzeti szimbólum

munká vált, de amit persze az elvakult szélsőségesek nem értenek. Pedig, ahogyan Matl Péter fogalmazott: „Én békét terveztem bele a Vereckei Emlékműbe”. Szöveg sincs rajta, hiszen ez mindenkié. Az emlékmű békésen illeszkedik a gyönyörű tájba. Számos asszociációra ad lehetőséget. A fenyőforma a tájban, nyitott kapu Galícia és Kárpátalja felé, ami egyaránt a barátság felkínálása. A hét emelkedő kötömb a hét vezér szimbóluma. Alatta a kereszttel megjelölt gránittömb, mint oltárkö. Ne felejtjük, hogy mindkét oldalon keresztények élnek, ami bár realitás, még nem realizálódott kellőképpen. A lépcsősen emelkedő kötömbök akár Jákob lajtorját is eszünkbe juttathatják, ez pedig további asszociációkat indíthat el bennünk.

Ez a csodálatosan tájba illő, absztrakt formákból létrehozott mű mégis beszédes, és valamennyien szívünkbe zárhatjuk. Matl Péter tehetségét dicséri, hogy egy ilyen elvont, nonfiguratív alkotás mellett képes volt megalkotni egy teljesen reális, figuratív, lírai hangulatú szobrot is a számunkra, az ugyancsak szent munkácsi várban. Zrínyi Ilona és fia, az ifjú Rákóczi Ferenc szobráról van szó. Egy öntudatos, gyönyörű nagyszony és a serdülő, elhivatottságára ráébredő fenséges ifjú. Anya és fia megrendítően szép együttléte, melyet csak fokoz történelmünk ismerete, és elborzaszt a tudat, hogy ezen a helyen néhány évtizede még – a szent földet beszennyezve – traktorokat javítottak. Adjon nekünk reménységet, hogy hála Matl Péter szép szobrának, újra ünnepélyes áhítattal léphetünk a munkácsi várba, lelkünkben kibontva a zászlót: „CUM DEO PRO PATRIA ET LIBERTATE”.

(A Bethlen Gábor Alapítvány 2017. november 15-ei díjátadó ünnepségén elhangzott laudáció szerkesztett változata. Matl Pétert az ünnepségen Márton Áron Emlékéremmel tüntették ki.)

Történelmi bűn vagy jó kiindulási alapot jelentő minimum?

(DÁNYI László: *Miért mondott le az Antall-kormány és az Országgyűlés a történelmi Kárpátaljáról? Békéscsaba–Csongrád, Magyarok Világszövetsége Kiadó, 2017.*)

Dányi László történész az itt ismertetésre kerülő művében arra tesz kísérletet, hogy negyed évszázad távlatából bemutassa az 1990. december 6-án aláírt ukrán–magyar alapszerződést, az általa kiváltott indulatokat és a megkötésével elszalasztott lehetőségeket, miközben élénk tárja Kárpátalja sajátos geopolitikai helyzetéből adódó jelentőségét is. Munkája azért is figyelemreméltó, mert a hivatalos dokumentumok még nem érhetőek el, nem váltak kutathatóvá, így a szerző elsősorban az érintettek visszaemlékezéseiből és a releváns újságcikkek felidézésével kísérli meg bemutatni az eseményeket.

Ahhoz, hogy Kárpátalja huszadik századbeli hányatott sorsát és a rendszerváltás idején felmerült, vélt vagy valós lehetőségeket megérthessük, a szerző műve elején áttekinti a második világháború végén a terület magyar, német és ruszin lakossága ellen elkövetett szovjet bűnöket, felidézi a hírhedt

szolyvai gyűjtőtábor és a *Gulag* poklát. Emellett arra is kitér, hogy az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverését és az azt követő kommunista visszarendeződést és megtorlást a szovjetek nagyrészt innen irányították, sőt novemberben és decemberben több száz magyar forradalmárt hurcoltak Kárpátalja börtöneibe.

Ezután Dányi részletesen vizsgálja az Antall-kormány felelősségét az ukrán–magyar alapszerződés – véleménye szerint – előkészítetlen és elhamarkodott aláírásában. Az aláírás előtt néhány nappal ugyanis Ukrajnában népszavazást tartottak a Szovjetunióból való kilépésről, Kárpátalja különleges státuszáról, illetve arról, hogy Beregszász központtal létrehozzanak-e egy magyar autonóm területet. A magyar kisebbséget leginkább érintő autonómiából – jöllehet elsöprő többségben voltak az igenek – máig nem valósult meg semmi. A két fél már a szerződés megkötésekor is figyelmen kívül hagyta a referendumon kinyilvánított népakaratot, sőt a leginkább vitatott 2. cikkelyben leszögezték, hogy nincs területi követelésük egymással szemben. A dokumentum nem tartalmazott kisebbségvédelmi garanciákat sem, azok megoldását a két állam saját hatáskörébe utalta. Megdöbbentő, hogy az alapszerződéssel a korabeli Országgyűlés ekkor egyáltalán nem foglalkozott.

Több egykori kormánytag és közéleti személyiség véleménye szerint az akkori képlekeny világpolitikai helyzetben – amikor éppen kinyilvánították a Szovjetunió

megszűnését – mód és lehetőség kínálkozott volna Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolására. Sőt, egyesek úgy tudják, hogy Ukrajna egyenesen felajánlotta az általa csak „nyűgnek” tartott Kárpátokon túli területét Magyarországnak, amit a magyar fél „atlantista” külpolitikai irányvonala miatt elutasított.

A kötet gerincét adó következő fejezetek (3-9.) az alapszerződés 1993. májusi parlamenti ratifikációjával és az ezt övező parázs vitával foglalkoznak. A szerző ütközteti egymással a korabeli politikai szereplők alapszerződésről vallott, egymástól eltérő véleményeit. Zétényi Zsolt jogász, az MDF képviselője Magyarország egyoldalú kötelezettségvállalásaként jellemezte a dokumentumot, hiszen véleménye szerint a két fél által elfogadott nemzetközi szerződések a területi kérdéseket illetően is elegendő garanciát nyújtottak számukra. Mások – köztük Katona Tamás (MDF) történész – arra az álláspontra helyezkedtek, hogy Ukrajna 1991 előtt nem volt független állam, ezért szükség volt a megállapodásra. A kérdés az MDF frakciót két részre szakította, ugyanakkor az Antall-kormány álláspontjával az ellenzék (SZDSZ, MSZP, Fidesz) sajátos módon egyetértett. A szerző a következőkben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alapszerződésről vallott állásfoglalását ismerteti. E kisebbségi-érdekvédő szervezet tagjai is megosztottak voltak abban a kérdésben, hogy Magyarország ratifikálja-e az ukrán-magyar alapszerződést. A KMKSZ – bár helyzetéből eredően óvatosan kellett fogalmaznia – sérelmezte, hogy az aláírás előtt a felek nem kérték ki véleményét. Az alapszerződéshez való viszonyulás kérdése felerősítette az MDF-en belüli ellentéteket, és felgyorsította a párt erózióját. Az országgyűlési képviselők 1993. május 11-én óriási vita után név sze-

rinti szavazással változatlan formában hagyták jóvá a magyar-ukrán alapszerződést. Ezzel – elsősorban a vitatott 2. cikkely elfogadásával – a magyar állam a szerző értelmezése szerint a jövőre nézve is lemondott a békés, tárgyalásos úton keresztülvihető határkiigazítás lehetőségéről. A nyolcadik fejezet név szerint ismerteti a korabeli parlament 386 képviselőjének a szavazás során elfoglalt álláspontját, illetve rögzíti a távolmaradókat is. A 279 képviselőből 223 szavazott igennel, 39 nemmel, 17 tartózkodott, 107-en pedig nem voltak jelen. A szavazáson részt vevő ellenzéki képviselők kivétel nélkül igennel szavaztak, így ebben a kérdésben a kormány és a személyes felelősséget vállaló Antall József miniszterelnök mellé álltak. A legnagyobb kormánypárt frakciójából azonban 25-en szembementek a kabinet állásfoglalásával. Az alapszerződés ratifikálását az

ukrán fél megkönnyebbüléssel fogadta és üdvözölte. Elfogadásával ugyanakkor a magyar fél precedenst teremtett, és hivatkozási alapot nyújtott Romániának és Szlovákiának, hogy a Magyarországgal kötendő alapszerződéseikbe a területi sérthetatlenségre vonatkozó részt kötelező elemként beemeltessék. Így lényegében – magyar részről szükségtelenül – megtörtént a trianoni békediktátum és a párizsi békeszerződés megerősítése.

A tizedik fejezetben Dányi összefoglalja az alapszerződés aláírásának és ratifikálásának körülményeit és az azt övező indulatokat. Ezután *pro* és *kontra*ként idézi Jeszenszky Géza volt külügyminiszter és Raffay Ernő volt honvédelmi államtitkár véleményét. A szerző az utóbbi érvei mellett teszi le a voksát, és hasonlóan Raffayhoz a rendszerváltás korának elszalasztott történelmi lehetőségének tartja Kárpátalja, vagy legalábbis egy részének Magyarországhoz való vissza nem térését. Ezt a nézőpontot osztja a Magyarok Világszövetsége is, amely szervezet egyenesen hazaárulásnak tartja az Antall-kormány által megkötött alapszerződést, hiszen az figyelmen kívül hagyta a december 1-jén tartott népszavazás Kárpátalja különleges státuszára és a beregszászi autonóm körzet kialakítására vonatkozó, helyiek által kinyilvánított igényét.

A magyar-ukrán alapszerződést övező viták máig nem zárultak le, melyek a téma érzékenysége folytán és a jelenlegi képlékeny ukrainai helyzet, valamint az új, korlátozó ukrán nyelvtörvény fényében várhatóan még sokáig nem fognak nyugvópontra jutni. Dányi László kötetének erénye, hogy a mai helyzethez elvezető folyamatokat széleskörűen és részletesen tárja az olvasó elé, segít megérteni Kárpátalja „különleges” helyzetét. Néhol ugyanakkor szembetűnő, hogy műve eredetileg nem könyvnek, hanem cikksorozatnak íródott, ezáltal pedig néhány momentum feleslegesen megismétlődik, illetve az olvasó a folyó szövegben olykor indokolatlan és éles témaváltásokkal szembesül, miként egyes képek elhelyezésében is nehéz koncepciót felfedeznünk. Apró pontatlanság, mégis fontos megjegyezni, hogy a trianoni békediktátum aláírásának helyszínéként helytelenül a Kis-Trianon kastély van feltüntetve a Nagy-Trianon helyett (105. o., 257. lábjegyzet). Mindezen észrevételek ellenére a kötet hiánypótló munka és a hivatalos iratok kutathatóvá válása után jó kiindulási alapként szolgálhat egy témával foglalkozó, mélyebb merítésű majdani történelmi szakmunka elkészítéséhez.

ZEMAN FERENC

Antall József és Leonyid Kravcsuk kicserélik az ukrán-magyar alapszerződés okmányát.
A XX. század krónikája. Budapest, Officina Nova, 1994, 1402.

Molnár Eleonóra

Értéktárás Kárpátalján

A lakiteleki Népfőiskolán a kilencvenes évek elejétől szervezik meg a Kárpát-medencei magyar értékeket feltáró összejöveteleket, kollégiumokat, konferenciákat. Az Országgyűlés által 2012 tavaszán elfogadott, a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló törvény létrehozta a Magyar Értéktárat. A külhoni magyar értéktár bővítését segíti a lakiteleki Népfőiskola értéktáró programja. Ennek keretében szervezték meg a négy Kárpátaljával foglalkozó kollégiumot.

A lakiteleki Népfőiskola értéktáró kollégiumainak négy kárpátaljai programját – Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros területén – az eredeti tervek szerint megelőzte volna az erdélyi értéktárás, de a sajátos politikai helyzet miatt előre kellett sorolni az előbbieket, hiszen a stagnáló háborús konfliktus végkimenetele bizonytalan. Nem akartuk kockáztatni a kutatás sikerét és egyben reményt, „feladatot” és a kutatási ösztöndíjakkal anyagi segítséget is próbáltunk nyújtani az itt élőknek, ezért az erdélyi értéktárás előtt indult el Kárpátalja feltérképezése.

A Kárpátaljáról szóló néprajzi, honismereti kiadványokban, tudósításokban szinte kötelezően megjelenik valamilyen formában az a kijelentés, hogy ez a vidék hagyományörzés szempontjából privilegiált helyzetben van, hiszen földrajzi és hosszú évtizedekig tartó politikai elzártságának, a nyugatabbra elhelyezkedő régiókhoz viszonyított gazdasági elmaradottságának, vallási és etnikai kontaktzóna mivoltának köszönhetően több archaikus hagyományelem lelhető itt fel. Ezen értékek megőrzése, fenntartása, tudatosítása egyben a helyi magyarság megmaradásának záloga is.

A 20. század rengeteg szenvedést, megpróbáltatást hozott az itt élők számára. Két világháború, Trianon, több évtizedes kommunista hatalom. A háborúkban anyagilag és fizikailag megroppant, az igazságtalan békeszerződés értelmében az anyanemzettől elszakított, kisebbségben maradt magyarság a kommunizmus idején szinte totális gazdasági, kulturális, vallási kódváltásra ítéltetett. Felülírták ünnepeit, rítusait, amelyek a keresztény kultúrkörből eredve jellemzően szakrális ünnepek voltak – vallásukhoz ezer szállal kapcsolódó cselekményekkel, hiedelmekkel –, s egyben az egyéni és a közösségi identitás alapját szolgáltatták évszázadokig. Az utóbbi két évtized alatt a helyiek megpróbálták kétékezi munkájukból, értéket képező hagyományos tevékenységekből (szöttek, kézműves tárgyak, ételspecialitások készítése stb.) és a falusi turizmus kiépítéséből jövedelemkiegészítéshez jutni, azonban az utóbbi évek háborús megpróbáltatásai ezt a reményt is elvették tőlük. A turisták elmaradásával a helyi termékek sem találnak piacot, főleg a magyar határtól távol eső vidékeken.

Ilyen előzmények után zajlott le 2015 tavaszán (május–június) és a nyár végi, ősz eleji időszakban (augusztus–október) a négy régió magyar településeinek a lakiteleki Népfőiskola Alapítvány és a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület által szervezett értékfelmérő kutatása. Az értékfelmérő kutatások tervezésénél célul tűztük ki, hogy a kutatás résztvevői főleg anyaországi egyetemek, főiskolák diákjaiból, tanáraiból és hozzájuk kapcsolódó szakemberekből kerüljenek ki. Ezt a drávaszögi-szlavóniai kutatásnál minden további nélkül teljesíteni tudtuk, azonban Kárpátalján sajátos helyzettel találtuk szembe magunkat. A háborús konfliktus, a gazdasági nehézségek és a személyek biztonságát is érintő veszélyhelyzet miatt csak egy kisebb delegáció utazott ki az anyaországból a területre, és a kutatás nagy részét a helyiek bevonásával végeztük el. Több évre visszanyúló szakmai kapcsolatunk van a Kárpátaljai Népfőiskola Egyesülettel, akik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola e témában járatos tanáraival, diákjaival, az egyesület tagjaival, támogatóival közösen vállalták az értékfelmérést. A tanárok és diákok családtagjai is bekapcsolódtak a munkába, így a tényleges kutatási ösztöndíjban részesült személyeken túl sok önkéntes csatlakozott. A helyiek nagyon örültek, hogy az anyaország részéről érdeklődnek a szokásaik, értékeik, életük iránt és ebben a kutatásban, az értékgyűjtésben látják magyarságuk megtartásának és gazdasági helyzetük javításának lehetőségét.

A kárpátaljai kollégiumok szakmai vezetését Molnár Eleonóra tanár, nevelésszociológus, a Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület elnöke végezte. Legfőbb segítők – Balogh Livia nyelvész, dr. Kész Margit és Kész Barnabás néprajzkutatók, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatói – biztosították kutatásunk szakmai színvonalát.

A kutatás első szakaszában a kérdezőbiztosok a terület napjainkban is gazdag kulturális és gazdasági hagyomá-

Matl Péter: Szent István király.

Forrás: <http://matl-art.in.ua/portfolio/>

nyait térképezték fel egységes kérdőívek alapján. A kérdőívek a hagyományos ünnepekre, népszokásokra, a szövegfolklórra (népdal, népmese, ballada, monda, betlehemes játék, archaikus ima), az ünnepi és hétköznapi táplálkozási szokásokra, a gazdálkodás különböző szegmenseire, a népi kézművességre és kisiparra, a nyelvjárási sajátosságokra, a népi építészet jellegzetességeire, valamint a nemzeti és lokális identitásra fókuszáltak, megjelölve az adatközlő nevét és lakcímét. A kérdőívek felépítése és a benne szereplő kérdések minden értékfeltáró kollégiumban azonosak, így a kapott anyagból egy egységes, Magyarország határait körülölelő adatbázis hozható létre.

A feljegyzett adatokat sikerült meghatározott szempontú adatbázisba rendezni, létrehozva a kárpátaljai értékek táblázatban összesített jegyzékét, amely a lakiteleki Népfőiskola Alapítvány és a

Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület archívumában megtalálható és hozzáférhető.

A régiókat kisebb körzetekre osztva minden körzetben körzetfelelősöket kinevezve indult el a kutatás. A körzetfelelősök a körzet nagysága által meghatározott számú kérdezőbiztost jelöltek ki a kérdőívek kitöltésére. A kutatási tapasztalat birtokában levonható a következtetés, hogy a magyar lakosság életmódját tekintve nagy változáson ment keresztül az elmúlt évtizedekben, mégis rengeteg szellemi és tárgyi értéket tartott életben és tudhat magáénak. A kutatott teljesen vagy többségében magyar falvak lakosai erősen ragaszkodnak nemzeti gyökereikhez, az ezt tápláló intézményekhez: a templomhoz és az iskolához.

A kárpátaljai kollégiumok két részben, párhuzamosan indultak el a térségben: az ungi és az ugocsai, illetve a beregi és máramarosi terepfelmérések egy időben történtek. A második szakaszban a kérdezőbiztosok által korábban, az adott településen kijelölt kiemelkedő tudású, illetve különleges tárgyi emlékekkel bíró személyeket keresték meg. Ekkor készítettek velük mélyinterjút, vagy beszélgettek kötetlenül, fotóztak, kéziratos emlékeket, füzeteket szkenneltek be. A felvett hanganyag szó szerinti lejegyzése, a fotók tematikai besorolása, leírása megtörtént.

A kárpátaljai értékfeltáró kollégiumok munkája az alábbi településeket érintette:

Ungi Kollégium: Bátfa, Botfalva, Csap, Császlóc, Eszeny, Gálóc, Homok, Kertegény, Kisdobrony, Kisgejőc, Kisszelmenc, Koncháza, Korláthelmec, Minaj, Nagydobrony, Nagygejőc, Ördarma, Palágykomoróc, Palló, Rát, Sislóc, Szalóka, Szürte, Téglás, Tiszaágtelek, Ti-

szaásvány, Tisasalamon, Tiszaújfalu, Ungtarnóc, Ungvár (Ungvári járás), Barcaszó, Beregrákos, Csongor, Dercen, Fornos, Izsnyéte, Munkács, Szernye (Munkácsi járás).

Ugocsai Kollégium: Akli, Aklihegy, Batár, Csepe, Fancsika, Feketeardó, Feketepatak, Fertősalmás, Forgolány, Gödényháza, Gyula, Karácsfalva, Királyháza, Mátyfalva, Nagypalád, Nagyszőlős, Nevetlenfalu, Péterfalva, Tekeháza, Tiszaabökény, Tiszaújlak, Tiszakeresztúr, Tiszaújhely, Tivadarfalva, Salánk, Verbóc.

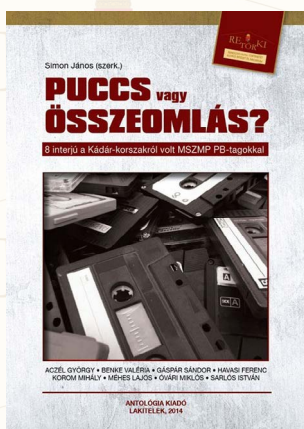
Beregi Kollégium: Badaló, Bakos, Balazsér, Battyú, Bene, Beregújfalu, Beregszász, Borzsova, Bótrágy, Csetfalva, Csoma, Csonkapapi, Déda, Gát, Gecse, Gut, Halábor, Harangláb, Hetyen, János, Kaszony, Kigyós, Kisbégány, Macsola, Muzsaly, Nagybégány, Nagyberg, Oroszi, Papi, Rafajna, Som, Újbattyú, Vári, Zápszony.

Máramarosi Kollégium: A Felső-Tisza vidék magyarok által főleg szórványban lakott települései: Aknaszlatina, Gyertyánliget, Huszt, Körösmező, Nagybocskó, Rahó, Técső, Visk.

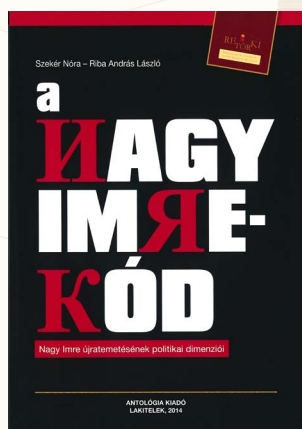
Összesen tehát 106 magyarok által lakott település értékeinek feltérképezésére került sor. A közel ötszáz kutató 10 078 darab kérdőívet töltetett ki sikeresen. A második körben több száz órányi hanganyag és rengeteg kép készült. Az eredmények összefoglalásaként *Népfőiskolai Füzeteket* jelentettünk meg, az adatok elemzését követően pedig a közeljövőben szeretnénk, ha minél több érték bekerülhetne a külhoni nemzetrész értéktárába.

A kutatás során feltárt értékekről és értékörzőkről négy *Népfőiskolai Füzet* nyújt részletes beszámolót.

A RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetei

Simon János: Puccs vagy összeomlás? 8 interjú a Kádár-korszakról volt MSZMP PB-tagokkal

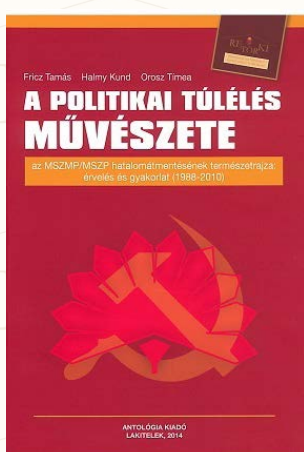
Székér Nóra-Riba András László: A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói

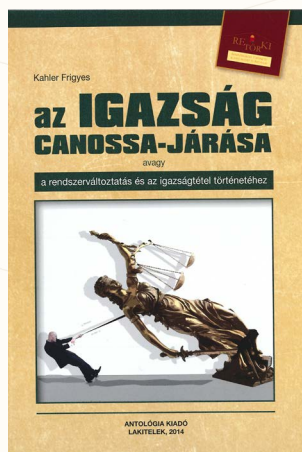
Katona András-Salamon Konrád: Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988-2013)

M. Kiss Sándor (szerk.): Rendszerváltás 1989. 15 tanulmány

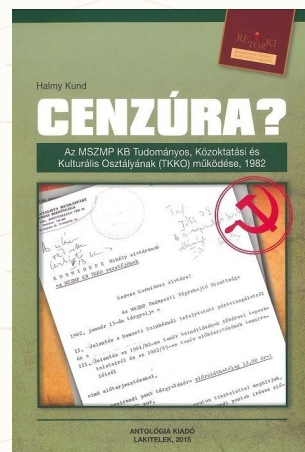
Fricz Tamás-Halmi Kund-Orosz Tímea: A politikai túlélés művészete. Az MSZMP/MSZP hatalomátmenetének természetrajza: érvelés és gyakorlat (1988-2010)

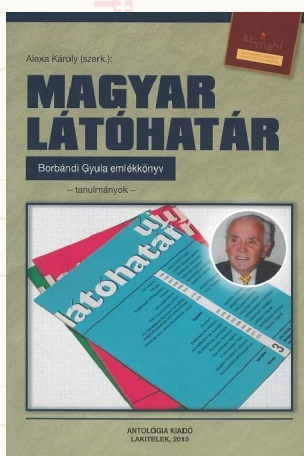
Kahler Frigyes: Az Igazság Canossa-járása avagy a rendszerváltás és az igazságtétel történetéhez

Lóránt Károly: A rendszerváltáshoz vezető út. Gazdaságpolitikai visszaemlékezések

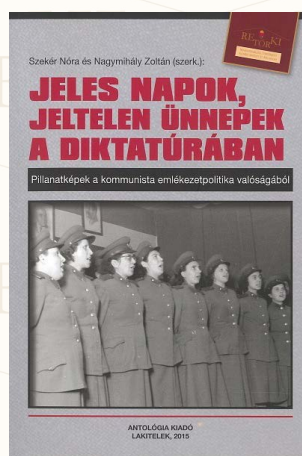
Halmi Kund: Cenzúra? Az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának (TKKO) működése, 1982

Alexa Károly (szerk.): Magyar Látóhatár. Borbándi Gyula emlékkönyv. Tanulmányok

Kávássy János: Nyugati szélben. Adalékok a magyar-amerikai kapcsolatok 1989-es történetéhez; gondolatok a kelet-európai és a magyar rendszerváltáshoz

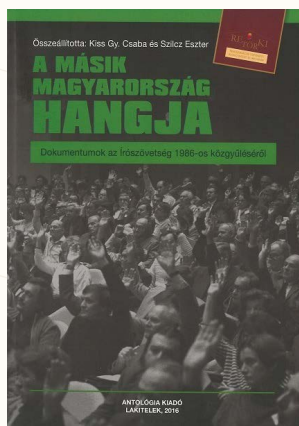
Székér Nóra-Nagymihály Zoltán (szerk.): Jelen napok, jelen ünnep a diktatúrában. Pillanatképek a kommunista emlékezetpolitika valóságából

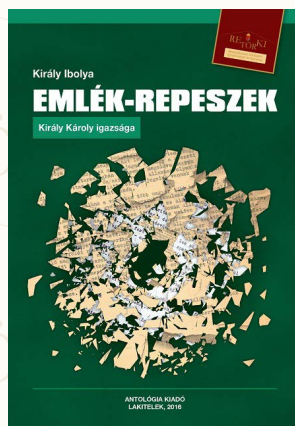
Székér Nóra-Nagymihály Zoltán-Riba András-Házi Balázs: Taxis „blokád” I-II. 1-990-10-25-28. Egy belpolitikai válsághelyzet története

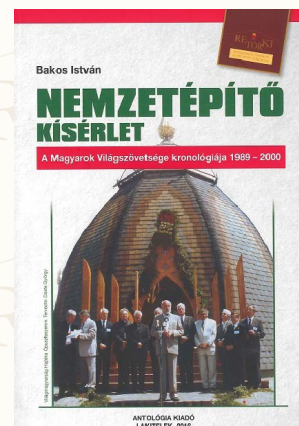
Kukorelli István-Tóth Károly: A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai

Kiss Gy. Csaba-Szilcz Eszter (szerkk.): A másik Magyarország hangja. Dokumentumok az Írószövetség 1986-os közgyűléséről

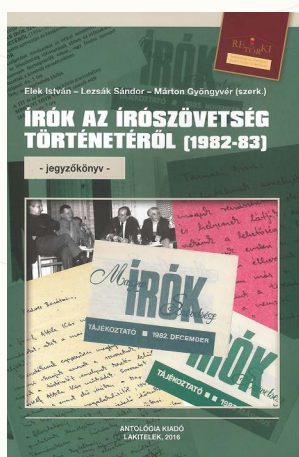
Király Ibolya: Emlék-repeszek. Király Károly igazsága

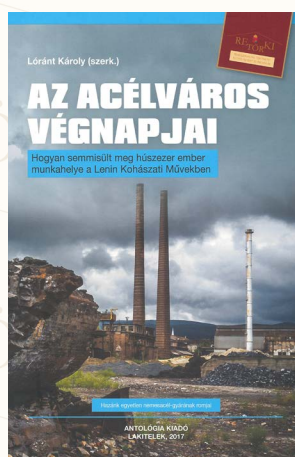
Bakos István: Nemzetépítő kísérlet. A Magyarok Világszövetsége kronológiája 1989-2000

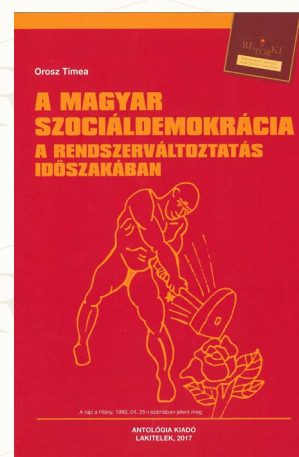
Duray Miklós: Rendszerváltozás, rendszerváltoztatás, rendszerváltás a Kárpát-medencében 1963-2015. I-II.

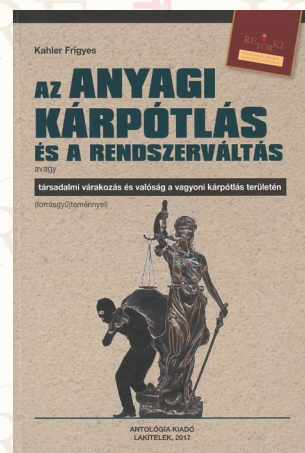
Elek István-Lezsák Sándor-Márton Gyöngyvér (szerkk.): Írók az Írószövetség történetéről (1982-83). Jegyzőkönyv

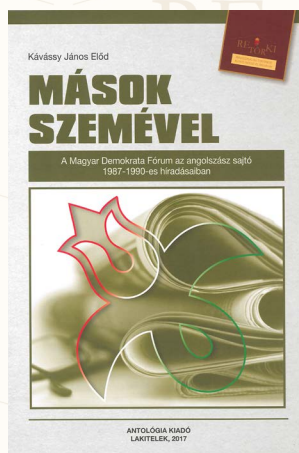
Lóránt Károly (szerk.): Az Acélváros végnapjai

Orosz Tímea: A magyar szociáldemokrácia a rendszerváltoztatás időszakában

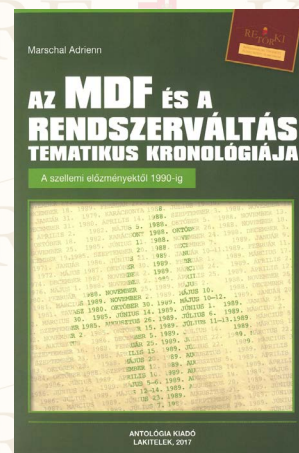
Kahler Frigyes: Az anyagi kárpótlás és a rendszerváltás

Kávássy János: Mások szemével

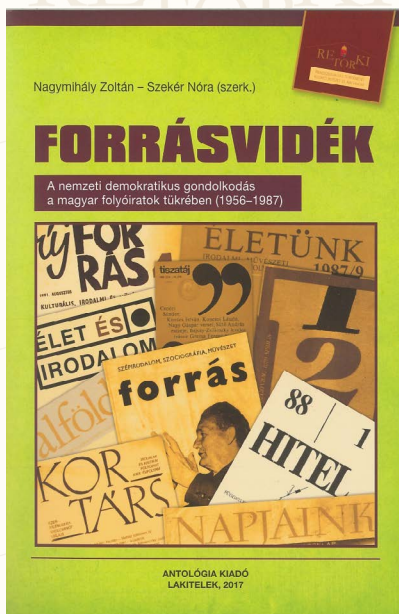
Szalai Attila: A múltból jelen, a jelenből jövő

Marschal Adrienn: Az MDF és a rendszerváltás tematikus kronológiája

Riba András – Székér Nóra: Dokumentumok az MDF korai történetéből

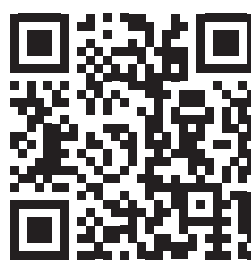

Nagymihály Zoltán – Székér Nóra: Forrásvidék

Juhász György: Táborszemle

További információk a RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetének elérhetőségéről az alábbi helyen:
<http://www.retorki.hu/rovat/elerhetoseg#boltok>

A RETÖRKI kiadványai az alábbi könyvesboltokban és árusítóhelyeken vásárolhatók meg:

Püski Kiadó és Könyvesház

1013 Budapest, Krisztina krt. 26.
 Telefon: 1 375 7763
 E-mail: puskikiado@gmail.com
 Weboldal: www.puskikiado.hu

Litea Könyvesbolt és Teázó

1014 Budapest, Hess András tér 4.
 Telefon: 1 375 69 87, 1 783 01 01
 E-mail: litea@litea.hu
 Weboldal: www.litea.hu

Magyar Napló Könyvesbolt

Budapest, József krt. 70.
 Telefon: 06-70/421-9580
 E-mail: magyarnaplo@magyarnaplo.hu
 Weboldal: www.magyarnaplo.hu

Líra és Lant Zrt. / Líra Könyvesbolt

Líra könyvesbolthálózat
 Weboldal: www.lira.hu

Antológia Kiadó és Nyomda Kft.

6065 Lakitelek, Felsőalpar 3.
 Telefon: 76/549-045
 E-mail: antologia@lakitelek.hu

Könyvtárellátó Nonprofit Kft. / Kódex Könyvárúhá

1134 Budapest, Váci út 19.
 Központi telefonszám: 06 1 237 6900
 E-mail: titkarsag@kello.hu
 Weboldal: www.kello.hu

A Rendszerváltó Archívum 2017/4. számának szerzői

Giday András (1950)

Közgazdász. 1974-ben végzett a Közgazdaságtudományi Egyetemen. Pályája kezdetén a Pénzügyminisztériumban (1974-1982, illetve 1984-1990) és a Magyar Nemzeti Bankban (1982-84) dolgozott. 1990-ben a Miniszterelnöki Hivatal Gazdaságpolitikai Titkárságán kormány-főtanácsadó, 1991-1994-ben a Privatizációs Kutatóintézet vezetője. 1994-95-ben a Kereskedelmi és Hitelbank cégvezető igazgatója. 1995-ben megkapta a kandidátusi címet a *Piaci privatizáció Magyarországon* című értekezésére. 1999 és 2002 között a Miniszterelnöki Hivatal Stratégiai Elemző Központjának főtanácsadója, illetve főosztályvezetője. 2002 és 2015 között a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) részére végzett szakértői tevékenységet. 2011 óta a *Pénzügyi Szemle* rovatvezetője.

Izing Máté Antal (Bicske, 1995)

A Szegedi Tudományegyetem földrajz-történelem tanárszakos hallgatója. Négy éve foglalkozik a kárpátaljai magyarság témakörével. A Magyar Patrióták Közösségével több kutatóúton is részt vett, melynek célja a határon túli magyarság kulturális értékeinek dokumentálása, örökségturisztikai beszámoló készítése volt. 2015-től az SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz, illetve Természeti földrajzi és Geoinformatikai Tanszékén dolgozik demonstrátor hallgatóként, emellett a Móra Ferenc Szakkollégium tagja. 2016-ban a Tudományos Diákköri Konferencián második, 2017-ben a Fiatal Politológusok Találkozóján első helyezést ért el. Kutatásának középpontjában Kárpátalja magyar fiatalságának kihívásai, jelen- és jövőképe áll.

Juhász György (Budapest, 1954–2017)

Hungarológus, irodalomtörténész. A pécsi tanárképző főiskolán szerzett diplomát. 1977 és 1979 között az Újvidéki Egyetem magyarországi posztgraduális ösztöndíjasa, 1981 és 1988 között a Ljubljnai Egyetem összehasonlító nyelvészeti és orientalisztikai tanszékének első magyarországi vendégoktatója, a magyar lektorátus alapítója. 1985-ben elkészítette a Maribori Egyetem magyar tanszékének teljes oktatási programját. 2004 és 2009 között az eszéki egyetem idegen nyelvi tanszékének vendégprofesszora, 2007-ben közreműködött a magyar nyelv és irodalom tanszék létrehozásában. Élete utolsó éveiben elsősorban a határon túli magyar kisebbségek autonómiatörekvéseivel kapcsolatban végzett kutató tevékenységet. Rendszeresen publikált a *Hitel*, az *Aracs*, a *Magyar Nemzet* és a *Magyar Hírlap* hasábjain. 2013-tól haláláig a RETÖRKI tudományos főmunkatársa volt.

Mankovits Tamás (Hajdúdorog, 1955)

Iparművész, szerkesztő. 1984-től dolgozik szabadfoglalkozású iparművészként. 1989 és 1991 között operatőr-szerkesztőként tudósította a Magyar Televízió külpolitikai szerkesztőségét a kárpátaljai, erdélyi és felvidéki magyarságról. 1990-től 1994-ig a *Kárpátalja* c. lap kiadó-főszerkesztője. 1991 és 1994 között emellett a külügyminiszter megbízottjaként tevékenykedett. 1990-től 2000-ig a Kárpátalja Alapítvány ügyvezető igazgatója volt, 2002 óta a Magyar a Magyarért Alapítvány kuratóriumának elnöke. 2010-től a *Tokaji Hírek* c. lap szerkesztőbizottságának tagja.

Milován Sándor (Nagyszőlős, 1941)

Politikus, jegyzetíró. 1957-ig a nagyszőlősi magyar iskola tanulója volt, ekkor – mivel iskolatársaival a magyar forradalom és szabadságharc, illetve a nemzeti összetartozás melletti röplapokat terjesztett – 4 év börtönbüntetésre ítélték „szovjetellenes tevékenység” vádjával. 1959-ben szabadult. 1962-ben elvégezte a Munkácsi Kereskedelmi Technikumot, majd kereskedelmi cégeknél dolgozott. 1972-ben csatlakozott a Fodó Sándor névvel fémjelzett, az SZKP vezetőinek címzett *Beadvány*hoz. 1989-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alapító tagja, 1992 és 2011 között alelnöke, 2014 óta tiszteletbeli elnöke. 1990-től több cikluson keresztül a Kárpátaljai Megyei Tanács képviselője. 2016-ban Magyarország köztársasági elnöke a Magyar Érdemrend Tisztikeresztjével tüntette ki.

Rieger Tibor (1940, Gyálliget)

Szobrász. Fiatal gyermekkorát a Csallóközben, Alistálon, majd Királyfiakarcsán töltötte, ám 1946-ban családjával együtt áttelepítették Levélre. A győri Bencés Gimnáziumban érettségizett, majd 1966-ban a Magyar Képzőművészeti Főiskolán végzett. Kezdetben kislemezplasztikákat, majd a '80-as évektől monumentális, megbízásra készített, köztéri műveket és középületbe elhelyezett domborműveket alkotott. Nagyjából ötven köztéri, illetve középületben található műve született. Kiemelkedő jelentőségű a pannonhalmi apátság milleniumi kapuja, a mosonmagyaróvári '56-os emlékmű és a kecskeméti második világháborús áldozatokra emlékező dombormű. Képzőművészeti munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el.

Zeman Ferenc (Orosháza, 1981)

Történész. Felsőfokú tanulmányait a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi és Természettudományi Karán folytatta. Egyetemi szintű történelem tanári, történészi, földrajz tanári, valamint terület- és településfejlesztő geográfus diplomával rendelkezik. A Szegedi Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájában, 2017-ben szerzett PhD fokozatot. Disszertációja a két világháború közötti hódmezővásárhelyi politikai küzdelmek és közéleti mozgalmak történetét dolgozza fel. 2015 óta az Emlékpont történész-kutatója. Fő kutatási területe Hódmezővásárhely két világháború közötti közlete, párt- és választástörténete, társadalmi egyesületei, demográfiaja, illetve az 1956-os forradalom és szabadságharc Csongrád megyei és hódmezővásárhelyi vonatkozásai, valamint az ezt követő kádári megtorlások.

Az egyéb írássok szerzőinek életrajzai

Demszky Gábor (Budapest, 1952)

Szociológus, politikus. 1979-től, a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) megalapításától részt vett a demokratikus ellenzék munkájában. 1981-ben Rajk Lászlóval és Nagy Jenővel létrehozta az AB Független Kiadót, majd a *Hírmondó* c. szamizdatot. Részt vett a *Beszélő*, a *Máshonnan Beszélő* és a *Magyar Zsidó* c. szamizdatok kiadásában is. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd a Szabad Demokraták Szövetségének alapítója. Tagja az SZDSZ Országos Tanácsának és ügyvivői testületének. 1990-ben egy rövid ideig országgyűlési képviselő, majd október 31-étől Budapest főpolgármestere. A tisztséget 2010-ig töltötte be. 2000 decembere és 2001 júniusa között az SZDSZ elnöke volt.

A szerkesztők életrajzai

Házi Balázs (Budapest, 1987)

Levéltáros. A budapesti Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett 2006-ban, 2013-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem mesterszakos diplomát. A Magyar Országos Levéltár több projektjében is részt vett segédlevéltárosként. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt 2013-2014-ben, majd 2014 októberétől a RETÖRKI alkalmazásában áll.

Nagymihály Zoltán (Budapest, 1988)

Történész. 2012-ben szerzett diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem szakán, ahol elsősorban a 20. századi magyar történelem és az emigráció kérdéseit kutatta. Szakdolgozata a *Látóhatár* c. müncheni lap történetét, a benne lezajló vitákat, azok következményeit elemezte az 1956-os forradalom hatásának tükrében. 2013-ban és 2014-ben a nemzetpolitikai államtitkárság Körösi Csoma Sándor-programjának ösztöndíjasaként kétszer fél évet töltött a németországi magyar diaszpóra közösségeiben. 2014-től a RETÖRKI munkatársa.

RENDSZERVÁLTÓ **ARCHÍVUM**

Kiadó:

Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum

Felelős kiadó:

Bíró Zoltán

Kiadó székhelye:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 1-3.

Szerkesztők:

Házi Balázs, Nagymihály Zoltán

Főmunkatárs:

Jónás Róbert

Szerkesztőség tagjai:

Marengo Alessandro, Riba András, Székér Nóra, Szilcz Eszter

Nyelvi lektor:

Budai-Szántó Daniella

Borító és lapterv:

Házi Balázs, RETÖRKI

Szerkesztőség elérhetősége: 1062 Budapest, Andrássy út 100, 1. emelet
szerkesztoseg@retorki.hu

Ingyenes kiadvány. Megjelenik negyedévenként.

HU ISSN 1589-0228 (nyomtatott)

HU ISSN 2498-9193 (online)

Lapunk megjelenését a Szerencsejáték Service Nonprofit Kft. támogatja.

Nyomdai munka: Pannónia Nyomda

A RETÖRKI Rendszerváltó Archívum című műve *Creative Commons*
Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc alatt van.

Tájkép a Vereckei emlékmű tövéből.
Fotó: Magyar Patrióták Közossége (Izing Máté Antal)